

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol.9

Sayı/Issue

2

Nisan/ April 2023

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 9 • Sayı/Issue 2 • Nisan/April 2023 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 Nolu Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No2Şahinbey27070Gaziantep

TarihKritik Dergisi, tarih sahasındayıldadört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekimaylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginindeğilyazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarında sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

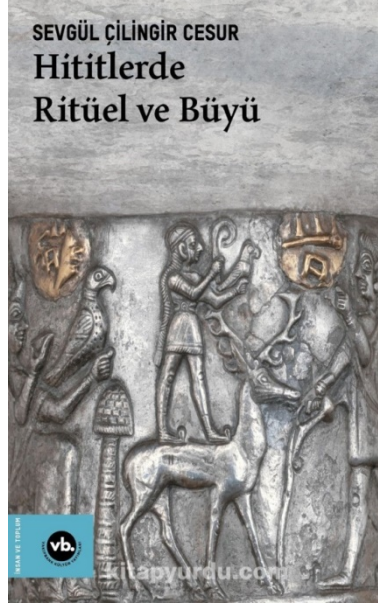
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	130
Hititlerde Ritüel ve Büyü, Sevgül Çilingir Cesur Eda KILINÇ	131
Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri, Nevzat Çevik Hacer ŞAHİN	134
Phrygler Kral Midas'ın Savaşçı Halkı, Hakan Savaş Erkan ŞENTÜRK	137
İbnü'l-Esir'in (1116-1232) el-Kâmil Fi't-Tarih Adlı Eserine Göre Haçlı Seferleri, Hacı Mehmet Altuntaş Gülseri Begüm OKUDAN	141
Büyük Selçuklular Yeni Bir Devrin Başlangıcı, Cihan Piyadeoğlu Melten BABACAN	143
Adalet Dürüstlük ve Bereketin Temsilcisi Ahiler, Haşim Şahin Hüseyin ŞİPKA	146
Ortaçağ İslam Dünyasında Astronomi Astroloji ve Gözlemevleri, Seyfettin Kaya Buse ÇEKİRDEK	149
Kara-Koyunlu Devleti'nin Askeri Teşkilatı, Ahmet Korkmaz Fatih BOSTANCI	153
Hive Hanlığı (1511-1920), Murat Özkan Şeyma BÜLBÜL	156
Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, İlber Ortaylı Caner ASAL	159
Modern Irak'ın Osmanlı Kökenleri, Ebubekir Ceylan, Çev. Kenan Koçak Merve SAVAŞ	164
Osmanlı Dünyasında Üretmek Pazarlamak Yaşamak, Suraiya Faroqhi, Çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay Sümeyye TÜRKOĞLU	169
Osmanlı'nın Para İle İmtihani, Mehmet Kuru Esra ÇAKAL	175
Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu (Kafkas) Cephesi, Sayim Türkman Büşra ÖZKAN	178
Birinci Dünya Savaşı'nda Makedonya Müslümanları (1916), Dimitır Gacanov, Çev. Hüseyin Mevsim Furkan YURDAGÜL	182

İttihatçı Bir Fedai Mülazım Atıf Kamçıl, Talha Burak Ünlü Furkan UÇAR	185
Milli Mücadele Döneminde Asker Firarileri Sorunu, Ulvi Ufuk Tosun Ayşe BALCIOĞLU KARACA	188
Atatürk'ün Mutfağı: Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofrasında Yenenler İçilenler Mutfak Harcamaları ve Personel Masrafları, Murat Bardakçı Mehmet Ferhat ERDOĞAN	191
İkinci Dünya Savaşı, Norman Stone, Çev. İbrahim Kapaklıkaya Abdulsamet PEKEL	194
Türklere Veda Araplar Neden ve Nasıl İsyan Etti?, Taha Niyazi Karaca Zafer SARAÇ	197
Tarihin Geleceği, John Lukacs, Çev. Kadir Purde Esen ÖZEREN	201
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI GUIDELINEFORREVIEW	205

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Hititlerde Ritüel ve Büyü

Sevgül Çilingir Cesur

İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2020, 408 sayfa, ISBN 978-605-7947-47-5.

Eda KILINÇ*

Sevgül Çilingir Cesur tarafından *Hititlerde Ritüel ve Büyü* başlığı altında, üç bölümde incelenen kitabın tanıtımına geçmeden önce, yazarı olan Sevgül Çilingir Cesur hakkında bilgi vermek isterim. 2009 yılında Ege Üniversitesinde Turizm Rehberliği Bölümünden mezun olduktan sonra lisansüstü çalışmalarını Eski Çağ tarihi alanında sürdürdü. 2011 yılında Ege Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans derecesini aldı. Dokuz Eylül Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalında devam ettiği doktora çalışmasını ise 2017 yılında tamamladı. Doktora sonrası çalışmalarını Würzburg Julius Maximilians Üniversitesi Eski Yakındoğu Kürsüsünde sürdürdü. Araştırmalarını eski Anadolu tarihi ve Hitit dini üzerine yoğunlaştıran yazar, Ege Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kitap, VakıfBank Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Cesur *Hitit Büyü Ritüelleri ve Segment Alanlarının Çözümlemesi* adlı doktora tezini kitaplaştırmıştır. “İçindekiler”, “Kısaltmalar”, “Transkripsiyon ve Transliterasyon İşaretleri” bölümleriyle beraber, bu konu hakkında yazmaya nasıl başladığı ve bu alanda hangi eserlerin yer aldığı, aynı zamanda kendisine katkıda bulunanlara teşekkür ettiği “Ön Söz” ile “Giriş” kısmında da kitabın içeriğinden kısaca bahsetmiştir. Kitap “Sonuç”, “Ekler”, “Kaynakça” ve “Dizin” bölümüyle de son bulmuştur.

Kitabın ilk bölümü “Ritüel Kavramı ve Din” başlığını taşımakta olup, on alt başlıktan oluşmuştur. İkinci bölüm “Hitit Dininde Ritüel ve Büyü” başlığı altında, on iki alt başlıktan oluşmuştur. Üçüncü bölümde ise “Hitit Büyü Ritüellerinde Kullanılan Malzemeler” başlığı ile otuzun üzerinde alt başlık

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü,, Çorum, ekilinc164@gmail.com

Tarih Kritik (9) 2 History Critique | Nisan/April 2023

bulunmaktadır.

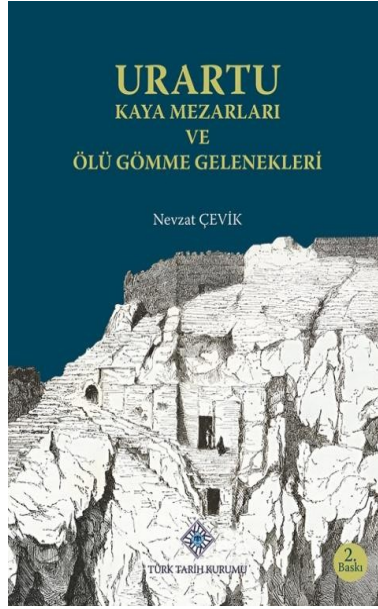
Eserin ilk bölümünde ritüelin açıklaması yapılmış ve rit, seremoni gibi ritüelle bağdaştırılan kavramlar ele alınmıştır. Yazar ritüel kavramını, kutsal varlıklara odaklanan bilinçli veyahut istekli olarak tekrar edilen sembolik davranışlar olarak tanımlarken, riti ise dinsel anlamda cemaatin uyguladığı törenler olarak tanımlar. Seremoniyi de ritüel esnasında kullanılan eşya olarak ifade eder. Aynı zamanda dinin temel bileşeni olan ritüel üzerine elde edilen teoriler anlatılmıştır. Yazar, dinin ne olduğu ve nasıl meydana geldiği soruları sorulmaya başladığından itibaren sosyal bilimlerin ilgi alanına girdiğini ve ritüellerden bağımsız bir dinin olamayacağını vurgulamıştır.

İkinci bölümde ise Hitit dininde ritüel ve büyü olguları incelenmiştir. Hitit dininin temelinde ölümlüler ve tanrılar arasında ilişkiler vardır. Bu ilişkilerin düzenlenmesinde büyü ritüelleri önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, büyüün Hitit dininin ayrılmaz parçası olup yasalardan kehanetlere, bayramlardan mitoslara kadar metinlerde geçtiğini ifade etmiştir. Tanrılarla iletişim kurmanın bir yolu bayram kutlamalarıdır. Bayram ve ritüel arasındaki fark; bayramın belirli günlerde yapılırken ritüelin bireysel yapılmasıdır. Buna rağmen bayram sırasında okunan metinlerin neticesinde çeşitli ritüellerin yapıldığından da bahsedilmiştir. İncelenen belgeler ışığında büyü ve ritüelin tanımı yapılmış, metinlerde büyü ve ritüel kavramının nasıl ifade edildiğinden bahsedilmiştir. Büyü ritüelleri; fallarda, bayramlarda, dua metinlerinde vb. tamamlayıcı olarak görülmüştür.

“Hitit Büyü Ritüellerinde Kullanılan Malzemeler” adlı üçüncü bölüm birçok alt başlıkla beraber en kapsamlı bölümdür. Ritüel, malzeme ve performans üzerinde kendini var eder, bu yüzden nesnesiz ritüel düşünülemez. Hitit büyü ritüelleri devasa bir malzeme külliyyatı barındırır. Aynı zamanda gündelik hayatta kullanılan malzemelerin çoğu da ritüellerde kullanılmıştır. Kullanılan malzemeler; kil ve kilden malzemeler, hamur ve hamurdan malzemeler, taştan hazırlanan malzemeler vb. sırasıyla incelenmiş ve incelenen metinler ışığında ritüellerde ne şekilde kullanıldığı ve diğer malzemelerle ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu malzemelerden hamuru ele alabiliriz. Hamur, ekmeğin yapımının kullanımı dışında çığ olarak figürlerin yapımında da kullanılmıştır. Bir büyü olan çözme büyü ritüelinde yaşlı kadın Hepattarakki, arpa unundan hazırladığı hamurun içine köpek pisliği başta olmak üzere keçinin uzvunu, alçıyı, çeşitli bitkiler ile ağaç yeşilliklerinin çiçeklerini karıştırmıştır. Bu örnek kitaptaki diğer örneklerden sadece biri olup merak uyandırıcıdır. Ritüellerde en çok kullanılan malzeme ahşaptır. Bir diğer malzeme olan kilden bahsedelim. Kilin ritüellerde kullanım amaçlarından biri temizlenme ve arınmadır. Kanzapidalı kadın Hatiya'nın demonik tanrıça Vişuriyanza'yı çağırma ritüelinde tanrıça (heykeli), nehir kenarından alınan kille yıkanır. Sadece temizlik ve arınma amacı barındırmayıp, Hitit şehirlerinde fiziki şartlarda kirlilik yaratan bir malzeme olarak da algılanmıştır. Kitapta birbiriyle ilişkili malzemeler alt alta sıralanmış ve bir anlam bütünlüğü yaratılmıştır. Yani bütüncül bir metin sunulmuştur. Diğer yandan, incelenen ritüel metinlerinde geçen malzemelerin Sümercesi ve Akadcası yazılmış olup diğer dillerdeki anlamlarından bahsedilmiştir.

Sonuç olarak, ritüel bir toplumun dinini anlamamızda yardımcı olacağı gibi büyü de toplumun bilgi

birikimiyle ilgilidir. Eserde bu bilgiler metinler ışığında ele alınmış olup, ritüel ve büyü'nün sıradan insanlar tarafından yapılamadığı, yapıldığında da hangi malzemelerin ne zaman kullanılacağı ve kullanılacak malzemelerin yeri, zamanı hakkında bilgi verilmiştir. Ritüellerin sistemli ve organizasyonlu bir şekilde yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar arasında ilk değil ama son da olmayacak türdendir.

Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri

Nevzat Çevik

Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2022, 137 sayfa, ISBN: 978-975-1612-22-9.

Hacer ŞAHİN*

Kaya mezarlarına ait bilgiler ilk defa 17. yüzyılda Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki, Osmanlı çağında mezarların nasıl kullanıldığına dair ilginç ipuçları ile aydınlatılmıştır. Yazar Nevzat Çelik, son zamanlarda ölü kültü ve mimarisi alanında çalışmalar yaparak Urartu kültürünün bu alandaki çalışmalarını gün yüzüne çıkarmak için çalışmalar yapmıştır. Lisans eğitimini Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde 1981 yılında tamamlayan yazar aynı üniversitede 1985-1987 yılları arasında Klasik Arkeoloji alanında yüksek lisans yapmış, doktorasını da Akdeniz Üniversitesinde “Batı Urartu’da bir Eyalet Başkenti: Şebeteria” adlı tezi ile 1991’de tamamlamıştır. 1993-1994 yıllarında Akdeniz Üniversitesi Likya Araştırmaları Merkezinde “Urartu Kaya Mezarları” ile uzman unvanını almıştır. Arkeoloji bölüm başkanlığı, Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Enstitüleri müdürlükleri, senatörlük gibi idari görevlerde bulunmuştur. Yazar, Antalya Kadın Müzesinde küratörlük görevinde de bulunmuştur.

Üç ana başlıktan oluşan kitapta, Urartu dönemine ait kaya mezarları ve mezarların yapılış şekillerine değinilmektedir. İlk bölümde, mezarlara konulan ölülerin ne şekilde gömüldükleri ve ölülerin yanına gömülen eşyalardan bahsedilmiştir. İkinci bölümde, mezarların işlevlerine ve bölümlerine değinilmiştir. Son olarak, eserde defin işlemlerinde ölülerin hangi şekillerde gömüldüğüne ve hangi işlemlerden geçtiğine dair buluntular sunularak mezarların tarihlerinin bilinmezliğinden bahsedilmiştir. Yazar, araştırmasında ölünün yanına gömülen ölü armağanlarına ve bu armağanların prenslere verilerek prensin yan odasına gömüldüğüne dair bilgiler sunmuştur. Eser, Eski Çağ ve arkeoloji çalışacak araştırmacılara

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Çorum, hacersahin1995@gmail.com

kaynak niteliğinde ilginç, eğlenceli bir kaynak olacaktır.

Kitabın “Urartu’da Mezar” başlıklı ilk bölümünde, kralların öldükten sonra hangi sınıfta olacağına dair bilgiler verilirken soyluların ölmeden önce kendileri ve aileleri için ihtişamlı mezarlar yaptırdıklarına dair bilgiler sunulmuştur. Burada halkın öbür dünya ile ilgili düşüncelerine yer verilmiş, tanrıların güçlerinden bahsedilmiştir. Urartular döneminde Doğu Anadolu’da bulunan “Dağlar Krallığı”nın kendine has ölü gömme geleneklerinin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca soyluların ölümlerinin kaya mezarlarına defnedilmesine fakat normal insanların yakılarak gömülmesine değinilmiş ve böylelikle eserin ilk başlığında hangi devletin, hangi sınıfın ölümlerini ne şekilde gömdüğüne dair bilgiler sunulmuştur.

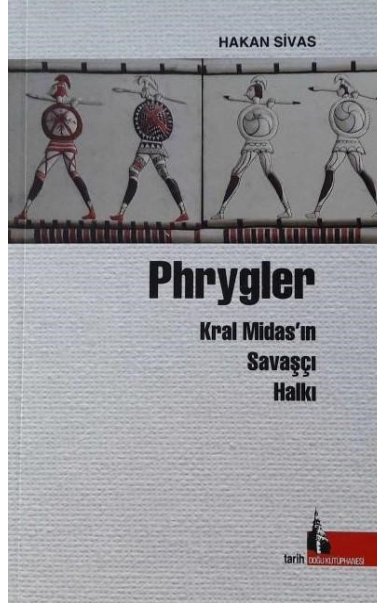
Yazar, yer altı oda mezarlarını ele alarak bunları üç ana bölüme ayırmış; yer altı oyma mezarları, yer altı örme mezarları, yer altı oyma-örme mezarları şeklinde incelediği bölgeleri, mezar tiplerini tasnif ederek kitabın en sonunda katalog ve levhalar şeklinde, numaralı bir biçimde ve sade, anlaşılır şekilde sunmuştur. Yer altı oyma mezarlarına, Ağrı ilinin güney ve Van Gölü’nün kuzey sınırlarında rastlandığına dair bilgiler vermiştir. Yer altı kaya mezarlarının bilinenin aksine Erdal, Yeniköy gibi yerlerde rastlanılan bulgular sonucu yumuşak kayalarda olabildiğine dair salt bilgiler sunmuştur. Yer altı kaya mezarlarının, verilen örneklerle nazaran çok pratik ve güvenli bir mezar örneği olduğu ve her bölgede yoğun şekilde kullanıldığı ifade edilmiştir. Yazar, Urartu’da ölü gömme araştırmalarında, yönetici sınıfın mezarlarının yoğun bulunduğu bölgelerin Altıntepe, Erivan, Alişar, Tanıktepe olduğuna ve bulunan örnekler sonucu bu mezarların yer altı örme mezarlardan oluştuğuna dair bilgiler vermiştir. Örme mezarların, bu bölgelerde kaya mezarı açmaya yer olmayışından ötürü yer altına örülerek yapıldığına değinmiştir. Kitapta taş sandık mezarlar başlığında, yer altı oda mezarlarının halka özgü oluşu, yalnızca bir defaya mahsus olarak kullanıldığı ve kapısı açılan bir mezar türü olmadığı için oda mezarlarından farklı bir düzende bulunduğu anlatılmıştır. Yazar, sandık tipi mezarlar hakkında Van Höyük Urartu yapıları üzerindeki mezarları örnek vermiş ve bu bölgelerde henüz köylülerce açılmayan birçok sandık tipi mezar olduğuna dair görüşleri (s. 6-16) okuyucunun dikkatine sunmuştur.

“Urneler” (ölü çömlekleri) başlığında, yakarak gömme geleneklerinin hangi bölgelerde yaygın olduğuna değinilmiştir. İ.Ö. 3. bin yılından itibaren Anadolu’da yakılmış cesetlerin pişmiş toprak kaplara konularak yakma-mezarlara gömüldüklerine dair okuyucu bilgilendirilmiştir. Bu tip mezarlara ilk defa Gedikli’de rastlandığına dair bilgiler de sunulmuştur. Kitapta bu tip ölü gömme geleneğinden *yerli Anadolu geleneği* diye bahsedilmiştir.

Eserin ikinci bölümünde, Urartu halkına *Uruadri* diye hitap edilmesine ve Urartu halkının hangi bölgelerde yaşadığına dair bilgiler verilerek Urartu halkının mezar tipi örneklerinden bahsedilmiştir. Urartu’nun dağlık arazi şartları gereği güçlü bir yönetim oluşturmasının zorunluluğuna ve yönetim şekline değinilerek, onların mezar tiplerinin neden kaya mezarları olduğuna dair ön bilgiler okuyucuya sunulmuştur. Urartu döneminde hiçbir Urartu kalesinin içinde mezar olmayışından, bu hakkın beylere bile verilmediğinden ve mezar seçimlerinin statüye, sosyal sınıflara göre yapıldığından bahsedilmiştir.

Kitapta, mezarların Urartu yerleşkesinden neden uzakta olduğuna dair bilgiler de sunulmuş, okuyucunun kafasındaki soruların cevabı bir nebze olsun verilmiştir. Kaya odalarının mezar olduğuna ve buraların mezarlardaki döşemelerle tasarımlar sonucunda ortaya çıktığına ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu kaya mezarlarına; Çelikli, Hamamkaya, Aliçeyrek, Aşağı Oyma, Umudum ve Ferhat Evi denilmiştir. Kitapta ilginç ve dikkat çekici bilgilerden biri olarak, ölünün neden yakıldığına dair “*M. Gandhi'nin cesedinin yakılışı sırasında odun yığınınna 180 kg yağ dökülmüştür*” rivayeti, bu yöntemin zenginler için yapıldığını göstermektedir. Ayrıca uzak yerlerde ordusunun başında ölen kişinin cesedinin, vatanına geri taşınmasının en kolay yolunun yakılması olduğuna dair görüşlerin bulunması da ölümlerin bu şekilde yok edilmesinin nedenini kanıtlar nitelikte olmuştur. Bu durumun *kremasyon* yani ölen kişinin yakılması işlemlerinin ortaya çıkmasını da sağladığı anlaşılmaktadır. Eserde mezarların gizemli döşemelerinden bahsedilerek bazı mezarların kuyuların dışında kaldığına dair buluntular ortaya çıkarılmış ve bu mezarların dışsal görünüşleri en ince ayrıntısına kadar incelenmiş, somut veriler ortaya çıkarılmıştır. Kitapta bu kuyuların Hitit geleneğindeki ölü kültürüne benzerlikleri değerlendirilmiştir.

Kitabın “Köken Sorunları ve Etkileşim Alanları” başlığında Urartu mezar gelenekleri ile Mısır'ın mezarları arasında karşılaştırmalar yapılmış ve bu konuda örnekler verilmiştir. Yazar Frig kaya mezarları ile Urartu kaya mezarları arasında ilişki kurarken, iki tip mezarı yalnızca kabartmalarının aynı olması nedeniyle benzeştirmesi ilginç görünmektedir. Sonuç olarak kaya mezarlarının Uygur geleneklerine ait olduğu tespit edilmiştir. Bu mezarların farklı şekillerdeki buluntuları da tespit edilerek ölümlerin defin aşamalarının ne şekillerde olduğuna, o çağlarda ölü törenlerinde hangi işlemlerin yapıldığına dair bilgiler verilmiştir. Eserin son sayfalarında kaya mezarlarına dair görsel bilgiler, levhalar ve kataloglar bulunmaktadır. Kitap, Eski Çağ mezarlarını çalışacak araştırmacılar için merak uyandıracak, cezbedici bir çalışmadır.

Phrygler: Kral Midas'ın Savaşçı Halkı

Hakan Sivas

İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2021, 144 sayfa, ISBN: 978-605-2127-84-1.

Erkan ŞENTÜRK*

Eskişehir Anadolu Üniversitesi Tarih Bölümünde profesör doktor olarak görev yapmakta olan Hakan Sivas'ın 2021 yılında kaleme aldığı *Phrygler: Kral Midas'ın Savaşçı Halkı* çalışması Phryg kültür ve medeniyetinin anlamlandırılmasında okuyuculara fikir sunmaktadır.

Kitabın ilk bölümünde Phryglerin Anadolu'ya batıdan, İstanbul üzerinden M.Ö. 1200 yılından başlayarak dört yüz yıl devam eden Thrak göçleriyle geldiğini aktarıp, Phryg Devleti'nin Avrupa'da buldukları sırada *Brig* adını taşıdığını ifade etmiştir. Tabii yazarın söz ettiği 400 yıllık süreç aralıksız bir süreç değildir. Kimi zaman uzun süreli durgunluk dönemleri olmuş ve göç neredeyse hiç gerçekleşmemiştir. Avrupa'dan Anadolu coğrafyasına geldiklerinde ise ilk olarak, Çanakkale'de bulunan Troya'ya (Hisarlık Tepe) yerleştiğini, daha sonra Kapıdağ Yarımadası'na, İznik Gölü kıyılarına yerleştiğini ve yönetici reislerinin Mygdon, Askanios ve Otreus olduğunu Antik Çağ yazarlarının kaynaklarından örnek vererek açıklamıştır. Bununla birlikte Phryglerin ilk arkeolojik kalıntılarını değerlendirmiştir. Burada sözü edilen Antik Çağ yazarları Phryg Devleti ile aynı dönemde yaşamamış, sonradan edindikleri bilgi ve duyuları değerlendirmişlerdir. Her iki Antik Çağ yazarının farklı yorumlarda bulunması da kanımca Phryg Devleti'nin farklı evrelerinin esas alınmasından kaynaklanmıştır.

Ankara'nın Polatlı ilçesinde bulunan Gordion 7. tabakada (A-B) Phryglere ait ilk arkeolojik veriler ile karşılaşılıyor. Buradaki yapılar basit ve gösterişsiz yerleşimler olmakla birlikte, milattan önce 9. yüzyıl

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Çorum, erkam6418@gmail.com

başlarında ise surlar ve anıtsal kapılar ile birlikte 6B tabakasında artık yerleşimin gelişmesiyle güçlü liderlerin de görülmeye başlandığı eserde vurgulanmıştır. Yazar Phryg tarihini Proto Phryg Dönemi, Erken Phryg Dönemi ve Orta Phryg Dönemi olmak üzere üç evrede inceleyip eserinde geniş bir perspektif ile değerlendirmiştir.

Kitabın ikinci kısmına ise Phryg toplum yapısı ile başlamış, yine Antik Çağ yazarlarından Homeros ve Livius'un iki ayrı yorumu ile açıklamıştır. Sonraki bölümde ise dil ve yazı gelmektedir. Yazının Eski Yunanca ile morfolojik benzerliğinden bahsedip bu yazının milattan önce 4. yüzyılda İskender'in Anadolu'ya gelişine kadar kullanıldığını ve bu süreçte de dilin birtakım evreler ve yenilikler geçirdiğini aktarmıştır. Bu evrelerin ilk olarak 19 harften (Paleo-Phrygce), daha sonrasında ise milattan sonra 1. yy.da Neo-Phrygce dediğimiz, Roma İmparatorluğu döneminde Yunanca alfabe ile yazılmasıyla oluştuğunu aktarmıştır. Bu değerlendirmelerin gölgesinde Phrygce “*okunabilmekle birlikte yazıların anlamı anlaşılamamaktadır*”.

Üçüncü kısım ise her devir için geçerli olan din bölümüdür. Phryglerin, Anadolu'daki öncülleri olan Hititler kadar olmasa da çok tanrılı bir inanç sistemleri mevcuttur. Bu tanrılar eril veya dişil özelliklerde olabiliyordu. Yazar *ana* anlamına gelen *Matar*'ın baştanrıça olduğunu, genelde ayakta ve orta yaşlı; başında Potos, elinde veya yanında yırtıcı bir hayvan ile betimlenen güçlü bir ana tanrıça rolünde olduğunu pek çok örnekle aktarmıştır. Matar veya Matar Kubileya/Matar Kubeleya'nın muhtemelen *dağ* anlamına geldiğini de belirtmiştir.

Kitabın bir sonraki bölümünde Phryglerin ölü gömme geleneklerine, mezar yapılarına ve Phrygleri özel kılan kısımlara değinilmiştir. Soyluları tümülüs veya kaya mezarlarına gömen Phryglerin bu mezar örneklerini yayılım alanlarında pek çok örnekle birlikte görmekteyiz. Tümülüs geleneğinin Anadolu'ya Phrygler ile birlikte geldiğini söyleyen yazar, bu Phryg tümülüs mezar odalarının, yapısında ahşap materyal kullanımı ile kendilerine özgü olduğunun açıkça görüldüğünü ifade etmiştir. Başkent Gordion'da bulunan MM tümülüsü, diğer adıyla Büyük Tümülüs tipik bir Phryg mezar yapısıdır. 53 metre yükseklik ve 300 metre çapa sahip olan bu yığma tepenin en altında ise ahşaptan oluşan bir mezar odası bulunmaktadır. Oda içerisinde pek çok tunç kap, testi, fibula (bir çeşit yaka iğnesi), ahşaptan yapılan masa üzerinde ise Amphaloslu kâsenin (göbekli veya kenarları derin olup ortası şişik kâse) varlıklarının Phrygler için birer zenginlik olduğunu belirtmiştir. Bu tümülüsün haricinde yine Gordion'da P ve W tümülüsleri mevcuttur. Boyutları farklı olan bu tümülüsler, barındırdıkları materyaller bakımından benzerdir. Bu yığma tepelerin M.Ö. 9. yüzyıl tarihli en eskisi W tümülüsüdür.

Diğer bir mezar yapısı olan kaya mezarlarının ise Phryglerin yayılış alanlarından olan, Dağlık Phrygia olarak bilinen, Kütahya-Eskişehir-Afyonkarahisar bölgelerini kapsayan arazide yoğunlaştığı görülmektedir. Kale tipi Phryg yerleşmelerinin civarına yapılan kaya mezarları kimi zaman yerden yükseklikte, ulaşılamayacak seviyede olup kimi zaman ise zemin ile aynı seviyede, üzeri örtülmüş oluyor. Yazarın belirttiğine göre, kaya mezarları küçük kare girişleri ile hemen tanınabiliyor ve iki yana eğimli tavan yapısı da yine Phryglere özgü olup ayırt edici bir özellik olarak göze çarpıyor. Bununla

birlikte kimi mezar yapılarının tavanlarının işlenmeden düz hâlde bırakıldığı da oluyor. Yazar, mezarların dış kısmında genelde herhangi bir motif veya desen bulunmadığını ifade etmiştir. Dağlık Phrygia bölgesi kaya mezarları içinde pek çok kaya mezarı yapısı olup en tipik mezar ise Batı mezarı/Midas kenti kaya mezarıdır. Yazar, tipik bir kaya mezar yapısı olan yapının zemin seviyesinde olup üstünün örtülerek kapatıldığını ifade etmiştir. Çatısı beşik tipi (her iki tarafa eğimli) olup geleneksel Phryg kaya mezarı yapısıdır. Aslantaş mezarı, Yılantaş mezarı, Doğuluşah mezarı ve Zey nekropolü gibi pek çok diğer kaya mezarları, Anadolu’da kurulmuş güçlü bir devletin varlığını açıklamaktadır.

Bir sonraki kısımda ise dokumacılığı açıklayan yazar, bunun Phryg Devleti’nde oldukça gelişmiş olduğunu söylüyor. Başkent Gordion’da dokumacılığın herhangi bir örneğini görmediğimizi söyleyen yazar, Konya civarında bulunan İvriz kabartmasında Kral Warpalavas’ın giysisinin, geometrik deseni ve Phryglere özgü olan fibulası ile tipik bir Phryg kıyafetini betimlediğini aktarıyor. Dokumacılığın diğer gereçleri olan tezgâh ve ağırlıkları, ağırşak gibi materyaller Gordion teras binaları ve CC binalarında bulunmuştur. Söz konusu iki bina yazara göre Phryg Devleti’nin tekstil ihtiyacını karşılayacak düzeydedir. Tabii burada yün ve ketenin de ticarete kullanıldığını yazar aktarmıştır.

Sonraki kısımda ise Phryglerin ahşap işlemeciliğinden söz eden yazar, Phryg ustalarının aslında bu konuda oldukça üst seviyeye çıktığını aktarır. Buna bir örnek olarak da Kral Midas’ın ahşap tahtının Yunanistan’da Delphoi Apollon Tapınağı’na gönderilmesi üzerinden aslında tahtın işlemeciliğinin ne kadar üst seviyede olabileceğini anlatmaktadır. Apollon tapınakları kehanet merkezleri olarak kabul görüp, en kıymetli ve değerli yapıların hediye edildiği tapınaklardır. Phryglerde ustalar ahşap işlemede çivi kullanmazlardı, genelde birbirine geçmeli dizayn edilen materyaller kullanılırdı. Haricinde ise yazarın söylediğine göre ahşap çiviler tercih edilmiştir. Yine aktarılanlara göre tutkal da mobilyacılık işlemlerinde kullanılıyordu. Bu ahşap işlemeciliğinin güzel örneklerini günümüzde Anadolu Medeniyetleri Müzesinde görebiliriz.

Daha sonraki kısımda ise yazar, maden işlemeciliğinin en temiz ve güzel örneklerinin tümülüslerde ele geçtiğini söylemektedir. Phrygler tunç, demir ve bazı değerli madenleri işleyebilmiş ve oldukça güzel örneklerini vermişlerdir. Phryglere özgü olan tümülüslerde ele geçen çok sayıda kazan, kap ve bunlar gibi tunç ve demirden yapılmış eserler ortaya konulmuştur. Phryglere özgü olan fibula ise güzel bir Phryg işlemeciliği örneğini teşkil etmektedir.

Yazar son olarak çanak çömlekçiliği evreler hâlinde incelemiştir. Eski yerleşimlerde el yapımı çanak çömlekler kaba yapıda olup, çoğunlukla konik ve yuvarlak karınlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Renklerinin ise koyu gri, kahverengi, siyahtan kahverengiye geçiş gibi aynı tonda çeşitli şekilde yapıldığı bilinmektedir. Yazar erken demir çağının sonlarında, deve tüyü renginde, farklı formlarda, ince yapılı, yüksek ısıda fırınlanmış ikincil bir çanak çömlek grubunun ortaya çıktığından da söz eder.

Söz konusu çalışmanın görsellerle oldukça zenginleştirilmiş olmasının yanında yazarın konuya hâkimiyeti, satır aralarında verdiği dip bilgiler ve yazı dilinin akıcı oluşu kıymetli. Phryg Devleti’ne ana hatlarıyla da değinen bu çalışma el kitabı özelliği taşıyıp, içeriğindeki konuların derinlemesine

incelenmesi için kaynakça kısmında yer alan yayınlardan takibinin yapılması gerekir. Yazar konular hakkında bilgi verirken tarihçilik etiği gereği bilgisini kanıtlama yoluna gitmiş ve şüpheli bulduğu bilgilere de temkinli yaklaşmıştır. *Phrygler: Kral Midas'ın Savaşçı Halkı* kitabının, Anadolu'da yüksek bir medeniyet kuran Phryg Devleti'ni anlamaya ve anlamlandırmaya çalışırken alana katkı sunacağından hiç şüphe yok. Ayrıca kitap şunu da gösteriyor ki Anadolu medeniyetleri, Mezopotamya'da kurulan medeniyetlerden pek de aşağıda değil.

İbnü'l-Esîr'in (1160-1232) el-Kâmil Fi't-Tarih Adlı Eserine Göre Haçlı Seferleri

Hacı Mehmet Altuntaş

Ankara, İlahiyât Yayınları, 2023, 96 sayfa, ISBN:978-625-6961-65-4.

Gülseri Begüm OKUDAN*

Orta Çağ tarihi hakkında en önemli kaynaklardan biri de İbnü'l Esîr'in kaleme aldığı *el-Kâmil fi't-Tarih* adlı eserdir. Türk ve İslam tarihi için önemli olan bu eserin kaleme alınışında İbnü'l Esîr'in gözlemleri ve değerlendirmeleri bulunmaktadır. Çeşitli kaynaklara başvurarak farklı değerlendirmeleri İbnü'l Esîr'in eserlerini değerli kılmaktadır. Tarih yazıcılığına bakış açısı da onun eserlerini değerli kılan bir diğer faktördür.

Eser, mütercimim ön sözü ile başlamaktadır. Genel İslam tarihi yazıcılığına bir girişten sonra ilahi metinler, Kur'an ve Peygamber'in eski kavimler için anlattığı kıssalar hakkında da genel bilgiler verilmiştir. Girişte genel savaşlar ve din savaşları hakkında da değerlendirmelere yer veren araştırmacı Haçlı Seferleri ve seferlerin nitelikleri hakkında verdiği bilgiler ile de *el-Kâmil fi't-Tarih*'in Orta Çağ tarihi için önemli bir eser olduğuna vurgu yapmıştır. Haçlı Seferlerine katılanların niteliği ve durumu, kullanılan semboller, bu süreçte Avrupa'nın durumu ve Asya'daki siyasi ve sosyal durumlar hakkında kısa değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Eserin ilk bölümü İbnü'l Esîr'in hayatına ayrılmıştır. İbnü'l Esîr'in doğum yeri, ailesi, yaşadığı dönemde Zengilerin idaresi gibi genel tarihî bilgilere yer veren araştırmacı, İbnü'l Esîr'in yetiştiği ortamı kısaca anlatmıştır. İbnü'l Esîr'in *el-Kâmil Fi't-Tarih*, *et-Tarihû'l fi'd-Devleti'l-Atabekiyye*, *Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahabe (Ahbarü's-Sahabe)*, *el-Lübâb fi Tehzibi'l-Ensab (Kitab el-Lübâb Muhtasar el-Ensâb li's-Sam'ani)* adındaki eserleri hakkında kısa değerlendirmelerde bulunmuştur.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi SBE Ortaçağ AbD, Ankara, gbegumokudan@gmail.com

Eserin içeriğine göre Haçlı Seferleri hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. İbnü'l Esîr'in eserinin kullanışlı bir Haçlı fihristi şeklinde düzenlendiği görülmektedir. Çalışmada ilk olarak İbnü'l Esîr'in Haçlı Seferlerine bakışı ve yaklaşımı, Haçlılar ve Haçlı kavramı, Haçlı ordularının Müslüman topraklarını işgali ve Haçlı reislerinin Müslümanlar hakkındaki görüşleri aktarılmıştır. Müslüman topraklarına gelen Haçlı reislerinin kökenleri ve bağlı buldukları isimler hakkında eserde geçen bilgiler çalışmaya eklenmiştir.

İbnü'l Esîr'in eserinde Müslümanlara ve gayrimüslimlere bakış açısı da görülmektedir. Özellikle Müslümanlara eleştirilerinin olması onun bakış açısı hakkında da genel bir fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Eserde 491/1097-1098 yılından 626/1228-1229 yılına kadar geçen dönem listelenmiş ve küçük başlıklar ile dönemin olayları hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Haçlılar ile yaşanan ilk karşılaşma, Frank işgalleri, Bizans'ın Haçlılara karşı olan tavrı ve faaliyetleri geniş bir bakış açısıyla eserde yer alan belli başlı olaylardır. Kudüs'ün Haçlılar tarafından işgali ve bölgede yaşanan olayları aktaran İbnü'l Esîr'in, eserinde bu kıyım ve vahşetten söz etmiş ve yaşananları aksettirmiş olması onun olaylara karşı bakış açısını daha görünür kılmıştır. Eser bu bakımdan da doyurucu bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eser, İbnü'l Esîr'in, İslam hükümdarları olan Selçuklu hükümdarları, Zengiler ve Selahaddin Eyyubî hakkında da bilgilere yer vermesi nedeniyle geniş bir bilgi birikimini aktarmaktadır. Özellikle Selahaddin Eyyubî'nin Kudüs'ü fethi ve akabinde yaşanan Haçlı mücadeleleriyle ilgili İbnü'l Esîr'in verdiği bilgilerin birinci elden kaynak olması hasebiyle de eser, araştırmacıların istifade edebileceği bir çalışma niteliğindedir.

İbnü'l Esîr, Haçlı reisleri hakkında verdiği bilgiler ile diğer İslam tarihi yazıcılarından ayrılmıştır. İbnü'l Esîr'in görüşleri ve eserlerini kaleme almadaki yöntemleri hakkında da bu eserden bilgi sahibi olunabilmektedir. Eserde İbnü'l Esîr'in Haçlılar hakkında öznel değerlendirmelere yer verdiği görülmektedir. Yeri geldiğinde Müslüman hükümdarları eleştirmesi onun öznel bir bakış açısına sahip olduğu kanaatine varmamıza neden olmaktadır.

İbnü'l Esîr'in tarih yazıcılığı, olaylara bakışı, Haçlı Seferlerini bir bütün olarak değerlendirmeye yönelmesi, devrin idarecileri hakkındaki görüşleri, Haçlı Seferlerinin Müslüman ve Hristiyan dünyasına etkilerine yer vermesi; onun eserini genel tarih yazıcılığı alanında ayrı bir yere taşımaktadır. Eser, genel değerlendirmeler, kaynakça ve dizin bölümü ile sonuçlanmıştır.

Neticede İbnü'l Esîr'in eseri, İslam tarihi kadar Türk ve Hristiyan dünyası, Bizans İmparatorluğu gibi devrin önemli siyasi faktörleri hakkında çağdaş bilgiler veren kayda değer bir eserdir. Haçlı Seferleri hem Doğu hem de Batı dünyası için önemli olup bu dönem hakkında verdiği bilgiler ile objektifliğe yaklaşan İbnü'l Esîr, araştırmacıların değerlendirmesi ve eserlerinin içeriği hakkında faydalanabilecekleri bir çalışmadır.

Büyük Selçuklular: Yeni Bir Devrin Başlangıcı

Cihan Piyadeoğlu

İstanbul, Kronik Kitap, 2020, 368 sayfa, ISBN: 978-605-7635-64-8.

Meltem BABACAN*

Cihan Piyadeoğlu, 1992 yılında başladığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 1996 yılında mezun olmuş, aynı yıl Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 1999 yılında Prof. Dr. Erdoğan Merçil'in danışmanlığında hazırladığı, "Büyük Selçuklular Döneminde Atabegler" adlı tezini savunarak yüksek lisansını tamamlamıştır. 2002 yılında doktora eğitimi için İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünde görevlendirilen Cihan Piyadeoğlu, 2008 yılında "Büyük Selçuklular Döneminde Horasan (1040-1157)" adlı tezi ile doktor unvanını almıştır.

Aynı yıl tekrar Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi olarak bir süre daha görev yaptıktan sonra 2011 yılına İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yardımcı doçent doktor olarak göreve başlamıştı. 2012 yılından bu yana aynı bölümde doçent doktor unvanı ile görev yapmaya devam etmektedir.

Yazar, *Büyük Selçuklular: Yeni Bir Devrin Başlangıcı* adlı eserinde Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar her dönemini ele almıştır. Kurucuları dedesi olan Selçuk ile başlayıp Sencer'in ölümüyle sonlanan eser titizlikle ele alınmıştır.

Kitap; "Önsöz", "Selçuklular Hakkında İlk Bilgiler", "Bağımsızlığa Giden Yol, Çağrı Bey'in Merv Merkezli Faaliyetleri", "Musa Yabgu'nun Herat Merkezli Faaliyetleri", "Sultan Tuğrul Bey Dönemi", "Sultan Alp Arslan Dönemi", "Malazgirt Savaşı'na Doğru", "Sultan Melikşah Dönemi", "Sultan Berkıyaruk Dönemi", "Sultan Muhammed Tapar Dönemi", "Sultan Sencer Dönemi" olarak on bir ana

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, meltembabacann@gmail.com

başlık ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Eserde son olarak sonsöz, kronoloji, kaynakça ve indeks yer almaktadır.

Yazar kitabı ana başlıkların altında çok fazla alt başlığa ayırmıştır, bu da konuların daha rahat algılanması açısından yararlı olmuştur.

Yazar, Büyük Selçukluların kökeninin nereden geldiğini anlatarak başladığı eserinde kuruluşları, savaşları, ekonomileri, izledikleri siyaset, kültürel ve dinî yapılarını da içine alarak Büyük Selçuklularla ilgili detaylı bilgiler vermiştir. Dönemin kaynaklarında farklılık gösteren olayları belirtmiş, güncel araştırmalarla konuları aydınlatmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yansımalarına da değinmiştir. Kitapta daha çok taht kavgalarına değinilmiş, iç karışıklıklar ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra Selçuklu sultanlarının hayatları, diğer devletlerle münasebetleri önemli ölçüde ön plana çıkarılmıştır. Malazgirt Savaşı da detaylıca aktarılmış, Sultan Alp Arslan'ın askerlerine yaptığı konuşmaya da yer verilmiştir:

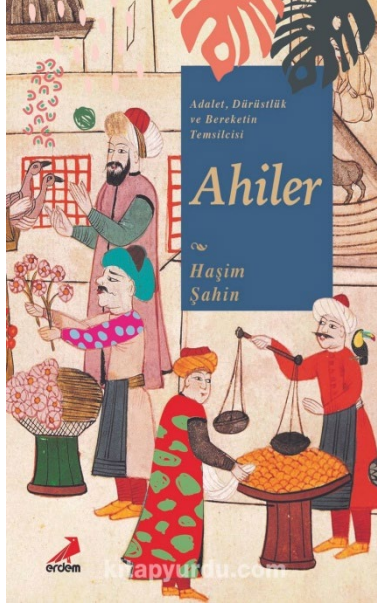
“Askerlerim, bizim sayıca az olmamıza rağmen ben düşmana, minberlerde bizim için ve Müslümanlar için dua edilmekte olan bu saatte düşmana saldırmak istiyorum. Ya amacıma ulaşırsın ya da şehit olarak cennete giderim. Sizlerden benim arkamdan gelmek isteyenler gelsinler, istemeyenler ise geri dönüp gidebilirler. Şimdi burada ne emreden bir sultan ne de emir alan bir asker vardır. Bugün, burada ben de sizlerden biriyim ve sizinle birlikte savaşacağım. Beni izleyen ve canımı Yüce Allah'a adayan kimse cennete gideceği gibi ganimete de sahip olacaktır. Benden uzaklaşıp gidenler ise ateşte yanacak ve kötülöklere uğrayacaktır.”

Yazar, Sultan Melikşah'ın 38 yaşında zehirlenerek ölmesinin ardındaki iddiaları da oldukça detaylı bir biçimde aktarmış, farklı görüşleri de sunmuştur. Selçuklu Devleti'nin 117 yıllık kısa ömürlü bir devlet olduğu görüşlerine katılmadığını ise şu sözlerle belirtmiştir: *“Selçuklular bağımsız organizasyonlar gibi görünse de Selçuk'un Cend'e geliş tarihi olan 961'den Türkiye Selçuklarının yıkılış tarihi, yani 1308 yılına kadar etkisi devam eden bir devlettir. Bu etki her alanda kendini hissettirmiş, hatta hissettirmekle kalmayarak kalıcı olmuştur.”* Yazar, çalışmasında sadece Büyük Selçuklu tarihini ele almış olsa da diğer Selçuklu devletlerine de münasebetler sebebiyle değinmiştir. Her bir konuyu ayrı alt başlıklar altında incelemesi kitabı daha düzenli ve anlaşılır kılmıştır.

Yazar konuyu bir bütünlük içinde anlatmayı başarmıştır. Birinci bölüme başlamadan önce Selçuklu hanedanının soyağacını eklemiş, bu da Selçuklu tarihi hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan bir okuyucu için faydalı olmuştur. Eser 368 sayfadan oluşmaktadır. Yazar her bölümü titizlikle ele almıştır. Bölümler akıcı ve açıklayıcı bir şekilde aktarılmış, yazılar iyi organize edilmiş ve sade bir dil kullanılmıştır. Akademik düzeyde araştırma yapacaklar için iyi bir kaynak olmasının yanı sıra konuyla yeni ilgilenmeye başlayanlar için de oldukça açıklayıcı bir kitaptır. Eserde eleştirilebilecek noktalara, dipnot verilmemesi örnek gösterilebilir. Yazar ön söz kısmında, özellikle dipnot kullanmadığını, açıklamaları metin içinde verdiğini belirtse de dipnotlar eseri daha düzenli kılabilirdi. Kitabın sonuna eklenmiş dört harita, on altı görsel bulunmaktadır. Yazar, kitapta 172 kaynaktan faydalanmıştır. Bunlar arasında Batılı, yabancı dilde kaynaklar ve birincil kaynaklar bulunmaktadır. Bu durum konuyla ilgili ciddi bir araştırma yapıldığını gösterir. Kaynakça yazar adına göre, alfabetik bir liste olarak verilmiştir. Kaynakçada imla ya da tarih

hatasına rastlanmamış, künye bilgileri doğru ve tutarlı yazılmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti hakkında oldukça detaylı ve önemli bilgiler veren eser, dönemin şartlarını çok iyi bir şekilde izah etmiştir. Selçuklu dönemiyle ilgili akademik çalışma yapacaklar için yeterli bir kaynak olacağını düşünmüyorum fakat ilk etapta, konuyu anlamak ve kavramak için oldukça faydalı olacaktır. Öte yandan konuyla ilgili daha önce araştırma yapmamış herhangi biri için de oldukça bilgilendirici bir başlangıç eseri olacaktır, yani her seviyedeki okuyucu için uygundur denilebilir. Özellikle başta verilen kronoloji, yeni başlayan okuyucuların akışı takip edebilmesi için faydalı olacaktır. Genel olarak kitap Büyük Selçuklu Devleti'nin yapısı hakkında sorulan pek çok soruya cevap verebilecek nitelikte önemli bir eserdir.

Adalet, Dürüstlük ve Bereketin Temsilcisi Ahiler

Haşim Şahin

İstanbul, Erdem Yayınları, 2021, 112 sayfa, ISBN 978-605-279-188-2.

Hüseyin ŞİPKA*

Haşim Şahin, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde Tarih Bölümünü bitirmiştir. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Dini Zümreler 1299-1402” isimli teziyle doktorasını tamamlayan Haşim Şahin, 2012 yılında doçent, 2018 yılında ise profesör unvanını kazanmıştır.

Adalet, Dürüstlük ve Bereketin Temsilcisi Ahiler kitabı, ön söz ve giriş haricinde sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitabın ön sözünde kısaca Ahiliğin tanımı yapılmış, eserin Ahiliğe karşı artan ilgiye binaen Ahiliğin yanlışsız bir şekilde bilinip kavranmasına ve bu teşkilatın ortaya koyduğu ahlakın yaşadığımız devirde uygulanmasına katkı sağlamak amacıyla yazıldığı açıklanmıştır. Yine ön sözde kitabın içeriğinin Ahiliğin kısa tarihçesi, teşkilat yapısı ve ana hatlarıyla Ahiliğin erdemleri olduğu aktarılmıştır.

Kitabın giriş kısmında tarihsel ve etimolojik olarak Ahiliğin kökeni, teşkilatın özü ve temeli irdelenmiş; Ahiliğin Arap, İran ve Türk toplumunun İslamiyet öncesi dönemine kadar dayandığı ve bununla birlikte İslam’a giren bu toplumlarla bahsi geçen kurumu İslamiyet’in şekillendirdiği belirtilmiştir.

“Fütüvvet Teşkilatı” adlı ilk bölümde Ahiliğin ortaya çıkışından kısa bir süre önce Abbasilerde ortaya çıkmış olan ve Ahiliğin de hareket noktası olarak nitelendirilebilecek fütüvvet teşkilatı anlatılmıştır.

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, huseyinsipka@hotmail.com

Abbasi halifesi Nasır Lidinillah'ın fütüvvet teşkilatını kurmasından ve teşkilatın kökünün âdetâ tasavvufî bir silsile gibi Hz. Ali'ye ve ondan da Hz. Muhammed'e bağlanması gibi dinî temellerinden bahsedilmesinin yanı sıra halifenin, Selçuklu sultanı İzzeddin Keykavus'a fütüvvet şalvarı giydirmesiyle Türklerin fütüvvet teşkilatına dâhil olmasından ve fütüvvet teşkilatının Anadolu'ya gelmesinden bahsedilmiştir.

“Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kurulması” adlı bölümde Moğol istilasıyla harap olan İran, Azerbaycan ve Türkistan'ın farklı şehirlerinden, içlerinde Ahi Evran'ın da bulunduğu, esnaf ve zanaatkâr meslek erbabının Anadolu'ya göçü ve burada Ahi Evran önderliğinde teşkilatlanması anlatılmıştır. Bunun yanında Bacıyan-ı Rum teşkilatından bahsedilmiş, ayrıca Ahi Evran ile Selçuklu sultanlarının çalkantılı ilişkileri ele alınmıştır.

Kitabın “Selçuklular, Beylikler, İbn Battuta ve Ahiler” ismi verilen bölümünde Ahilerin devletle ve hâkimiyeti altında buldukları beylerle münasebetleri ile Ahilerin genel yapıları hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca İbn Battuta'nın yaptığı Anadolu seyahatinde kendisini misafir eden Ahiler ile alakalı gözlemleri kendisinin aktardığı birkaç hikâyeye üzerinden anlatılmış, Ahilerin misafirperverliğine dikkat çekilmiştir.

“Osmanlı ve Ahiler” adı verilmiş bölümde ise Osmanlı Beyliği sınırları içerisinde bulunan Ahi önderlerinden, bunların Osmanlı'nın beylikten devlete geçiş sürecindeki katkılarından ve Osmanlı'nın manevî kurucusu Şeyh Edebali'nin Ahiler ile olan bağından bahsedilmiştir. Ahilerin Osmanlı'daki itibarı ve önemi, fetihlere iştirakleri, padişahlar tarafından Ahilere vakfedilen yerler ile Ahi tekkelerinin nerelere kadar yayıldığı ve Fatih Sultan Mehmet döneminde birçok tekke vakfının devlete nakledilmesi ile Ahilerin geçirdikleri değişim ve dönüşüm yine bu bölümde aktarılan bilgilerdendir.

“Toplum Hayatında Ahiler” bölümünde genellikle İbn Battuta'nın seyahatnamesindeki hatıraları üzerinden Ahi zaviyelerindeki gündelik hayattan, Ahilerin giyim kuşam ve görünüşlerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde ayrıca Ahilerin savaş durumlarında üstlendikleri roller kısaca anlatılmış, savaşlardan sonra fethedilen bölgelere Ahilerin iskân edilmesi ve iskân edildikleri yerlerde yaptıkları hizmetler anlatılmıştır. Ahilerden kalan mahalle, köy ve kasaba isimleri de bu bölümde bahsedilen bir diğer konudur.

“Ahiliğin Teşkilat Yapısı” adlı bölümde pir kültüründen, Ahiliğin yönetim yapısı ve hiyerarşisinden bahsedilmiş, Ahi Evran'ın ve Kırşehir'deki tekkесinin en yüksek rütbede olduğu ve devletin bu tekke üzerinden Ahileri kontrol ettiği açıklanmıştır. Bunun yanı sıra bu bölümde Ahilerin sorumlulukları, teşkilatın görevleri, ayrıca Ahilerin çıraklık, kalfalık ve ustalık gibi süreçlerden nasıl geçtiği ve bu geçişlerde nasıl törenler yapıldığı hakkında bilgiler verilmiştir. Ahiliğin inkırazı ve bunun sebeplerinden de bu bölümde kısaca bahsedilmiştir.

“Ahiliğin Erdemleri” adlı bölümde, öncelikle Ahilikte ortaya konan ve uygulanan ahlak ile erdemin Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanan inanç temellerinden, ayrıca dönemin önemli tasavvufî usullerini temsil eden meşayihden ve dervişandan edindikleri terbiyeden bahsedilmiştir.

Fütüvvetnamelerden hareketle Ahilerin uymakla yükümlü olduğu emirler ve temel umdeler sıralanmış, yine fütüvvetnamelerden alıntılarla teşkilata alınmayacak kişiler anlatılmıştır. Bu bölümün ardından kitabın sonuç bölümünde ise kitapta verilen bilgiler özet hâlinde okuyucuya aktarılmıştır.

Kısa bir değerlendirme yapacak olursak; *Adalet, Dürüstlük ve Bereketin Temsilcisi Ahiler* adlı kitabın “Selçuklular, Beylikler, İbn Battuta ve Ahiler” isimli bölümünde Beylikler döneminde Anadolu’daki Ahilerle alakalı en önemli bilgilerin İbn Battuta’dan alındığı bilgisi verilmiş ve kitabın farklı yerlerinde İbn Battuta’dan bazı bilgiler aktarılmıştır. Kanaatimizce bu kısımlar kitabın en keyifli kısımları olmakla birlikte aynı dönemin başka seyyah, müverrih veya vakanüvislerinden de yararlanıldığı kitabın kaynak bölümünden anlaşılıyor ancak adı zikredilen gruplardan da doğrudan alıntılar yapılsa idi kitap daha da zenginleşecek ve farklı gözlerle ve değişik açılardan Ahilere bakma fırsatımız olacaktı. Ayrıca Anadolu’da Ahiliğin yayılmasında en büyük rolü olan, Ahilerce *Şeyhü’ş-şüyuh* olarak sıfatlandırılan ve yine Ahilerce pir kabul edilen Ahi Evran’ın kitapta daha fazla yer almayı hak ettiği kanısındayız. Bunun yanında Moğollara karşı büyük mücadeleler veren, örneğin Köseadağ Savaşı’nda Sivas ve Tokat’ı ele geçiren Moğollara karşı Kayseri’yi savunan Ahilerin bu savaşçı ve cengâver yönlerinden daha fazla bahsedilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Son olarak kitabın, Ahiler ile ilgilenecek okuyucuya giriş metni olarak yardımcı olabilecek kısa ve öz biçimde kaleme alınmış bir eser olduğu söylenebilir. Küçük hacimli olarak nitelendirilebilecek bir kitap olmasına rağmen yaklaşık on beş tane birinci el kaynaktan faydalanılması okuyucu nazarında kitabın değerini arttıracak bir husustur.

Orta Çağ İslâm Dünyasında Astronomi, Astroloji ve Gözlemleri

Seyfettin Kaya

İstanbul, Selenge Yayınları, 2021, 128 sayfa, ISBN: 978-625-7459-32-7.

Buse ÇEKİRDEK*

Kitabı kaleme alan Seyfettin Kaya, 2000 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezunu olmuştur. 2009-2013 yılları arasında, adı geçen üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans, 2014-2018 yılları arasında da doktora eğitimini tamamlamıştır. 2018 yılında Siirt Üniversitesi Tarih Bölümüne Dr. öğretim üyesi olarak atanmış ve 2021 yılı itibarıyla da aynı üniversitede Doç. Dr. unvanına sahip olmuştur. Tanıtımı yapılan bu eserde, XIII. yüzyılda Abbasiler devrinde yapılan çeviri faaliyetlerinin etkisiyle beraber astronomi ve astrolojinin İslam dünyasında bilimsel bir nitelik kazanmasından; astronominin gelişmesine paralel olarak ise ortaya çıkan gözlemlerinden bahsedilmektedir.

Kitap giriş, üç kısım, onların alt başlıkları ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Yazar, eserin giriş bölümünde Orta Çağ İslam dünyasında astronomi, astroloji ve gözlemlerinin bilimsel bir nitelik kazanmasıyla birlikte Orta Çağ İslam dünyasını da nasıl etkilediğinden bahsetmiştir. Daha önce halk arasında çok ilkel bir şekilde yürütülen astronomi ve astroloji çalışmaları, özellikle XIII. yüzyılda Müslüman Araplar arasında çeviri faaliyetlerinin başlamasıyla beraber İslam dünyasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Yazar, İslam dünyasında astronominin yayılmasının nedenlerini namaz vakitlerinin belirlenmek istenmesi, kible yönünün en doğru şekilde tespit edilemeye çalışılmak istenmesi şeklinde sıralarken; astrolojinin yayılma nedenlerini ise savaş için uygun zamanın tespiti, hükümdarların gelecek hakkında bilgi sahibi olmak adına kehaneti öğrenmek isteme arzuları şeklinde sıralamıştır. Aynı

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, busecekirdek2@gmail.com

zamanda Orta Çağ İslam dünyasında Müslümanların takvim oluşturma istekleri, astronominin gelişmesine paralel olarak gözlemevlerinin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Kitabın birinci bölümü “Orta Çağ İslam Dünyası’nda Astronomi” başlığını taşımaktadır. Yazar, burada İslamiyet’ten önce Arapların çok amatör bir şekilde astronomi bilimiyle uğraşmaya başladıklarından bahseder. Beytül Hikme adı verilen kurumda yürütülen çeviri faaliyetleri ile Eski Yunan, Sasani, Uzak Doğu ve Hint kaynaklarının Arapçaya tercüme edilmesi astronomi biliminin gelişmesinde en önemli etken olmuştur. Yabancı dillerden yapılan çeviriler sayesinde astronomi bilimi de diğer bilimler gibi yüksek düzeye çıkmaya başlamıştır. Astronomi alanında bir taraftan çeviri faaliyetleri sürerken diğer taraftan çevirileri yapılan kaynaklardaki eksiklikler tamamlanmaya, yanlışlıklar düzeltilmeye çalışılmıştır. Yazar, özellikle matematik kuramına dayalı Batlamyus astronomisi ile fizik kurallarına dayalı Aristoteles astronomisinin öneminin Müslümanlarca anlaşılması, incelenmeye alınması ve buna bağlı olarak da birtakım eksikliklerin tamamlanmaya çalışılmasından bahseder. Diğer taraftan yazar, XII ve XIII. yüzyıllarda İslam astronomisi kaynaklarının Arapçadan Latinceye yapılan çeviri faaliyetleri sayesinde Bizans ve Avrupa astronomisine tekrar canlılık kazandırılmış olduğundan bahsederken, aynı zamanda Geç, Orta ve Yeni Çağ Avrupası’nda astronominin gelişmesinde İslam dünyasının önemli paya sahip olduğunu ifade etmiştir. Ardından kitapta Endülüs Emeviler dönemi, Yakın Doğu İslam devletleri, İlhanlılar dönemi, Gazneliler dönemi, Büyük Selçuklular dönemi, Türkiye Selçukluları dönemi astronomi çalışmaları ve astronomi bilimcileri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölüm “Orta Çağ İslam Dünyası’nda Nücum ve Münecimlik” başlığını almıştır. İsminden de anlaşıldığı üzere bu bölümde yazar, geleceği bilme isteği ve kehanette bulunma arzusu gibi nedenlere bağlı olarak insanoğlunun büyü, sihir ve astrolojiye olan ilgisinden bahsetmiştir. Antik Çağ’dan beri insanlar gelecekte herhangi bir kötü olayla karşılaşabilecekleri endişesine kapılmış ve bu endişe onları nasıl davranmaları gerektiği konusunda önceden tedbir almaya yönelmiştir. Bu bağlamda insanlar farklı metotlar kullanarak kehanette bulunmaya çalışmışlardır. Her kültürün ya da toplumun kehanette bulunma yöntemleri farklılık gösterse bile kehanette bulunma arzusu yine aynı kalmıştır.

Kitapta, kehanette bulunma işinin İslam dünyasında nücum, Batı dünyasında ise astroloji olarak adlandırıldığından ve ortaya çıkışı ile ilgili farklı görüşlerin söz konusu olduğundan bahsedilmiştir. Musevi tarihçilerine göre bu görüşlerden ilki Hz. Âdem’e kehanette bulunma arzusunun vahiy yoluyla öğretilmiş olmasıdır. İkincisi, Hz. Nuh döneminde yaşanan büyük tufandan önce insanların astrolojiye hâkim olmuş olmalarıdır. Üçüncüsü ise, Hz. İbrahim’in astrolojiye Mezopotamya’da (Kalde) hâkim olduğu ve ardından tüm bildiklerini Mısır halkına öğrettiği yönündedir. Yazarın ifadelerinden anladığımız üzere, astrolojiyle ilgili bilgiler rivayetlere dayalı bilgilerle sınırlı kalmamıştır. Nitekim kehanette bulunma eyleminin kökenini M.Ö. 4. binyıla götürmek mümkündür. Anadolu, Mısır, Çin ve Mezopotamya gibi coğrafyalarda özellikle falcılar ve büyücüler kehanette bulunma eğilimi göstermişlerdir. Mezopotamya’da Sümerliler ile birlikte başlayan kâhinlik, Babiller döneminde de gelişmeye devam etmiştir. Kitapta, M.Ö. 1700 yılları civarında yazıldığı tahmin edilen *Enuma Anu Enlil*

adlı Babil tabletlerinin bu konu hakkında bilgi veren en eski kaynak olduğu dile getirilmiştir.

Antik Çağ'da kehanette bulunma isteği ve astroloji yalnızca kişisel eylemler olarak kalmamış, hükümdarların isteği üzerine de yürütülen faaliyetler olmuştur. Yazara göre, M.Ö. 539 yılı civarında Pers Uygarlığı ve Mezopotamya'yı ele geçiren Babil toplumu Mecusiliğin ve Zerdüştlüğün etkisi altında kalarak metafizik konularında bakış açısını değiştirmeye başlamıştır. Bu durum onları her insanın ayrı bir evren, ayrı bir şahsiyet olduğu düşüncesine itmiştir. Bireyselliği ön plana çıkaran bu metafizik içerikleri daha sonra Avrupa'da da kullanılmaya başlanmış ve zamanla Batı dünyasında üstünlük kazanmıştır. Ancak VIII. yüzyılda başlayan ve XIII. yüzyıla kadar devam eden Doğu-Batı kaynaklarının Arapçaya tercüme edilmesi faaliyetleriyle birlikte bu üstünlük İslam dünyasına geçmeye başlamış ve İslam dünyası neredeyse beş yüzyıla yakın bir süre bu durumu korumayı başarmıştır.

Tüm bunların yanı sıra kitapta nücüm ilminden ve bu işle uğraşan müneccimlerden de bahsedilmiştir. Nücüm ilmi Cahiliye Devri'nden beri Arap toplumunda kullanılan bir kavram olmakla beraber gökyüzündeki yıldızlara inanan Sabii Arapları tarafından yaygın biçimde kullanılmıştır. Müneccimler ise, İslam medeniyetindeki astronomlar ve astrologların tesmiyesidir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar da kavram olarak hiçbir değişikliğe uğramadan kullanılmaya gelmiştir. Emeviler dönemiyle birlikte müneccimler hem sarayda hem de toplumda saygınlık kazanmaya başlamış ve himaye edilmiştir. Yazar, kaleme almış olduğu eserinde, bu müneccimlerden birinin Tufeyl Rumi olduğundan bahsederek, devamında onun kehanetlerde bulunarak ümmetin geleceği ile ilgili olumsuz haberler vermiş olduğundan, Müslümanlar arasında fitne çıkacağına yönelik iddialarda bulunduğu söz etmiştir. Yine kitapta müneccimlik yaptığından bahsedilen bir diğer isim de Yakup b. İshak el-Kindi'dir. Kindi, Abbasi sarayında çalışan müneccimlerden biri ve en önemlisidir. Halife el-Me'mun döneminde müneccimlik yapmaya başlamıştır. Onun hicri VII. yüzyıl ortalarında Bağdat'ın işgaliyle beraber Abbasilerin gelecekte yaşayacağı olaylar hakkında kehanette bulunması ve söylediklerinin doğru çıkması, nücüm ilminde ne kadar iyi olduğunu göstermesi bakımından kitapta üzerinde durulan kehanet örneklerinden biri olmuştur. Yazar; Fatımiler, Endülüs Emevileri, Gazneliler, Selçuklular, Türkiye Selçukluları, İlhanlılar ve Memlukler döneminde de kehanette bulunan kişilerden ve nasıl kehanette bulduklarından bahsetmiştir.

Üçüncü bölüm "Orta Çağ İslam Dünyasında Kurulan Gözlemvleri" başlığını taşımaktadır. Kitabın bu bölümünde yazar, Orta Çağ İslam dünyasında Müslümanların ibadet vakitlerini belirlemek amacıyla astronomi biliminden yararlanmalarının yanı sıra bu amaçla kurulan gözlemvleri olduğundan da bahsetmektedir. Önce Emeviler döneminde muvakkithanelerin kurulması söz konusu olmuştur. İbadet vakitlerinin tespitinin yapıldığı bu yapılarda muvakkit isimli görevliler, dileyen öğrencilere astronomi ve takvim bilgisi dersleri de vermişlerdir. Böylece gözlemvlerinin temeli Emeviler döneminde muvakkithaneler sayesinde oluşturulmuştur. Kitapta, İslam dünyasında donanımlı ilk gözlemvlerine Abbasiler döneminde rastlanıldığından bahsedilmiştir. Abbasiler döneminde kamu destekli olarak kurulan Şemmasiyye Gözlemvinden önce dünyada başka rasathanenin olup olmadığı tam olarak

bilinmediğinden yazar, bu konuda bir netlik sağlanıncaya kadar rasathanelerin ilk ortaya çıkışının Abbasilerle birlikte olduğunu eserinde ifade etmiştir. Bu bağlamda Şemmasiyye Gözlemevi Halife el-Me'mun döneminde Bağdat'ta kurulan ilk gözlemevi olarak kabul edilmiştir. Diğer yandan kitapta, Orta Çağ İslam dünyasında kurulan en büyük gözlemevlerinden sonuncusunun ise Uluğ Bey (1394-1449) döneminde kurulan Semerkant Gözlemevi olduğundan bahsedilmiştir. Özellikle burada çalışanların arasında devrin önde gelen matematikçilerinin, gök bilimcilerinin, rasat aleti yapan kişilerin bulunması bu yapının önemini arttırmıştır. Uluğ Bey'in gözlemevinde yürüttüğü faaliyetlerin sonucuna baktığımızda Batlamyus'un *Almagest* isimli yıldız kataloğundaki binden fazla yıldızın enlem ve boylamlarını düzeltmiş ya da doğrulamış olduğunu görmekteyiz. Bu çalışmasını ise *Zic-i Gürgani*, *Zic-i Hakani*, *Zic-i Uluğ Bey* veya *Zic-i Cedid-i Sultani* isimleriyle bilinen Uluğ Bey'in zîcinde toplamıştır. Yazar bu rasathanenin elli yıla yakın bir süre kadar faaliyette bulunduğundan bahsetmektedir.

Kitabın sonuç bölümüne gelindiğindeyse yazarın, başlıklar altında incelediği konuları tek bir pencerede toplamış olduğunu görmekteyiz. Eserinde, Orta Çağ İslam dünyasında astronomi, astroloji ve gözlemevlerinin ayrıntılı bir şekilde incelendiğini dile getirmiş olmakla beraber, astronominin yaygınlık kazanmasında ve kamusal bir hâle dönüştürülmesinde rasathanelerin önemli bir etkisi olduğundan bahsetmiştir. Son olarak yazar, günümüzde devletlerin gökyüzünde sürdürdükleri üstünlük mücadelesinin altında rasathanelerle temelleri atılan uzay teknolojilerinin olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak bu eserde, Orta Çağ İslam dünyasında farklı bilim dallarının güçlenmesiyle beraber astronomi ve astroloji alanında gelişmelerin yaşandığından; paralelinde ise gözlemevlerinin kurulduğundan bahsedilmektedir. Özellikle XIII. yüzyılda başlayan çeviri faaliyetleri sayesinde İslam dünyası birtakım farklı terimler ve rasat değerleriyle tanışmaya başlamıştır. Bu durum astronomi ve astrolojinin İslam dünyasına yayılmasında en büyük etken olmuştur. Diğer yandan insanların gelecekte haber alma istekleri ve kehanette bulunma arzuları İslam dünyasında nücum, Batı dünyasında ise astroloji olarak adlandırılan faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Beraberinde ise nücum ilmiyle uğraşan müneccimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bilhassa hükümdarların isteği üzerine kehanette bulunan bu kişilerin Emeviler döneminde sarayda himaye edilmeleri nücum ilminin önemini gözler önüne sermektedir. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak ise gözlemevleri ortaya çıkmıştır.

Orta Çağ İslâm Dünyasında Astronomi, Astroloji ve Gözlemevleri isimli bu eser, astronomi ve astrolojinin, Orta Çağ İslam dünyasında nasıl ve hangi nedenlere bağlı olarak geliştiği, gelişiminde nelerin etkili olduğu sorularının cevabını arayan kişilerin yararlanabileceği türden bir eserdir. Aynı zamanda eser, İslam dünyasında astronomi ve astrolojinin gelişmesinin sonucunda ortaya çıkan yapının ne olduğu, en büyükleri arasında sayılabilecek olanların neler olduğu ve kimler tarafından ne amaçla yapıldığı sorularına da cevap veren bir niteliktedir.

Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı

Ahmet Korkmaz

İstanbul, Efeakademi Yayınları, 2022, 167 sayfa, ISBN: 978-605-71382-5-5.

Fatih BOSTANCI*

Kara-Koyunlu Devleti, 14. yüzyılın son çeyreğinden 15. yüzyılın son çeyreğine kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Azerbaycan, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem'de hüküm süren bir Türk devletidir. Ülkemizde Kara-Koyunlu Devleti tarihi araştırmaları Mükrimin Halil Yınanç'ın¹ İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı *Cihanşah* maddesi ile başlamıştır. Ardından Faruk Sümer, Kara-Koyunlular hakkında yazdığı kıymetli monografisi ile bu alanda ufuk açıcı bilgiler aktarmıştır.² Faruk Sümer'den sonra İsmail Aka'nın³ çalışması Kara-Koyunlular tarihi hakkında yapılan kıymetli çalışmalardandır.

Ülkemizde son yıllarda Kara-Koyunlular hakkında yapılan çalışmalardan bir diğeri de Ahmet Korkmaz tarafından kaleme alınan *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı* adlı eserdir. Bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan ibarettir. Korkmaz, eserin giriş bölümünde Kara-Koyunlu tarihinin kaynakları hakkında bilgi vermektedir (s. 1-14). Yazar, öncelikle Kara-Koyunlu tarihi hakkında Farsça ve Arapça vakayinâmelerden bahsederek, Ermeni ve Süryani vakayinâmeler ile modern araştırmalardan bir kısmını giriş bölümünde aktarır ve “bu dönem için kaynaklar konusunda şanssız olduğumuzdan” bahseder. Çünkü Kara-Koyunlu saray tarihçilerinin eserlerinin günümüze ulaşmadığını belirtir (s. 2). Bunun yanında yazarın kullandığı kaynaklar arasında en dikkat çeken kaynak Tarih-i Türkmâniyye'dir. Zira yazarın ifadesi ile bu eser, Kara-Koyunlu hükümdarı Mirza İskender'in (hükümdarlık yılları 1420-1438)

* Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Orta Çağ) Anabilim Dalı, Şanlıurfa, bostanci.fatih@gmail.com

¹ Bkz. Mükrimin Halil Yınanç, “Cihanşah”, *İA*, c. III, MEB Yayınevi, Eskişehir 2001, s. 173-189.

² Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*, TTK Yayınları, Ankara 1992.

³ İsmail Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, TTK Yayınları, Ankara 2001.

münşisi Emir Mu'izzî-i Hemedanî tarafından kaleme alınan ve günümüze ulaşmayan eseri kaynak olarak kullanması sebebiyle kıymeti haizdir (s. 3-4). Ayrıca yazar, eserin giriş kısmında Kara-Koyunluların ilk hükümdarı Bayram Hoca'dan başlayarak son hükümdar Hasan Ali dönemine kadar Kara-Koyunluların siyasi tarihini özet olarak aktarır (s. 11-31).

Eserin birinci bölümü (s. 32-61) "Kara-Koyunlu Ordusunda İnsan Unsuru, Görevliler ve Askerî Divânlar" başlığını taşımaktadır. Korkmaz bu bölümü üç ana başlığa ayırmıştır. İlk olarak "Kara-Koyunlu Ordusunda İnsan Unsuru" ana başlığı altında başkomutan, mirzalar, emirler, hassa kuvvetleri ve eyalet kuvvetleri hakkında bilgi vermiştir. Başkomutan başlığı altında (s. 32-33) savaşlarda Kara-Koyunlu hükümdarlarının bütün askerî işlerde en üst merci olduğunu belirtir. Mirzalar başlığı altında (s. 33-34) hükümdardan sonra devlet yönetiminin şehzade olarak bilinen mirzaların denetiminde olduğunu ifade eder. Emir başlığında ise (s. 34-37) ordu içerisinde emirlerin hiyerarşisini, Ak-Koyunlu ve Timurlu kaynaklarına dayanarak aktarır. Hassa ve eyalet kuvvetleri başlığında (s. 37-40) ordunun daimî birlikleri olarak nökerleri ve savaş zamanında orduya çağrılan askerleri eyalet kuvvetleri olarak belirtir. İkinci olarak "Kara-Koyunlu Ordusunda Görevliler" ana başlığı altında orduda görevli kadıasker, tavacı, bukavul, yurtçı, yasavul, kaçerçî, kurçî, inak, pervaneçî, yamçî, daruga/şihne, kûtvâl ve Emirü'l-hac'ı (s. 40-57) sayar. Korkmaz, Kara-Koyunlu ordusundaki bu görevlileri aktarırken Kara-Koyunluların öncülü ve çağdaşı Türk ve Moğol devletlerinin ordularında görev alan görevlilerle karşılaştırır. Birinci bölümün son ana başlığında ise askerî divânlar hakkında bilgi verir. Bu divanları; divân-ı 'arız, divân-ı emaret ve divân-ı emaret-i tavaçıyân başlıkları altında değerlendirir (s. 58-61).

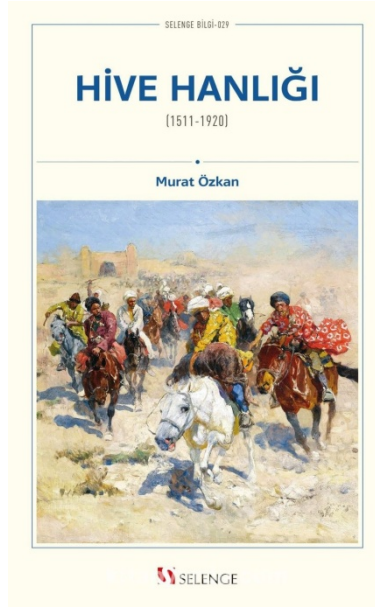
Yazar, ikinci bölüme (s. 62-105) "Kara-Koyunlu Ordusunda Savaş Süreci" başlığını vermiştir. Bu başlık altında öncelikle, Kara-Koyunlu ordusunda sefer öncesi yapılan hazırlıklara değinir. Böylece kengeş/istişare, elçi gönderme, ordunun toplanması, ordunun sefer boyunca ihtiyacının karşılanması, av merasimi, ordunun haber alma ağı, müneccimleri kullanma ve fal bakma alt başlıklarını açmıştır (s. 62-84). Bu kısım Ak-Koyunlu, Timurlu ve Safevî kaynaklarına dayanılarak kaleme alınmıştır. Yazar ikinci ana başlığa "Kara-Koyunlu Ordusunda Savaş Düzeni" adını vermiştir. Bu başlığın alt başlıkları; karavul, menkalay, kol/kalb, meymene ve meysere ile sâkedir. Yazar bu kısımda ordunun savaş sırasındaki düzenini açıklamaktadır (s. 84-89). Üçüncü ana başlığa "Ordunun Taktik ve Stratejisi" adını vermiştir. Bu başlığın alt başlıkları; pusu birlikleri, kuşatma sırasında kullanılan taktikler, ılgar ve gece baskınları, muharebe ve kuşatmalarda savunma tedbirleri, su manialarının aşılması şeklinde olup, ordunun savaş sırasında taktik ve stratejisini detaylıca anlatmaktadır (s. 89-98). Bu bölümün "Kara-Koyunlu Devleti'nde Savaş Hukuku" isimli son ana başlığında ise askerin ödüllendirilmesi ve cezalandırılması, teslim olan düşmana karşı muamele, teslim olmayan ve ihanet edenlere karşı muamele, esirlerin durumu başlıkları ile ordunun savaş hukukunun Türk ve Moğol geleneklerine göre tezahür ettiğini aktarmaktadır. Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölüme "Kara-Koyunlu Ordusunun Mali Kaynağı ve Teçhizatı" ismi verilmiştir. Yazar bu bölümde öncelikle, ordunun mali kaynağına değinmektedir. Ordunun mali kaynağını; suyurgal sistemi, tiyul sistemi, aynî ve nakdî ödemeler başlıkları altında değerlendirmiştir (s.

106-116). Yazar, suyurgal sistemi hakkında teferruatlı bilgiler aktararak Kara-Koyunlu hükümdarı Cihanşah'a ait bir suyurgal fermanın tercümesini aynen nakleder (s. 110). Tiyul sistemi başlığı altında Hâfiz-ı Ebrû'nun *Zeyli-i Câmî 'ü't-Tevârih-i Reşîdî* adlı eserine dayanarak tiyul sisteminin İlhanlıların son döneminde ortaya çıktığını ifade eder (s. 113-114). Ordunun aynî ve nakdî ödemelerinin ise askere verilen maaşlar ve savaşlar sırasında elde edilen ganimetlerden oluştuğunu belirtir. Bu bölümün ikinci ana başlığı "Kara-Koyunlu Ordusunun Savaş Araç-Gereçleri" ismindedir. Korkmaz bu kısımda; hafif silahlar, kuşatma makinaları, vasıtaları ve silahları hakkında teferruatlı bilgi verir. Ayrıca dönemin silah terminolojisi hakkında oldukça kıymetli malumat aktarır (s. 116-136). Yazar, diğer bir ana başlıkta, orduda kullanılan hayvanlar hakkında bilgiler verir (s. 136-139). Daha sonra ordunun mehter takımı hakkında kısaca malumat aktarır (s. 140-141). Çalışmanın son başlığı "Bayrak" adındadır. Bu başlık altında yazar, Kara-Koyunlu ordusunun bayraklarında hilal ve aslan figürlerinin olduğunu *Tarih-i Türkmaniyye* adlı esere dayanarak detaylandırır (s. 141-142).

Eserin sonuç bölümü (s. 143-145) çalışmanın genel bir analizini içermektedir. Kaynakça bölümünde (s. 146-162) oldukça geniş bir bibliyografya verilmektedir. Dizin bölümü ise (s. 163-167) bu çalışmaya göre hayli yetersiz görünmektedir.

Sonuç olarak, yazarın kaleme aldığı bu kıymetli çalışmanın Orta Çağ askerî teşkilatı özelinde ve Kara-Koyunlu Devleti genelinde yapılacak çalışmalara ışık tutacağı kanaatindeyiz. Ancak yine de çalışmada birkaç noktada eksiklikler bulunmaktadır. Korkmaz her ne kadar Türkçe, Farsça ve Arapça kaynakları oldukça fazla kullansa da Batı literatüründe yer alan çalışmaları yeterince kullanmamıştır. Örneğin; çalışmasında İlhanlı ordusu ile Kara-Koyunlu ordusunu sık sık karşılaştırmasına rağmen A.P. Martinez'in *İlhanlı Ordusuna Dair Bazı Notlar* adlı çalışmasını gözden kaçırmıştır.⁴ Buna rağmen eser, bazı ufak eksikliklere rağmen oldukça kıymetli görünmektedir. Zira İlhanlı Devleti sonrası Orta Çağ Ön Asya'sında askerî teşkilatın evrildiği durumu takip etmemizi sağlamaktadır.

⁴ Bkz. A. P. Martinez, "Some Notes on the Il-Xanid Army", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, c. V, 1986, s. 129-242.
Tarih Kritik (9) 2 History Critique | Nisan/April 2023

Hive Hanlığı (1511-1920)

Murat Özkan

İstanbul, Selenge Yayınları, 2022, 128 sayfa, ISBN: 978-625-7459-72-3.

Şeyma BÜLBÜL*

Bilimsel veya tarihî araştırmalar yapılırken parçadan bütüne doğru yol almak hem araştırma yapan kişinin hem de konunun meraklısının daha iyi sonuçlar almasına yardımcı olacak bir öneme sahiptir. Değerlendirmesini yaptığımız bu kitapta da Hive Hanlığı'nın siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel yapılarından bahsedildiğini; bir hanlığın parçadan bütüne kuruluşunun ve yıkılışının ele alındığını görüyoruz.

Murat Özkan'ın kaleme aldığı bu kitap 128 sayfa ve 5 bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Öncelikle giriş kısmında kısa ve öz olarak Hive Hanlığı'nın hangi coğrafyada kurulduğu, kurulduğu bölgenin yani Harezm'in yüzyıllar boyunca mücadeleler verdiği; cihan medeniyetinin şekillenmesinde, bilimin gelişmesinde önemli rol oynadığı, Türkistan'da siyasi ve iktisadi alanlarda etkili olduğu belirtilmektedir. Harezm kelimesi “et” manasına gelen *har* ve odun manasına gelen *rizm* kelimelerinin birleşimiyle (Harrizm) türemiş, zamanla Harezm olmuştur. Diğer bir görüş ise Eski Turan ve İran bölgeleri arasında yer alan Harezm'in *Güneş Ülkesi*, *Güneşli Yer* olduğudur. Harezm gölgesinde Harzemşah unvanıyla hüküm süren ilk hanedan Afrigoğullarıdır. Harzemşahlar döneminde bu bölgede ilmî ve edebî faaliyetlerin arttığı bilgisine ulaşmaktayız. Bu bölgenin Persler, Afrigoğulları, Emeviler, Abbasiler, Me'muniler, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular ve Harzemşahlar tarafından yönetildiği de bilinmektedir.

“Kökenler: Yedigâr Şibanîler ve Hive Hanlığı'nın Doğuşu” adlı birinci bölümde; hanlığın soyunun

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü, Çorum, hennepseyma@gmail.com

nereden geldiği, hanlığın hangi coğrafyada kurulduğu ve asıl kurucularının kimler olduğu gibi konular ele alınmış ve alt başlıklarda kronolojik sıra ile gerek hanlık içindeki gerekse de dışarıdaki mücadeleler ele alınmıştır. Mesela; Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'nin evladı olan Şiban, Şibanî hanedanına da ismini vermiştir. Şiban Han'ın soyundan gelecek İlbars ve Bilbars (Balbars) adındaki iki kişi Harezmi bölgesinde kurulacak olan Hive Hanedanlığı'nın kurucuları olacaktır. İlbars Han'ın ölümünden sonra oluşan yönetim boşluğunun, diğer Türk devletlerinde de gördüğümüz saltanat kavgalarının ve bu sırada ülkedeki karışıklıkların artmasına sebebiyet verdiğini görüyoruz. Ayrıca hanlığın mücadelesinin Özbeklerle başladığını ve devamının da geleceğini söyleyebiliriz.

“Çar Petro ve Türkistan'ın Keşfi: Yadiğar Şibanî'lerin Tasfiyesi” adlı ikinci bölümde; 1711 yılında Osmanlı Devleti ile Prut Savaşı'na giren ve kaybeden Rusya'nın Osmanlı ile mücadelesine biraz ara verip Türkistan'a yöneldiğinden ve amacının Çarlık ekonomisini düzeltmek olduğundan söz ediliyor. 1700 yılında Hive Hanlığı'ndan gelen bir koruma isteğinin de kendisinin tabiri caizse ekmeğine yağ sürdüğünü, yavaş yavaş bu politikasını elde etmek için adımlar atmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Türkistan bölgesinde keşifler yapmak için bir komutan gönderen Petro zaman zaman da durum hakkında raporlar almıştır ve Rusların barışçıl amaçlar ile bölgeye geldiklerini söyleyerek keşiflerine devam etmişlerdir. Tabii ki bu süreç o kadar kolay olmamıştır ve Hive Hanlığı'na karşı gerçekleştirilen Rus seferini Şir Gazi Han bertaraf etmiştir. 1717'de Çerkasskiy adındaki komutanın bu seferin sonucunda başarısız olması ve Hive Hanlığı tarafından yenilmelerine sebep olması Rusların Hive'yi ele geçirme konusundaki girişimlerini, hırslarını daha çok artırmıştır. *Bekoviç gibi kaybetmek* deyimini de bu seferde kaybeden Çerkassy'nin başarısızlığı sonrası ortaya çıkmış bir deyim olmuştur.

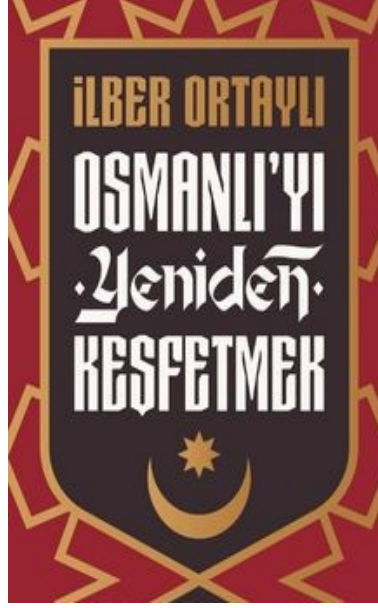
“Modern Zamanlarda Hive Hanlığı: Kongratlar İdaresi ve Çarlık Rusya'yla İlişkiler” adlı üçüncü bölümde; Kongratların Hive'de yönetimi ele geçirmesinden ve Çarlık Rusya'nın Hive'ye ikinci seferinden bahsedilmektedir. 1825 yılında Hive Hanlığı'nı Allah Kulu Han'ın yönettiği, Rusların Çerkassyk tarafından düzenlenen ve başarısızlıkla sonuçlanan sefer sonrasında tekrar bir sefer düzenlemedikleri ancak diplomatik ilişkilerinin devam ettiği bilgisine ulaşıyoruz. 18. yy. genel manada Ruslar ile Hive Hanlığı arasındaki ilişkilerin düzeldiği bir dönemdir. Eserde, 18-19. yy.larda Çarlık Rusya ile Hive Hanlığı arasında herhangi bir savaşın yaşanmadığı ancak daha sonra 1839 yılında ikinci kez Hive Hanlığı'na bir sefer düzenlendiğinde Orenburg valisi olan Perovskiy'nin bu seferin komutanı olduğu ve sefer iznini I. Nikolay'ın verdiği bilgisine ulaşıyoruz. Çerkasskiy'nin başarısız Hive seferini Perovskiy'nin başarmak istemesi, bölgedeki İngiltere'nin varlığının Rusya'yı kışkırtması, Kazak steplerinde Ruslara karşı başlatılan direnişin Hive Hanlığı tarafından teşvik edildiği düşüncesi, Hive Hanlığı'ndaki Rus esirlere kötü davranıldığı bilgisi ve son olarak Hive hanı Allah Kulu'nun Çarlık Rusyası'nın isteklerini yerine getirmemesi seferin sebepleri olarak görülmüş, askerî lojistik hazırlıkları tamamlanınca 18 Kasım 1839'da da sefere çıkılmıştır. Ancak hem iklim şartları hem de coğrafi şartların çok iyi bilinmemesi sebebi ile Perovskiy'nin 8 ay sonra, 1840 yılının temmuz ayında başarısız bir şekilde geri dönmesi ile sefer sonuçlanmıştır.

“İşgal ve İlhak: Hive Hanlığının Yıkılması ve Çarlık Rusya İdaresi” adlı dördüncü bölümde; Rusların Türkistan topraklarına saldırmalarından, bu saldırıların Hive’ye saldırı sebepleriyle aynı sebepleri içerdiğinden yani yayılma politikası olduğundan bahsedilmiştir. Zamanla Hive Hanlığı’nın etrafının sarılmasıyla Hive seferi kaçınılmaz olmuş ve 1873 yılında Ruslar Hive’ye sefer düzenlemiş, üç grup şeklinde ilerleyen Ruslar ilk başlarda iyi ilerlemiş olsa da sonraları yine coğrafi şartlar ve iklim şartları gereği biraz gerilemeye başlamışlardır. Bu olumsuzluklara rağmen Hive Hanlığı, Kaufman ve Seyyid Muhammed Han tarafından imzalanan antlaşma ile artık Rusların sömürge toprağı olmuştur.

“Genel Hatlarıyla Hive Hanlığında İdari, Ekonomik ve Kültürel Yapı” adlı beşinci bölümde; tarihteki birçok Türk devletinde olduğu gibi Hive Hanlığı’nda da *kut* anlayışının hâkim olduğuna değinilmiştir. Cengizhan’ın soyundan gelmek ve başa geçen hanların bu soydan olması önemliydi. Aynı zamanda bu bölümde ordu teşkilatından, dinî yapıdan, ekonomik düzenden, mimari anlayıştan ve edebiyattan bahsedildiğini alt başlıklar hâlinde görüyoruz. Hanlık her ne kadar siyasi olarak zor zamanlardan geçse de özellikle edebî anlamda gelişmiş ve önemli eserlerin kaleme alınmasında rol oynamıştır. Misal vermek gerekirse bu eserlerden bazıları Ebu’l Gazi Bahadır Han’ın *Şecere-i Terakime* ve *Şecere-i Türk*’üdür.

Sonuç olarak; 16. yy.da kurulup 20. yy.ın ilk çeyreğine kadar hüküm süren Hive Hanlığı’nın kurulmasından yıkılmasına kadar geçen süreçte hanların, özellikle Kongratların başa geçeceği döneme kadar Cengiz Han’ın soyundan geldiklerini ve bunun ne kadar önemli olduğunu anlıyoruz. Harezmi bölgesinde kurulan Hive Hanlığı’nın siyasi, iktisadi, sosyal alanlarda, dil ve edebiyat alanlarında ne kadar önemli olduğunu, çoğu zaman gerek kendi içinde gerek çevresindeki devletler ile mücadele içerisinde olduğunu, yıkılma sürecine kadar ne aşamalardan geçtiğini öğrenmiş oluyoruz.

Harezmi bölgesinde kurulan bir hanlığın özellikle siyasi oluşumunu ve sonuçlarını merak eden okur, *Hive Hanlığı (1511-1920)* adlı bu eserde sorularının cevabını bulabilir. Aynı zamanda Cengiz Han’ın soyundan gelenlerin nerelerde nasıl devletleştiklerini, neler yaptıklarını; Rus Çarlığı’nın Prut Savaşı’ndan sonra hedefini nereye, neden harcadığını merak edenler için de cevaplar barındıran bir eserdir.

Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek

İlber Ortaylı

İstanbul, Kronik Kitap, 2023, 208 sayfa, ISBN: 978-625-6989-08-5.

Caner ASAL*

Kronik Kitap'tan ilk baskısını yapan *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* adlı kitabın yazarı, ülkemizin yaşayan en popüler tarihçisi Prof. Dr. İlber Ortaylı'dır. 1947 yılında doğan İlber Ortaylı, 1965 yılında Ankara Atatürk Lisesinden mezun olmuştur. 1969 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini, ardından aynı üniversitenin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini bitirmiştir. Yüksek lisans çalışmasını Chicago Üniversitesinde Prof. Dr. Halil İncılık ile yapmıştır. Doktora derecesini "Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler" ve doçentliğini de "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" konularıyla alan Ortaylı, 1983 yılında üniversiteden istifa etmiştir. Çeşitli dünya üniversitelerinde misafir öğretim üyeliği yapan Ortaylı, seminerler ve konferanslar vermiştir. 1989 yılında üniversiteye geri dönmüş ve 2005-2012 yılları arasında ise Topkapı Sarayı Müzesi başkanlığı görevinde bulunmuştur. İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça ve Farsça dillerini bilen Ortaylı, hâlen Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesinde misafir öğretim üyesi olarak ders vermektedir.

Söz konusu çalışma kapsamında ele aldığımız *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* adlı kitap daha evvel *Timaş Yayınları*'ndan 47 baskı yapmış olup *Kronik Kitap*'tan ilk baskısı Ocak 2023 tarihinde gerçekleşmiştir. Kitabın ön söz kısmında Ortaylı, kitabın yazılış amacını geniş kitlelere Osmanlı tarihinin tahlilini yapmak kaygısına dayandırmıştır. Kitabı çeşitli kurumlar ve siyasi tarih için farklılığı ele alan makaleler derlemesi olarak niteleyen Ortaylı, kitabın yazılış nedenlerinden biri olarak okuyucunun moda olan filmlerden, dizilerden ve macera romanlarından edindiği bilgiyi gerçek zannetmesi ve bunun sonucunda

* Doktorant, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, caner.asal89@gmail.com
Tarih Kritik (9) 2 History Critique | Nisan/April 2023

kendisinin düzeltme yapma amacını da göstermiştir. Yeni baskısında kitabı gözden geçirdiğini belirten Ortaylı, yayınevi yetkililerine teşekkür ederek ön söz kısmını tamamlamıştır.

Kitap birçok alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki “İstanbul Tarihinden Esintiler” başlığını taşımaktadır. İstanbul’un Konstantiniyye ismine atıfta bulunan Ortaylı, iki mimarın yapımı olan ve ilahi hikmet anlamını taşıyan Ayasofya Kilisesinden bahsetmiştir. Kilisenin Mimar Sinan’ın önemli destek ve yenilemesi olmasa günümüze dek zor ayakta kalacağını belirten Ortaylı ilerleyen kısımlarda İstanbul’un mimari ve kitap zenginliğinin değişik isimlerle anılmasına sebep olduğunu ifade etmiştir. Son olarak bölümde şehrin düğün ve dernek şehri olduğuna değinen Ortaylı, bunu örneklerle vurgulamıştır.

“Mimar Sinan” adlı bölümde yazar, adından anlaşılacağı üzere Mimar Sinan’ın hayatına değinmektedir. Onun imparatorluğun dört bir tarafını gezdiğini ifade eden Ortaylı, Mimar Sinan’ın eserlerini tanımak için eğitilmiş mimar olmanın gerekmediğini belirtmiştir. Osmanlı toplumunda mimarlığın basit bir inşaat ustalığı olmadığını vurgulayan yazar, mimarbaşının önemli yetkilerinden örneklerle bunu desteklemiştir. Yazarın bir vurgusu da Mimar Sinan’ın ekol sahibi olduğudur.

Kitapta yer alan bir diğer başlık ise “Osmanlı’da Devşirme”dir. Devşirmenin tanımını yapan yazar, nerelerden devşirme alındığını, bunların nasıl yetiştirildiğini ve ünlü devşirme devlet adamlarını bir çırpıda özetleyerek bu müessesenin 17. yüzyılda azaldığını ve 18. yüzyılda pratikte ortadan kalktığını belirterek bölümü tamamlamıştır.

Kitaptaki bir diğer başlık ise “Osmanlı’da Aile Kurumu”dur. Ailenin toplumun temeli olduğunu vurgulayan Ortaylı, kadının toplumdaki yeriyle ilgili olarak üretilen kafes arkası efsanesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. 19. yüzyılda artık çekirdek ailenin İstanbul gibi şehirlerde hâkim olduğunu belirten yazar, aile ve sosyal mühendisliğin bağdaşmayan iki unsur olduğunu gelişen olayların gösterdiğini belirterek bölümü tamamlamıştır.

“Osmanlı Padişahları” adlı bölümde Osmanlı padişahlarının kim olduğu sorusunu soran yazar, hanedanın büyükanneleri olan Hürrem ve Hatice Turhan Sultan’a da değinmiş ve Osmanlı padişahlarının günlük hayat itibarıyla çok sıkı bir protokol içinde olduklarını belirtmiştir. Padişahların her birinin zanaat sahibi olduğunu dile getiren Ortaylı, bunu örneklerle açıklamıştır. Ortaylı’nın son olarak değindiği ve örneklerle desteklediği konu ise padişahların ayrı kişiliklere sahip olduğudur.

Yazar, “Fatih Sultan Mehmed” adlı bölümde ünlü padişah II. Mehmed’in hayatına değinmiştir. Bir gencin tahta iki defa çıkmasını tarihte istisna olarak niteleyen Ortaylı, Fatih’in İstanbul’u fethine geniş yer vermiştir. Bu bölümde Fatih’in son Bizans imparatoru Konstantin’e dinî tören yaptırdığına dikkat çeken Ortaylı, Ayasofya’nın önce Süleymaniye, ardından Selimiye yapılarına kadar İslam’ın büyük mabedi olduğuna değinmiştir.

“Fatih ve Fetih” adlı başlık altında ise yazar, önce Fatih’in kişiliğini incelemiş, ardından da fethin anlam ve önemini gözler önüne sermiştir.

Bir sonraki bölüm olan “Osmanlı İdare Sisteminde Bağımsız Eyaletler” başlığında ise Osmanlı’nın 3. Roma İmparatorluğu olduğunun altını çizen Ortaylı, bunu sınırlar bağlamında mukayese ederek

okuyucuya açıklama yapmıştır. Eyaletleri merkeze sıkı bağlı ve müstakil olarak iki kategoriye ayıran yazar, bunu örneklerle gözler önüne sermiştir.

Ortaylı'nın ele aldığı bir diğer konu başlığı ise “Osmanlı Sarayları-Topkapı Sarayı”dır. Osmanlı saraylarının mütevazı olduğunu Dolmabahçe Sarayı üzerinden örneklendirerek açıklayan Ortaylı, Topkapı Sarayı'nın zenginliğinden ve ihtişamından çok kendine has bir karakteri olduğunu altını çizmiştir. Saray mutfağına da kısaca değinen yazar, bir yetiştirme tarzı olarak tanımladığı enderun müessesesi ile bölümü tamamlamıştır.

“Divan-ı Hümayun” adlı bölümde yazar, bu kurulun kelime anlamından başlayarak tarihsel evrimini ve kimlerin bu kurulun üyesi olduğunu gözler önüne sermiştir. Divan-ı Hümayun'un imparatorluğun meselelerini tartıştığını belirten yazar, divanın cuma günleri de toplandığını ve o gün en yoğun çalışma günü olduğunu halkın müracaatlarına bakması örneğinden hareketle temellendirir. Divan-ı Hümayun'un dünyada benzeri olup olmadığına da yer veren yazar, bu divanın benzerinin İspanya ve Rusya'da da bulunduğunu okuyucuya aktarmıştır.

“Osmanlı Paşaları” adlı bölümdeyse yazar, Osmanlı'da paşalık kurumunun tarihî gelişimine yer verir. 19. yüzyıldaki paşaların artık sivil yani mülkiye silkinde ve askerî silkte olduğunu belirten yazar, bu paşaların modern profesyonel mesleklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı'nın son döneminde yeni yetişen paşaların imparatorluğun modernizasyonunu temsil ettiğini belirten yazar; Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaları bu grup altında örnek göstermiştir.

Yazar, “Enderun” isimli bölümde, daha evvel kısaca değindiği enderun müessesesine anlamı ve işleviyle geniş yer vermiştir. Enderuna alınan çocukların devşirmelerin en seçkin olanlarından seçildiğini belirten yazar, enderundaki büyük ve küçük odalarda bulunan ağalardan aday olanlara *dolamalı*, belirli bir hizmet ve imtihan döneminden sonra kıdemli ve yükselmeye aday olanlarına ise *kaftanlı* adı verildiğini ifade etmiştir. Has odalıkların enderun ağalarının en seçkin zümresini oluşturduğuna dikkat çeken yazar, bunların vakit namazlarını padişahla birlikte kıldıklarına yer vermiştir. Enderunun 19. yüzyılda artık kıyı köşe bir okul olduğuna değinen yazar, bunun yerini artık Hukuk, Mülkiye ve Harbiye gibilerinin aldığını belirtmiştir.

Kitapta ele alınan bir diğer bölüm ise “Osmanlı Kadısı”dır. Kadının anlamı ve görevleri bu bölümde belirtilmiş ve onun bir yargıç olmasının yanı sıra noter, vakıf müfettişi ve belediye reisi görevlerini üstlendiği vurgulanmıştır.

“İstanbul'da Ulema Semtleri” başlığı altında ise yazar; Süleymaniye, Vefa, Vezneciler, Zeyrek ve Fatih Çarşambası'nı ulema semtlerine örnek göstermiştir.

“Sultanahmet” adlı bölümde Sultanahmet Meydanı'nı dünyanın merkezi olarak tarif eden yazar, Yerebatan Sarayı denilen sarnıcın bulunduğu yerde Million Taşı'nın olduğunu ve bu taşın imparatorluğun dört bir tarafına uzanan yolların başlangıç noktası olduğunu ifade etmiştir. Sarnıcın etrafına yüksek binaların yapılmış olmasından şikâyet eden yazar, bu sarnıcın etrafına Bizans veya Osmanlı döneminde yüksek binaların kondurulmadığını vurgulamıştır.

“Osmanlı Seyahatnameleri” bölümünde yazar, çeşitli seyahatnamelerden örnek vererek seyahatnamelerin, tarihçi için en zor olanı anlaşılır kılan yani insanların zihniyetini ve komşularına, dünyaya bakış açılarını ortaya koyan eserler olduğunun altını çizmiştir.

Kitapta ele alınan bir diğer konu başlığı da “Osmanlı Mutfağı”dır. Osmanlı mutfağının İstanbul’a hasredilmesini eleştiren yazar, *Zeytinyağını Egeliler bilir* mantığının doğru olmadığını kadı sicillerinden örnek vererek belirtmiştir.

“Bab-ı Ali” adlı bölümde yazar, kelimenin anlamını açıkladıktan sonra onun kapsadığı alanı ve bugünkü işlevini örnekleriyle dile getirmiştir.

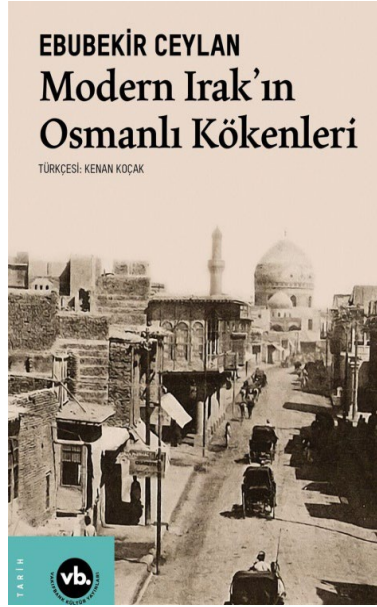
“Barok İstanbul’da” adlı bölümdeyse barokun anlamını ve nasıl bir şey olduğunu tartışan yazar, barok mimarinin Avrupa’daki fonksiyonlarını açıklamıştır. Ardından da Lale Devri’ne ilişkin bazı tespitlerde bulunmuştur.

“Asar-ı Atika” (Eski Eserler) bölümünde yazar, ülkemizin bu konudaki zenginliğini vurgulayarak Mısır gibi Türkiye’nin de kaçakçılığın ve kaçak kazıların hedefi hâline geldiğini belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı dönemi mezarlıklarının bazı kesimlerin hedefi hâline geldiğini dile getiren yazar, halkın ve devletin yeterince iş birliği hâlinde örgütlenememesinin söz konusu olduğunun, örgütlenmesi hâlinde kaçakçılığın önlenilebileceğinin örneklerle sabit olduğunun altını çizmiştir.

Kitabın “Son Roma İmparatorluğu” başlıklı son bölümünde yazar, Osmanlı’nın son Roma İmparatorluğu olduğunu vurgulayarak bu konuda münakaşaların olduğunu belirtmiştir. Osmanlı tarihinin Türklerin tarihi olduğu kadar çevresindeki halkların da ortak tarihi olduğunun altını çizen yazar, Osmanlı tarihinin büyük sentezini ne 18. asrın ne de 19. asrın Türk âlimlerinin yaptığını, bunu Joseph Hammer von Purgstall ile Johann Wilhelm Zinkeisen’in yaptığını ifade etmiştir. Osmanlı tarihinin kaynaklarına da değinen yazar, cihanşümül bir imparatorluğun karanlık tarihini başka kaynaklarla da keşfetmek ve anlamak zorunda olduğunu dile getirmiştir.

Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek adlı kitap yazarın da dediği gibi bir makaleler derlemesidir. Başlığa uygun şekilde belirlenen makaleler, yazarın hedefine uygun olarak derli toplu bir şekilde okuyucuyu Osmanlı tarihi hakkında bilgilendirme amacı taşımakta olup, kitabın sonunda okuyucunun tatminkâr bir hâle gelmesi için tüm belli başlı kurumlar ve kişiler eserde anlatılmıştır. Osmanlı’nın 623 yıllık tarihini elbette bu kitaba sığdırmak mümkün değildir. Yazarın amacı da zaten bu değildir. Ancak Osmanlı tarihine ilgi duyanlar için bir giriş kitabı olarak idealize edilmiş bir kitap söz konusudur. Kitapta yazarın gözünden kaçan birkaç hata da bulunmaktadır. Mesela Nikolaos Mavrokordatos’un Eflak hospodarı olarak görev yaptığı sürenin İmparator III. Ahmed’in 1730’daki ölümüne kadar olduğunu belirten yazar, III. Ahmed’in 1730’da tahttan indirilip 1736 yılında vefat ettiğini es geçmiştir (s. 112). Bir diğer hata ise bir Afrika şehri olan Kahire’nin Asya şehri olarak gösterilmesidir (s. 164). Bu küçük hataları dışında kitap akıcı bir dille yazılmıştır ve okuyucuyu sürükleyen bir anlatıma sahiptir denebilir. Bunda kitabın gözden geçirilmiş olmasının da etkisi vardır elbette. *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek* hem içeriği hem üslubu ve dili bakımından günümüz okuyucusunu fazlasıyla memnun edecek bir kitap olmasının yanı

sıra Osmanlı tarihine ideal bir giriş kitabıdır.

Modern Irak'ın Osmanlı Kökenleri

Ebubekir Ceylan, Çev. Kenan Koçak

İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2022, 367 sayfa, ISBN: 978-625-7447-76-8.

Merve SAVAŞ*

“Hiç düşmanım yok mu diyorsun? Heyhat! Övülecek şey değil bu oysa. Eğer mücadeleye karışmışsa biri cesaretle savunmuşsa vazifeyi edinmiştir düşman mutlaka. Şayet yoksa düşmanın bir kıymeti yoktur yaptıklarının. Ne karşı koymuşsundur bir haine ne sus demişsindir bir yalancı şahide. Hiçbir yanlış doğrutamamışsındır asla. Korkağın tekisindir her kavgada...”¹

Charles Mackay'ın *No Enemies* adlı şiirinden alınan bu satırlarda görüldüğü üzere Orta Doğu toprakları geçmişten günümüze kadar birçok savaş sahnesine tanıklık etmiş bir coğrafya üzerinde yer almaktadır. Nitekim bu coğrafya mefkûresinde inşa edilen kadim toprakların bir tanesini de Irak temsil etmektedir. Irak, tarih boyunca oldukça kozmopolit bir yapıya sahip, dinî ve etnik unsurlar bakımından çeşitlilik arz eden kıdemli şehirlerden biridir. Kökenleri bakımından oldukça eskiye dayanan bu sabık toprakların serüvenini Osmanlı İmparatorluğu temelinde ele alan, özelde ise şehirde inşa edilmek istenen Tanzimat reformlarının ve modern Irak'ın kuruluş safhasını Osmanlı Devleti üzerinden değerlendiren bu eser, Osmanlı Devleti'nin hudut boylarında yaşamış olduğu telakkiyi bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Yazarın da çalışmasında belirtmiş olduğu üzere Irak araştırma sahası olarak son dönemlerde pek de tercih edilen bir bölge olma vasfını kazanamamıştır. Lakin bu periferide bölgenin ön plana çıkmasını sağlayan iki ana unsuru yazar, çalışmasında arkeoloji faaliyetleri ve petrol olarak ele almaktadır. Nitekim arkeoloji alanındaki faaliyetlerin artması ve akabinde petrolün bölgede değer kazanması Irak araştırma sahası üzerinde yapılan araştırma çalışmalarını artırmıştır. Filhakika eser literatüre ilk kez İngilizce

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, mervesavas66@gmail.com.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. <https://www.bartleby.com/71/1517.html>.

lisanında takdim edildikten sonra aradan geçen on bir yıldan sonra Türkçeye kazandırılmıştır. Yazarın da ifade ettiği üzere bölge coğrafyasında çalışmalar yürüten Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya'nın *Ottoman Administration of Iraq* kitabının ardından bu bölge çalışmaları artırılmış, müteakiben Çetinsaya'nın çalışmasının daha çok II. Abdülhamid dönemi Osmanlı Irakı üzerine yoğunlaşması sonrasında bu eser Osmanlı Devleti'nin Irak coğrafyasında Tanzimat Dönemi yapılanmasını baz alarak ortaya konulmuştur.

Eserin ana hatları şu şekilde belirtilmiştir: İlk olarak Osmanlı Irakı'nda Memluk valilerinden sonra bölgede gerçekleşen modernleşme ve merkez yapılaşmasının durumu hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra eserde II. Mahmud'un reform paketlerinden olan Tanzimat'ın bölge vilayetlerinde uygulanma metodu, buna ilaveten de Bağdat'ta ve Musul'da bulunan yarı özerk ayanların bölgeden temizlenmesi gibi konular üzerinden okuyucuya bilgiler verilmiştir. Akabinde çalışmada Osmanlı Irakı'nda dinî meclislerin gelişim süreci anlatılarak, 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin bölge üzerinde uygulanması ve etkileri irdelenerek Osmanlı Devleti'nin eyalet ve vilayet idaresinde yapmış olduğu değişiklikler incelenmiştir.

Eser altı bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde yazar, Arap vilayetlerinin başkentlerini tarihsel bir metot ile okuyucuya aktarmıştır. Osmanlı merkez yapısının çevre üzerindeki etkileri tespit edilerek, Tanzimat reformlarının bu çevrede geçirmiş olduğu başkalaşımdan söz edilmiştir. Öyle ki bu dönüşüm sürecini yazar, Tanzimat merkezîleşmesi ve modernleşmesi ile ele almaktadır.

Eserin birinci bölümünde ise yazar, Osmanlı Irakı'nın coğrafi konumunu, reayanın ahvalini ve tarihsel sürecini kendi çalışması ile bir değerlendirmede bulunarak anlatmaktadır. Eserin bu bölümünde Bağdat'ı "*Şarkın Taşrası mı?*" diye sorduğu soru üzerinden aktaran yazar, coğrafi konum itibarıyla Bağdat'ı değerlendirip Osmanlı'nın klasik döneminde bölgeye asker seferber etmenin zorluğundan bahsetmiştir. Mütenasip olarak Osmanlı Devleti'nin bölgeye asker sevkiyatında bulunması yazarın aktardığına göre yüz doksan yedi gün süre zarfında tamamlanabilmektedir. Yine aynı şekilde bölgeye vapur ile gelebilmek için otuz beş kırk gün gibi bir zaman zarfına ihtiyaç duyulduğunu da yazar ayrıca belirtmiştir. Görülmektedir ki Bağdat, coğrafi olarak Osmanlı Devleti'nin merkez ile taşra arasında köprü görevi üstlendiği uzak bölgelerden birini temsil etmektedir. Nitekim bölgeye sürgün edilen veya görev tevcihi ile bölgeye gönderilen devlet adamları bile Bağdat'ın iklimine ve bölge şartlarına uyum sağlayamayarak, sıhhat konusunda saika üreterek bölgeden ayrılmak istemektedirler. Bu bölümün ileriki sayfalarında ise yazar, Bağdat'ın nüfus yapısı üzerinde değerlendirmede bulunarak Bağdat'taki meskûn Memluklerden söz etmektedir.

Eserin ikinci bölümünde merkezden uzak olarak idare edilmeye çalışılan Irak'ta *devleti geri getirmek adına* bölgede yeniden bir Osmanlı yönetiminin tahkiminin oluşturulmak istendiği belirtilmiştir. Bu tahkim ise bölge içerisinde bulunan etnik ve dinî unsurlar ile tamamlanmak istenmektedir. Bu bölümde yazarın beyanına göre devlet, bölgede bir güvenlik hududu oluşturmak arzusu içerisinde. Bu hudut politikasını devreye koymak adına da devlet, bölge çalışmalarına ağırlık vermiştir. Nitekim yazar ayrıca Musul'da bulunan Celililere son verilmesi, Kuzey Irak'ta meskûn bulunan Kürt emirliklerine son

verilmesi, kutsal şehirler olan Kerbelâ ve Necef'teki olaylar, bölgeye zorunlu askerliğin getirilmesi, vilayet ordusunun yeniden güçlendirilmesi gibi konular üzerinde durarak eserin ikinci bölümünü tamamlamıştır.

Eserin üçüncü bölümünde ise Bağdat'taki Osmanlı vilayet yönetiminin tesisi anlatılmıştır. Yazar bu bölümde, bölgede görev yapan Bağdat valilerinin bölgeye kazandırmış olduğu kazançlar üzerinde durmuştur. Bunu müteakiben yazar, Osmanlı Devleti'nin bu coğrafya üzerinde gerçekleştirmek istediği emelleri bölgeye atanan bürokrat devlet adamlarının yapmış olduğu faaliyetler üzerinde durarak okuyucuya aktarmıştır. Eserde, Bağdat bürokrasisinde Irak tarih yazımı için önemli işlere imza atmış olan Midhat Paşa aktör olarak ele alınmıştır. Bağdat'ta görev almış olan Midhat Paşa haricinde Namık Paşa, Vecihi Paşa, (Gözlüklü) Mehmed Reşit Paşa gibi Osmanlı bürokrat zümresine mensup olan bu kişilerin bölge üzerinde yapmış olduğu faaliyetlerden bahseden yazar, bölgede en çok söz sahibi olan bürokratin Midhat Paşa olduğunu beyan etmektedir. Örneğin eserde görüldüğü üzere; bir Avrupalı seyyah Midhat Paşa hakkında *"19. yüzyılın geri kalanında (1831'den sonra) Irak'ın yerel siyasi tarihinde hakkında söylenecek çok az şey vardır. Ciddi reform için neredeyse tek girişim, altmışların sonuna dek Midhat Paşa tarafından yapılmıştır."* sözlerine yer verilmiştir. Vilayet bürokrasisinde yazar daha düşük rütbeli diğer devlet adamlarına da her ne kadar yapıtında değinmiş olsa da Tanzimat'ın uygulanış safhasını Irak'ta Midhat Paşa üzerinden okumaktadır.

Eserin dördüncü bölümde ihtiva ettiği bir konu ise Osmanlı Bağdatı'nda Tanzimat'ın ne şekilde uygulandığıdır. 1864 Vilayet Nizamnamesi ve 1856 yılında arazi kanunnamesinin Osmanlı Irakı'na geliş safhası ile değişen bu merkezileşme ve modernleşme Irak için önemli etkilere sahip olmuştur. Necip Paşa'nın ve Midhat Paşa'nın bu bölümde valilik dönemlerine değinen yazar, Tanzimat'ın bölgede uygulanışta gayrimüslimler tarafından herhangi bir isyan hareketi veya bir olumsuzlukla karşılaşılmadığına dikkat çekmiştir. Hatta bölgede bulunan Yahudilerin bölge düzeninde Müslümanlardan önce fes takıp Tanzimat'ın reform programlarını uygulamaya başladıklarını ayrıca okuyucuya aktarmıştır. Eserin bu bölümünde yazar, 1840 yılında kurulan vilayet meclislerinin Irak üzerinde yapmış olduğu etkiden söz etmekte, akabinde Bağdat'ta açılan şûra meclislerinden, eyalet meclis reformlarından ve 1849 yılında yapılan eyalet düzenlemesinden bahsetmektedir. Eserin bu bölümünde dikkat çeken bir konu ise vilayet nizamnamelerinin Bağdat'ta ne şekilde uygulandığıdır. Bu süreç Bağdat için biraz daha zor geçmiş bir dönem idi. 1864 yılında taşra düzenlemeleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nda vilayet terimi yerini eyalete bırakmıştır. Bu yeni değişiklik ile 19. yüzyılın ilk yarısında valilerin yetkileri sınırlandırılmış, bu sebeple de vilayet topraklarının küçülmesine sebep olmuştur. Yaşanan bu olay mukabilinde ise Bağdat'a bu idari reform uygulaması daha geç bir vakitte intikal etmiştir. 1867 yılında Bağdat her ne kadar vilayet olarak kabul edilmiş olsa da Midhat Paşa'nın valiliğine kadar bu uygulama kâğıt üzerinde kalmıştır. Midhat Paşa'nın vali olarak görev tevcihinin ardından bu reformlar uygulanmaya başlanmış, ardından Paşa, yapılan nizamnameye göre Bağdat vilayetini on sancağa bölerek kendisine Tuna vilayetini pilot bölge olarak seçmiştir.

Kanunlara uygun olarak Bağdat, vilayetin merkezi konumunda yer almış, akabinde vilayet idaresini yürütmek amacıyla bir sekreterlik kurulmuş, badehu dış ilişkiler için bir hariciye dairesi ihdas edilmiştir. Midhat Paşa, bölge üzerinde yapmış olduğu faaliyetler bununla da kalmayarak Osmanlı Irak idaresini iyileştirmiş, bölgede bulunan meskûn aşiretlerin hüküm sürdüğü yerleri de Paşa, Osmanlı vilayet düzenine dâhil ettirmiştir. Şöyle ki Osmanlı hudut boylarını Midhat Paşa, Kuveyt, Necid ve Ahsa üzerinden genişletmiştir. Daha sonra ise Paşa, Kuveyt üzerinden Osmanlı varlığını devam ettirerek vilayet reformunu Necid bölgesi üzerinde inşa etmiştir. Paşa nihai olarak ise el-Ahsa (Hufuf), Katif, Mübarraz ve Katar merkezli dört kaza oluşturarak bölgede Osmanlı varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Paşa'nın bölgede yapmış olduğu bu uygulamalar Osmanlı Devleti'nin Irak'taki otoritesini yeniden ihyası bakımından oldukça kayda değer çalışmalardır.

Eserin beşinci bölümünde ise, yazar toprak ve bölgede meskûn olan aşiretler üzerinde durmuştur. Irak'ta bulunan aşiretlerin çoğunun göçmen olduğunu ifade eden yazar, Bedevilerin toplam nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturduklarından söz etmiştir. Bu ifadelerin akabinde ise yazar, Irak aşiret yapısı üzerinde durmuştur. Bölgede kullanılan aşiret siyasetini “*Havuç mu yoksa sopa mı?*” başlığı altında değerlendiren yazar, Osmanlı Devleti'nin bölge coğrafyasında kalıcılığının devamı için yapmış olduğu diplomasi yöntemlerinden söz etmiştir. Tedai olarak devlet bir aşireti diğer aşirete karşı destekleyerek bölgede kalıcı olmak istemiştir. Nitekim Osmanlı Devleti aşiret siyasetinde, aşiretlere devlet yardımlarında bulunmuş, ayrıca hil'atlar ve onursal unvanlar vererek buradaki aşiretlerde söz sahibi olmak istemiştir. Filhakika devlet bölgede aşiretleri vilayetin siyasi aracına dâhil etmek isteyerek bölgedeki otoritesini yeniden ihya etme amacını gütmektedir.

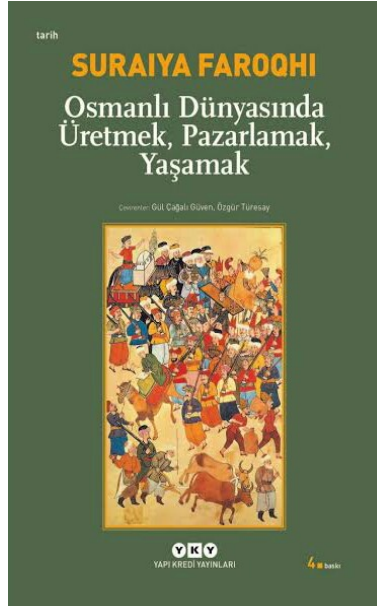
Bu bölümde ayrıca devletin aşiretleri iskân etme çabalarının olduğu da görülmektedir. Öyle ki Osmanlı Devleti vilayet bürokrasisine aşiretleri dâhil etmek isteyerek devlet gücünün bölgede daha çok hissedilmesini sağlamıştır. Eserin bu bölümünde ayrıca toprak reformlarının Bağdat'ta nasıl işlendiği hakkında da bilgi aktarılmıştır. Arazi kanunnamesi ile yapılmak istenen bu reform programı daha çok Midhat Paşa'nın girişimleri neticesiyle oluşmuştur. Mütenasip olarak Sultan II. Abdülhamid döneminde bölgede tapu alma işlemlerinde bir kısıtlamaya gidildiği eserde aktarılmıştır. Yazarın beyanına göre II. Abdülhamid Irak'ta bulunan verimli topraklardan şahsi hazinesi için toprak satın almıştır. İdari yöntemin sıkılaştırmasının akabinde ise artık bölgeden arazi satın almak eskiye oranla daha zor bir hâl almıştır. Bunun üzerine ise Sultan Abdülhamid bölgede bulunan arazi komisyonunun yetkilerini kısıtlamış ve 1881 yılında tapu senetlerinin dağıtımını için ayrıca bir inisiyatif almıştır.

Eserin altıncı bölümünde ise Bağdat'ta yapılan kamu hizmetleri ele alınmıştır. Yazarın bu bölümde aktardığı üzere Umur-ı Nâfia'nın Bağdat'ta gelişim süreci hakkında verilen bilgilerden sonra bölgede gerçekleşen modernleşme faaliyetleri anlatılmıştır. Bu gelişimleri ise yazar “Basra'yı Nehir Kıyısında Yeniden İnşa Etmek”, “Bağdat'ta Vilayet Belediyelerin Kuruluşu”, “Bölgedeki Bayındırlık Faaliyetleri ve Alt Yapı Çalışmaları” başlıkları altında okuyucuya aktarmıştır. Nitekim bölgede Osmanlı Devleti telgraf ve demir yolu faaliyetlerine de önem vermiştir. Bu bölümde ayrıca bölgede yaşanan nehir

savaşlarına da değinen yazar, Osmanlı Devleti'nin burada İngilizlerle olan mücadelesi hakkında tafsilatlı bilgilere yer vermiştir. Midhat Paşa'nın valiliği döneminde Basra Tersanesi'nin ıslahı üzerinde duran yazar, bölgede ayrıca bir Fırat projesinin başlatılacağını da ifade etmiştir. Eğitim alanındaki modernleşme faaliyetlerine de bu bölümde yer veren yazar, Bağdat vilayetindeki askerî okullarda eğitim alan öğrencilerin devletin en üst bürokrasi kademelerinde yer aldıklarını ifade etmiştir. Nitekim Yahudilerin de bölgede eğitim alanında yapmış olduğu faaliyetler bilinmektedir. Yahudiler bölgede Alliance Israelite Universelle Okulu kurarak burada faaliyet göstermişlerdir. Eğitim mütalaalarının akabinde bölgedeki vilayet gazeteleri ve matbaalar üzerine de bilgi veren yazar, Midhat Paşa'nın öncülük ettiği *Zevra* gazetesinden söz etmiştir. *Zevra*'ya ek olarak bölgede ayrıca bir *el-Basra* gazetesi de çıkarılmıştır. 1875 yılında ise Bağdat'ta ilk vilayet salnamesinin yayımlandığını aktaran yazar, bölgenin modernleşme safhasının zikretmiş olduğumuz tüm bu olgular ile gerçekleştiği bilgisini okuyucuya aktarmaktadır.

Bağdat, Irak'ın vilayet merkezi olarak Osmanlı Devleti için oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Yazarın ifadelerine göre Irak 19. yüzyılda *Orta Doğu'nun mikrokozmosu* olarak değerlendirilmiştir. Çeşitli konular üzerinden modern Irak'ın kuruluşunu aktaran yazar, Osmanlı Devleti'nin bölgede İran tehdidi ile karşı karşıya kaldığını da ayrıca kitabında beyan etmiştir. Nitekim eserde, bu coğrafyada Osmanlı askerî yapısının kuvvetlendirilmek istendiğini görmek de mümkündür. Bu yapıda bölgede bulunan aşiret şeyhleri merkez bürokrasisine entegre edilmek istenmiştir. Böylece bölgede Osmanlı nüfuzu artırılmıştır. Bağdat'ta görev alan on bir valinin görev taksimatında yapmış oldukları faaliyetler üzerinde duran bu eser, Bağdat'ın vilayet formundan çıkararak uluslararası arenada yer alma mücadelesini okuyucuya aktarmaktadır.

Eser oldukça sade bir üslupla kaleme alınmıştır. Başlıklar arasındaki geçiş konu ile oldukça bağlantılıdır. 19. yüzyıl Irak vilayetlerinde Osmanlı'nın izlerinin aranması gerektiğini anlatan bir çalışma olma vasfını taşıyan bu eserde bahsi geçen konular üzerinden Irak'ta yaşanan tüm bu gelişmelerin bölgede modernleşmeyi sağladığı görülmektedir. Nitekim bu eser ile Irak'ın Osmanlı İmparatorluğu merkezine ne kadar bağlı olduğu gün yüzüne çıkarılmıştır. Yapıt bölge coğrafyası hakkında çalışmalar yapacak araştırmacılar için de kaynak olma vasfını taşımaktadır. Birinci elden kaynaklar ve uluslararası literatürdeki kitapların kullanımı eseri zenginleştirmiştir. Büyük bir titizlikle kaleme alınmış olan bu eser, modern Irak'ın kuruluş safhasını Osmanlı'nın gözünden görme imkânını da okuyucuya sunmaktadır. Bilfiil Tanzimat reformlarının bölgede uygulanışını farklı bir merceğe altında inceleyen bu yapıt, devrin konjonktürü de baz alınarak Osmanlı Devleti'nin Irak üzerinden bölge coğrafyasında göstermiş olduğu hâkimiyeti bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak

Suraiya Faroqhi, Çev. Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay

İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2021, 343 sayfa, ISBN: 978- 975-08-0657-3.

Sümeyye TÜRKOĞLU*

Suraiya Faroqhi'nin yazmış olduğu *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* adlı kitap dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler “Ticaret Bağlantıları”, “Bursa’da Üretmek ve Yaşamak”, “Osmanlı Dünyasında Kadın Olmak” ve “Meşrulaştırma Davaları”dır. Kitapta ayrıca on dört makale, notlar ve kaynak bilgileri yer almaktadır.

Ticaret Bağlantıları bölümü; “Esnaf Ağları ve Osmanlı Zanaat Üretimi (16.-17. Yüzyıllar)”, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Venedikliler (1600-1630)” ve “Evliya Çelebi’nin Gözüyle Kızıldeniz’de Ticaret ve İletişim (1671-1672)” makalelerinden oluşmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü olan “Bursa’da Üretmek ve Yaşamak”; “Anayol Kavşağında Bursa: İran İpeği, Avrupa Rekabeti ve Yerel Ekonomi (1470-1700)”, “18. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Loncaları: Bursa Örneği”, “Ticaret: 1480’lerde Bursa Tüccarları”, “Köle Sahibi ve Kırsal Tefeci Olarak Bir Yapı Ustası: Sefer Mimarı Bursalı Hacı Abdullah” ve “18. Yüzyıl Bursa’sında Zengin Olmak: Debbağ Hacı İbrahim’in Serveti” makalelerinden oluşmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümü olan “Osmanlı Dünyasında Kadın Olmak” bölümündeki makaleler ise; “Köle Pazarından Ararat’a: 15. Yüzyıl Sonunda Bursalı Kadınların Yaşamöyküleri”, “Kadınların Çalışması, Fakirlik ve Esnafın Ayrıcalıkları” ve “Varlıklı İki Kadın”dır.

Kitabın son bölümü olan “Meşrulaştırma Davaları”; “Hac Yolunda Soygunculuk ve Osmanlı

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, turkoglu1314@gmail.com

İmparatorluğu'nda Siyasal Sadakat (1560-1680)", "Osmanlı Vergi Mükelleflerinin Siyasal Etkinlikleri ve Saltanatın Meşrulaştırılması Sorunu (1570-1650)" ile "Kent Yöneticileri, Tımar Sahipleri ve Vergiler: Çorum'dan Görüldüğü Şekliyle 16. Yüzyıl Sonu Bunalımı" makalelerinden oluşmaktadır.

"Ticaret Bağlantıları" bölümünün ilk makalesi olan "Esnaf Ağları ve Osmanlı Zanaat Üretimi (16.-17.Yüzyıllar)" makalesinde Osmanlı sanayileri ve zanaatlerinin ticarî ağlarla bir araya getirilmesinden bahsedilmektedir. Sanayi öncesi dünyada ticarî ağların değişmesi, büyük ölçüde zanaatkârları derinden etkilemiştir. Genellikle sanayi öncesi tekstil üretiminin yükseliş ve düşüşü, dağıtım ağlarındaki değişikliklere bağlıdır.

Siyasal ve ekonomik etkenler zanaatkârları da etkilemişti hatta Bursalı zanaatkârlar ürettikleri ipeklilerin fiyatını artırma olanağı bulamıyorlardı. Her ne kadar yapılan araştırmalar 1600 sonrası yıllardaki ekonomik gerilemenin genellikle geçici olduğunu göstermişse de 1683-1699 yıllarındaki savaş, hemen her yerde büyük bir gerilemeye yol açmıştır. Ancak 1650'li yıllarda Bursa'da ekonomik iyileşme başlamıştır. Osmanlı'da esnaf ve ticaret ağlarından ve Osmanlı zanaat üretiminden sıkça bahsedilmiştir. Makalede, yerel tabanlı tüccarların ve zanaatkârların etkinlikleri ve faaliyetlerinden söz edilmiştir.

Bilindiği gibi bu dönemde, zanaat üretiminin örgütlenmesinde tüccarların rolü önemlidir. Tüccarlar farklı kentler arasında ilişki kurmakla birlikte, kırsal kesimde de faaliyet göstermişlerdir. Tüccarlar, geniş bölgeleri kapsayan ticaret ağlarıyla bağlantı kurmak için genellikle en yakın Osmanlı ticaret merkezlerine gitmişlerdir. 17. yüzyıl monografileri, Osmanlı'nın Avrupa tekstiline bağlı olmadığını ve rekabet içerisinde olduğunu göstermektedir. Böylece, Ankara sofı, Filibe yünlü kumaşı ve Bursa'nın ipekli sanayisi gücünü yitirmemiştir. Sonuç olarak, Osmanlı tüccarları tarafından oluşturulan ağlar, ticaret ve zanaat üretiminin gelişmesini sağlamıştır.

"Osmanlı İmparatorluğu'nda Venedikliler (1600-1630)" adlı makalede, 17. yüzyılda Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticarî ve siyasal ilişkilerinden bahsedilmektedir. Bilindiği gibi Venedik, tarih boyunca Akdeniz ticaretinde önemli rol oynamış bir kenttir. Ancak 1600 yıllarında, ekonomik ve siyasal bunalım nedeniyle Venedik ticaretinde büyük bir düşüş meydana gelmiştir. Balyosların (Venedik temsilcileri) Osmanlı merkez ve taşra yöneticileriyle etkileşimi, Venedik ticareti açısından hayati önem taşıyordu. Ayrıca makalede Osmanlı-Venedik ilişkilerinin siyasal ve ekonomik yönleri arasındaki etkileşim ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı hükûmeti tarafından padişahın egemenliği altındaki topraklardaki Venediklilerin durumunu düzenleyen belge olarak kabul edilen ahidnâmeler devletler arası ilişkilerde önemlidir. Ancak ahidnâmenin koşulları, kurumsallaşmış Osmanlı geleneğiyle ve Şeriat'a dayalı gelenekle uyum sağlayamaması, ahidnâmenin uygulanmasında güçlükler yaşanmasına neden olmuştur. Ahidnâmenin uygulanabilirliği ve sınırlılığı da Osmanlı-Venedik ilişkilerine göre yapılandırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, ticarî ilişkilerde ve imtiyazların tanınmasında, Osmanlı-Venedik arasındaki ahidnâmelerin önemli ölçüde gerekli olduğu, hem ekonomik hem de siyasal açıdan etkili olduğu görülmüştür.

Birinci bölümün son makalesi olan "Evliya Çelebi'nin Gözüyle Kızıldeniz'de Ticaret ve İletişim (1671-

1672)” makalesinde Evliya Çelebi kendinden önceki seçkin hacıların yaptığı gibi hareket etmiş ve faaliyet olarak ticaretle uğraşmıştır. Haccın tamamlanmasıyla birlikte Kızıldeniz’de çeşitli mekânları ziyaret etmiştir. Kutsal kentleri de ziyaret eden Evliya Çelebi, bu kentlerde tüccarların ve hacıların faaliyetlerini müşahede etmiştir. Süveyş Kanalı inşa etme fikriyle birlikte, Kızıldeniz’de gemicilik faaliyetleriyle de ilgilenen Evliya Çelebi, Hint ve Osmanlı gemilerini gözlemlemiştir. Seyyah, geleneksel hacıların güzergâhını betimlememiş, bunun yerine Kızıldeniz bölgesini anlatmıştır. Bununla birlikte, zorlu bir çevrede hacıların hayatta kalmalarını sağlayacak siyasal ve ticarî bağlantıları da dile getirmiştir. Evliya Çelebi’nin ticarete ve tüccarlara ilişkin anlatıları sayısızdır.

Onun görüşüne göre, ticaret kendi başına bir amaç değil, kutsal kentlerin hacıların ve sakinlerinin refah düzeyini yükseltmek için kullanılan bir araçtır. Sonuç olarak makalede, Kızıldeniz’de ve kutsal kentlerde tüccar ve hacıların faaliyetlerinden ve iletişimlerinden, birbirleriyle olan ilişkilerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümün ilk makalesi olan “Anayol Kavşağında Bursa: İran İpeği, Avrupa Rekabeti ve Yerel Ekonomi (1470-1700)” makalesinde 15. yüzyıl sonlarından 17. yüzyıl sonlarına kadar Bursa ipekli ve pamuklu imalatından bahsedilmektedir. Bursalı zanaatkarların ipekli kumaşı büyük ölçüde iç pazar için ürettiği bilinmektedir. Ancak 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında yaşanan bunalım nedeniyle, kârlılık oranı düşmüş ve imalâtçılar işi bırakmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti, köle istihdam ederek, Bursa ipek imalâtçılığını eski hâline getirmek için çok uğraşmıştır. Bursa imalâtçıları, köle emeğinden çokça faydalanmıştır. Osmanlı Devleti de köleleri eğitmiş ve yetiştirmiştir. Varlıklı tüccarlar da köle istihdam etmiştir. Bazı durumlarda, köle sahipleri mal ya da sermayelerini emanet ettikleri kölelerini uzak topraklara, özellikle Avrupa ülkelerine ticaret yapmaya göndermişlerdir.

Bursa’daki tüccarlar İran’dan gelen ham ipek için rekabet hâlindeydi. Bu durum, İran ipeğine olan talebi arttırmıştır. Bursa ipek sanayisi de İran ham ipeği ithal etmiştir. Sonuç olarak Bursa ipek dokumacılığı pek çok yoksul insana geçimini sağlama olanağı vermiştir.

“18. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Loncaları: Bursa Örneği”nde Osmanlı Devleti’nin 18. yüzyıl loncalarının yapılandırılması Bursa örneği üzerinden incelenmiştir. 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı zanaatkarları, savaşlar sonucu toprak kayıpları nedeniyle sıkıntılar yaşamıştır. Bununla birlikte, Avrupa’dan ithal edilen malların yerel zanaatkarların pazarını daraltması işlerin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Bu yüzden Bursa zanaatkarları geçimlerini sağlayabilmek için gedik kavramını geliştirmişlerdir. Yapılanmış loncalar, 18. yüzyıl zanaatkarlarını desteklemiştir. Lonca vakıflarına büyük katkı sağlayan varlıklı zanaatkarlar, özellikle kırsal sakinlerine verdikleri borçlar aracılığıyla, loncanın etki alanı dışında ağlar kurmuşlardır. Sonuç olarak, kurdukları vakıflarla zanaatkarlar, birbirleriyle bağlantı kurdukları gibi, lonca esnafının da kente bağlanmasında katkıda bulunmuştur.

“Ticaret: 1480’lerde Bursa Tüccarları” adlı makalede, Bursa tereke defterlerinde yer alan 15. yüzyıl Osmanlı tüccarları anlatılmaktadır. Makalede Bursalı olmayan tüccarlara da yer verilmiştir. Örneğin, Karaman adıyla tanınan el-hac Ahmed, çeşitli malların ticaretini yapan bir tüccardır. İskender, Veys b. el-hac Yakub, Hacı Ahmed b. Nakkaş ve Hacı Yahya bunlardan birkaçıdır. Bu tüccarların köleleri

bulunmaktadır. Bununla birlikte makalede, tüccarların servetlerinden de bahsedilmiştir. Dönemin en zengin tüccarı olan Hacı Abdurrahman b. Hoca, ipekli ticareti ile uğraşmıştır.

Tereke defterlerine servetleri kaydedilen tüccarların borçları da yer almıştır. İpek tüccarı olan İsa b. Kara Ahmed de önemli tüccarlardan biridir. 15. yüzyıl Bursa'sında ipekli kumaş dokumasında rol oynayan bir şahsiyettir. Bununla birlikte Bursa tüccarları, nakit kullanmadan, kadı tarafından onaylanan belgelerle ödeme yaparlardı. Gayrimenkul sahibi de değillerdi. Tereke defterlerine bakıldığında, bölgesel ticaretin yapıldığı bilinmektedir. Tire pamukluları, Ankara tiftik dokumaları ve köle ticareti, bölgesel ticarete örnek gösterilebilir. Bununla birlikte, Avrupalı rakiplerinin karşısında Osmanlı tüccarı geri kalmıştır. Sonuç olarak, Osmanlı tüccarı ipek ticaretinde en kârlısı olarak görünse de uluslararası ticarete bu mümkün olmamıştır.

“Köle Sahibi ve Kırsal Tefeci Olarak Bir Yapı Ustası: Sefer Mimarı Bursalı Hacı Abdullah” adlı makale, kırsal bir tefeci ve yatırımcı olan Sefer Mimarı Bursalı Hacı Abdullah'ın faaliyetlerinden bahsetmektedir. Tefecilik yalnız Suriye gibi Osmanlı vilayetlerinde değil, 17 ve 18. yüzyıl Fransa'sında da kırsal mülk sahipliğine yol açmıştır. Osmanlı bağlamında düşünüldüğünde tefecilerin ve toprak sahiplerinin, genellikle vergilerin toplanmasında rol aldıkları bilinmektedir. Bursa gibi önemli bir ticaret merkezinin civarında tüm kent temelli kırsal tefeciler vergi toplama işiyle uğraşmıyordu. Hacı Abdullah'ın merkezî yönetimin hizmetinde bir inşaat ustası olarak etkinlikleri, servetini korumasına ve daha da büyütmesine yardım eden statü ve önemli bağlantılar sağlamıştır. Hacı Abdullah'ın serveti ancak vergilendirmenin köylüleri ve zanaatkârları düzenli bir biçimde borçlanmaya zorlaması hâlinde siyasal kalmıştır. Bu durum da Osmanlı gibi birçok sanayi öncesi toplum için geçerli olmuştur.

İkinci bölümün son makalesi, “18. Yüzyıl Bursa'sında Zengin Olmak: Debbağ Hacı İbrahim'in Serveti” adını taşımaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı esnafı üzerine yapılmış çalışmaların çoğu lonca kethüdaları ve dokuma işleriyle uğraşan tüccarlar hakkındadır. Bununla birlikte, Hacı İbrahim'in tereke defterinde serveti, mal ve parası ile ilgili geniş bilgiler bulunmaktadır. Aynı zamanda Hacı İbrahim, ticarî ortaklık (şirket) da kurmuştur. Bu tereke defterlerine göre Hacı İbrahim'in ev ve dükkânları hem sayıca fazla hem de değerliydi. Hacı İbrahim de bu dönemde debbağ dükkânlarına yatırım yapmıştır. 18. yüzyıl Bursa'sına baktığımızda, toplumun büyük çoğunluğunu yoksullar oluşturmuştur. Debbağ Hacı İbrahim zengin değildi ancak üst tabakada yer alıyordu. Zengin bir hayat sürmemiş ve servetinin büyük bir kısmını işine yatırmıştır. Her ne kadar işinde mâhir olsa da meslektaşlarıyla ilişkisi zayıf bir kişiliğe sahip olmuştur. Bu yüzden iş ortaklığı, diğer kasaba ve şehirlerde çok fazla bağlantıya, debbağlık dışındaki alanlarda çok fazla yatırıma sahip olamamıştır.

Üçüncü bölümün ilk makalesi “Köle Pazarından Arafat'a: 15. Yüzyıl Sonunda Bursalı Kadınların Yaşamöyküleri” makalesidir. Bu makalede, Bursa kadı sicillerinde yer alan tereke defterlerine göre 15. yüzyıl sonunda Bursalı kadınların iş hayatında yer almasından bahsedilmektedir. Bursa'da hem köle hem de varlıklı kadınlardan söz edilmiştir. Bursa'da ticaret ve esnaflık alanında kölelik müessesesi, zengin ailelerin yapısında sıkça görülürdü.

15. yüzyıl sonu Bursa'sı ekonomik açıdan iş gücüne ihtiyaç duyulduğu bir dönem olmuştur. Bu yüzden kadınlar sadece ev hanımı olarak değil, iplik eğirici, dokumacı ya da hizmetçi olarak iş sahibi olmuşlardır. Çok sayıda zaferle sonuçlanan savaşlarla köle ihtiyacı karşılanmıştır. İş gücü açığı ve kâr paylarının artması nedeniyle genç kölelerin eğitime önem verilmiştir. Ancak, nüfusun arttığı ve kâr paylarının azaldığı 16. yüzyıl sonu Bursa'sında iş hayatında köle kullanımına son verilmiş ve kölelik müessesesi sadece Osmanlı sarayı ve ona bağlı siyasi hanelerde görülmeye başlamıştır.

“Kadınların Çalışması, Fakirlik ve Esnafın Ayrıcalıkları” makalesinde, geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalan kadınlardan bahsedilmektedir. Söz konusu bu dönemde kadınlar için en önemli iş şekli ev hizmetçiliği olmuştur. Ancak, evli bir kadın için temizlikçi olarak iş bulmak zordu. Aynı zamanda, bu dönemde kadınların, hamamlarda ya da düğünlerde güzellik uzmanı olarak çalıştıkları da bilinmektedir.

Bazı kadınlar ise geçimlerini tekstil imalatı ya da satışıyla sağlamaktaydı. Kadınların çalışması ile ilgili konulara, şikâyet defterlerinde sıkça rastlanır. “Fakirlik söylemi”nin kadınlar üzerinden bir söylem olduğu âşikârdır. Şöyle ki, 18. yüzyılda kadınlar hakkındaki tartışmalar, kadınlarla siyasi sistemin bozulması ve yozlaşması ile ilişkilendirilmiştir. Sonuç olarak, bu söylemin gerçeği yansıtıp yansıtmadığına, şikâyet defterlerindeki belgelerle açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümün son makalesi, “Varlıklı İki Kadın” adını taşımaktadır. Osmanlı'nın 17 ve 18. yüzyılda kadın ve mülkiyetinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde taşralı iki varlıklı kadın olan Hâce Saliha ve Antalyalı Havva Hanım'ın tereke defterlerine yer verilmiştir. Bu tereke defterlerinde, onların kayıtları, aileleri, mal varlıkları ve mirasları hakkında da bilgiler bulmak mümkündür. Aynı zamanda, onların servetlerinde çiftlik, bağ ve bahçe önemli bir unsur olmuştur. Buna göre, bu varlıklı kadınların kırsal toprak mülkiyetine sahip olduğu âşikârdır. Hâce Saliha ve Havva Hanım da kırsal kesimdeki, kentsel ve ticarî alanda yaptıkları yatırımları başka yatırımlarla dengelemeye çalışmışlardır.

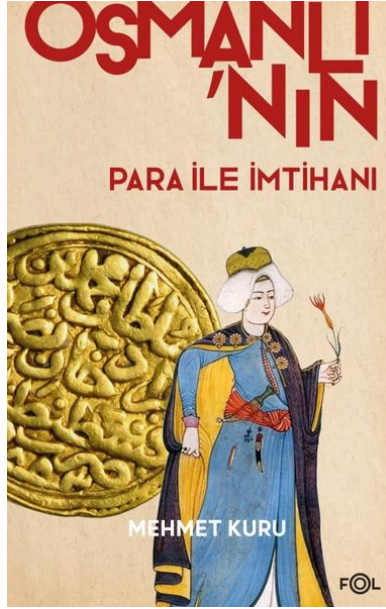
Aynı zamanda makalede, Hâce Saliha ve Havva Hanım'ın mal varlıklarının kuruluş cinsinden maddi değerleri de tablo şeklinde verilmiştir. Çeşme ve Antalya'da yaşayan ve geçimini sağlayan bu iki kadın, hem kentsel hem de kırsal açıdan birçok yatırım yapmışlardır.

Kitabın son bölümü olan “Meşrulaştırma Davaları”nın ilk makalesi, “Hac Yolunda Soygunculuk ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Sadakât (1560-1680)” makalesidir. Hac yolundaki soygunculuğa ilişkin bilgiler, Osmanlı mühimme defterlerinde yer almaktadır. Erzak ve ticaret mallarından yoksun kalan tüccar ve hacılar, hac kervanlarının geçişi, padişahın hacıların koruyucusu olma rolü hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre daha çok bedevi kervan soyguncuları ve resmî mevkilerdeki soyguncular bilinmektedir. Çöl soygunlarının çoğu da kutsal kentlerin yakın çevresinde bedeviler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, resmî mevkilerde yer alan soyguncular da fermanlar yoluyla bildirilmiştir. Osmanlı Devleti, soyguncular ve yol haydutları için çeşitli cezalar uygulamıştır. Osmanlı yönetimi, bedevileri asi gruplar olarak görmüştür. Bu gruplara karşı büyük askerî seferler düzenlemiştir.

“Osmanlı Vergi Mükelleflerinin Siyasal Etkinlikleri ve Saltanatın Meşrulaştırılması Sorunu (1570-1650)” makalesinde, Osmanlı vergi mükelleflerinin taleplerini padişaha ulaştırmak için kullandıkları yöntemler ile Divân-ı Hümayun’un tepkisinden bahsedilmektedir. Osmanlı devlet ve toplum sisteminde bu tip siyasî etkinlikler yer almıştır. Osmanlı siyasî sisteminde, şikayetlerin ortadan kaldırılması için kadın ya da erkek herkes hükümdara başvururdu. Haberciler ise daha çok taşra kesimlerinde yer alıyordu. Dilekçe ve mektuplar da haberciler aracılığıyla hükümdara iletilirdi. Dönemin dilekçelerinde, aşırı vergiler nedeniyle taşra yöneticilerinin baskılarından söz edilmiştir. Bu yüzden, bu dönemlerde köylerden göç etme durumu, nüfus artışı sonucu değil, siyasî nedenlerden dolayıdır.

Kitabın son makalesi, “Kent Yöneticileri, Tımar Sahipleri ve Vergiler: Çorum’dan Görüldüğü Şekliyle 16. Yüzyıl Sonu Bunalımı”dır. 16. yüzyılda Anadolu’nun büyük bir bölümünde olduğu gibi Çorum kazasında da nüfus artmıştır. 16. yüzyıl kadı sicillerine bakıldığında bölgeler arası ticaretle az ilişkisi olan Çorum kazası yerel merkez görünümündeydi. Bu kadı sicillerinde Çorum’un köyleri, kentteki ticaret yapıları da yer almıştır. Bu dönemde, Çorum’da zanaatkârlar da büyük bir öneme sahipti; zahireciler, nalbantlar, demirciler, eyerciler ve yem tüccarları gibi esnaf bulunmaktaydı. Ticari etkinlik de bu dönemde ön plana çıkan faaliyetlerdendi. Ancak, 16. yüzyılda Çorum loncalarının etkin örgüt kuramadıkları bilinmektedir. Loncalardaki etkinlik eksikliğinden dolayı da etkin bir şekilde hareket edememişlerdir.

Sonuç olarak, Suraiya Faroqhi’nin on dört makaleyi dört bölümde bir araya getirdiği *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* adlı kitabı, Osmanlı toplumsal tarihinin değişik yönlerinin ele alındığı bir çalışma olmuştur. Aynı zamanda, Osmanlı’nın sosyoekonomik yapısı hakkında da bilgiler vermektedir. Çalışma, Osmanlı sosyoekonomik tarihi açısından önemli ve değerli bilgiler içermekle birlikte bu alandaki boşluğu giderme niteliğinde bir eser olmuştur.

Osmanlı'nın Para ile İmtihani

Mehmet Kuru

Ankara, Ayrıntı Basım Yayınları, 2022, 192 sayfa, ISBN: 978-625-8242-10-2.

Esra ÇAKAL*

Mehmet Kuru, lisans eğitimini 2007 yılında Galatasaray Üniversitesinde, yüksek lisans eğitimini 2009 yılında Sabancı Üniversitesinde tamamladı. 2017 yılında, Toronto Üniversitesi Tarih Bölümünde Natalie Rothman danışmanlığında hazırladığı “Locating an Ottoman Port-City in the Early Modern Mediterranean: İzmir 1580-1780” başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. Erken modern dönem Akdeniz dünyası, çevre tarihi ve şehir tarihi başlıca çalışma alanlarıdır. Sabancı Üniversitesi Tarih programında öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Eser çalışmasının temeli, doktora tezinin bölümlerinden biri olan “Osmanlı Piyasalarının Parasallaşma Süreci” bölümüne dayanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü olduğu 16 ve 17. yüzyıllarda üç kıtada hüküm sürmüş büyük bir devletin geçmişiyle belgelerle ortaya koyan ciddi bir araştırma ürünü olarak kitap, kısa bir teşekkürün ardından giriş, dokuz ana bölüm, sonuç, kaynakça ve dizin bölümlerinden oluşmaktadır.

Kuru, yaşanan ekonomik kriz dönemini anlatırken sınırlı zaman dilimi arasına sıkışıp kalmaktan ziyade yaşanan sıkıntılı günlerin neden ve sonuçlarının tahlili için dönem öncesini ve sonrasını kapsayan geniş bir inceleme alanı oluşturmuştur. Kitap, uygulamaya konulan para politikaları üzerinden ilerlemenin yanında devleti siyasi alanda etkileyen iktisadi yapıdan da bahsederek geniş bir çalışma alanı oluşturmuştur. Döneme ait bilgiler birinci el kaynaklar esas alınarak incelemiş ve çok sayıda kitap ve makaleden veriler bir araya getirilerek oluşturulmuştur. Kullanılan birinci el kaynaklar; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İbnül Emin Darbhane, Maliyeden Müdevver Defterler ve Mühimme Defterleri'dir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çorum, esracakal5@gmail.com

Yazar yakın geçmişte Batı Anadolu’da Muğla’nın Milas ilçesi sınırlarında keşfedilen Beçin defnesi ile ilgili döneme ait bilinenleri Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal’ın *Beçin Defnesi* adlı kitabıyla destekleyerek yeniden değerlendirilebilecek yeni bilgilere zemin oluşturmaktadır. Eser bir ders kitabı niteliği taşımakta olup, geniş okuyucu kitlesine seslenememekte olsa da akıcı dil anlatımına sahip ve bilimsel bilgi açısından güçlü bir eserdir.

Yazar kitabın giriş bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu’nun 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyılın ilk yarısında yaşanan ekonomik sarsıntının imparatorluğun iktisadi altyapısından kaynaklandığı ve para piyasalarının işleyişle alakalı özgün sebepler üzerinde durulmaktadır. Nüsmatik bulgular kullanılarak, bizlere geçmişte hangi yönde zorluklar çekildiğinin bilgileri sunulmaktadır.

Kitabın birinci bölümü “Modern Öncesi Dünyada Çift Metalli (Bimetalik) Piyasalar ve Para Politikaları” adlı bölümdür. Bu bölümde yazar erken modern dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda uygulanan iktisat ve para politikalarının incelenmesinde tarihçilerin karşılaştıkları sorunlardan bahsetmektedir. Kuru, eseriyle tüm araştırma malzemelerinin yetersizliğine rağmen döneme ait para politikalarını yalınlıkla ortaya koymuştur.

Kitabın “15. ve 16. Yüzyıllarda İmparatorlukta Para Darbı ve Doğu’ya Gümüş Akışı” adlı ikinci bölümünde ise, Doğu Akdeniz’de para piyasalarını derinden etkileyen imparatorluğun siyasi gelişmeleri tarihsel sıralama ile ortaya koyulmakla birlikte okura, döneme ait devletler arası ilişkilerde objektif bakılması gereken bilgiler sunulmaktadır.

Yazar, kitabın üçüncü bölümü olan “1566 Tağışı ve İki Bölge Para Piyasasına Geçiş” adlı bölümünde Osmanlı İmparatorluğu’nun İran sınırlarına yakın bölgelerde farklı ağırlıkta akçe basımı yaparak doğuya gümüş kaçışını önlemeye yönelik faaliyetleri ve sonuçlarını dile getirmektedir. Bunun yanında en son bulunan Beçin defnesi içerisindeki akçeler ile II. Selim dönemine (1566-1574) ışık tutmuş yeni bilgilerden bahsedilmektedir.

Kitabın “Gresham Yasası Yahut ‘Ak Akçe Kara Gün İçindir’” adlı dördüncü bölümünde yazar, Gresham Yasası’na göre *iyi para, kötü parayı kovar* önermesini çok yalın şekilde açıklayarak bu prensibin Osmanlı para piyasalarındaki durumunu, etkisini ve devletler arası ilişkileri örnekler ile ifade ederek döneme ait para krizinin yönetilmesi konusunda bizleri aydınlatmaktadır.

“Avrupa’nın Fiyat Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Para Krizi” adlı beşinci bölümde yazar, doğuya gümüş akışının engellenememesi ve iki bölge para politikasına geçişin imparatorlukta sikke kırpma faaliyetinin çıkmasına neden olduğundan bahsetmektedir. Osmanlı pazarlarından Avrupa’ya ham madde çekilmesiyle oluşan üretim sorunlarına dair, okur o dönemde yaşıyor hissene kapılarak yorumlamalar yapabilmektedir. Bu bölümü Gelibolulu Mustafa Ali’nin “*Osmani sikkeler, hükümetin çiçek bahçesindeki yapraklar gibiyken kırpıla kırpıla bir çiğ damlasına dönüşmüştür.*” ifadesiyle edebî şekilde özetlemek doğru olacaktır.

Yazar, kitabın altıncı bölümü olan “Başarısız Bir Ekonomi Politikası Olarak 1585 Tağışı” adlı bölümde bu olağan dışı tağış politikasının uygulanmasının iki farklı nedeninden bahsetmektedir. Başat sebep

olarak görülen Gresham dinamiklerinin ortaya çıkardığı bozulan para istikrarı sorununu merkezi hükûmetin çözümlene çabaları ve piyasanın tağşiş politikasına olan etkileri dönemi nasıl analiz etmemiz gerektiğini bizlere açıkça göstermektedir.

Kitabın “1589 Sikke Tashihi ve Beylerbeyi Vakası” adlı yedinci bölümünde yazar, başarısızlıkla sonuçlanan 1585 Tağşiş Uygulaması’ndan söz etmektedir. Bu uygulama sonucunda imparatorlukta derinleşen krizin tekrar bir tağşişin uygulanması üzerine olumlu bir politika olup olmadığı yönünde yorumlama yapabilmemize zemin hazırlamaktadır. Bununla birlikte ekonomik krize karşı çıkan bir ayaklanmanın sonraki yüzyıllarda tekrar edileceğinin esintilerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Yazar, kitabın sekizinci bölümü olan “Parasal Krizin Son Evresi ve İmparatorluğun Para Piyasalarının Entegrasyonu” adlı bölümünde, imparatorluğu yönetenlerin para krizine getirmeye çalıştığı çözümler itibarıyla sikke tashihi sonrası piyasalar kısa süre için toparlanmış görünse de 1590’larda ortaya çıkan gurusun denkliği meselesi üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte imparatorluğun doğu akçe uygulamasını sona erdirerek tek ve standart akçe uygulamasına geçilmesiyle, para piyasalarının devlet için en uygun hangi yapıda olması gerektiği kararını bizlere bırakmaktadır.

Kitabın “17. Yüzyılda Avrasya Para Piyasalarının Entegrasyonu” adlı dokuzuncu bölümünde yazar, ekonomik krizin ve 16. yüzyıl sonunda şiddetini kaybetse dahi 17. yüzyılın ilk yarısında para piyasalarındaki dalgalanmaların sürmesinin nedenini, bu sürecin sonunda tüm Avrasya pazarlarında arbitraj fırsatlarının ortadan kalkması meselesini detaylı biçimde açıklamaktadır.

Yazar, kitabın sonuç bölümünde ise para piyasasının küresel ve hükûmetler üzerindeki bölgesel etkilerine yer vermekte olup bir devletin güçlü altyapısının oluşmasında ekonomi politikalarının önemini gözler önüne sermiştir.

Sonuç olarak; Yazar Mehmet Kuru, araştırmaları, incelemeleri ve yorumları ile 16 ve 17. yüzyıllarda yaşanan para krizlerinde hem devlet yöneticilerinin hem de halkın çözümlerini irdeleyerek Osmanlı’yı anlamının yeni anahtarını sunuyor. Osmanlı para piyasalarının yapısal dönüşümünün ortaya çıkardığı çeşitlilik ve bu çeşitliliğin geniş coğrafyalarda etkileri üzerinde durulması dönemle ilgili değerlendirmeleri daha doğru bir zemine oturtabilmek açısından önemli katkılar sağlamaktadır. 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu siyasi, toplumsal, askerî ve ekonomik alanlarda ortaya çıkan derin kriz dönemlerinde pragmatik çözümler bulmayı başarmış bir devlet olarak tarihe damgasını vurmuştur. Ekonomik altyapıdaki dönüşümün devletin iktidar ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası olduğu değerlendirmesi yapılabilir. Yazar, eseriyle Osmanlı tarih yazımı tartışmalarına yeni bir pencere açmıştır. Geniş bir literatür çalışması ve belge incelemesi ile ortaya konulan eser, sadece alana ilgisi olan okurlar için yazılmış olmaktan ziyade meraklı ve araştırmayı seven kitleye hitap edebilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu (Kafkas) Cephesi

Sayim Türkman

Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022, 186 sayfa, ISBN: 978-625-4178-45-0.

Büşra ÖZKAN*

1981 yılında Ankara Kara Harp Okulu İşletme Bölümünde lisans eğitimini tamamlayan Sayim Türkman, 1995-1998 yılları arasında Dokuz Eylül Üniversitesinde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2001-2006 yılları arasında ise Ankara Üniversitesinde Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında doktorasını tamamlamıştır.

Yazar hâlen Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümünde görev yapmaktadır. Yazarın diğer çalışmaları; *Kıbrıs Barış Harekati'na Giden Süreç*, *Çanakkale Savaşları*, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda İktisadi Durumu* adlı yayımlanmış makaleleri ve *Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Cephesi* adlı kitabıdır.

Kitabı oluşturan “Birinci Dünya Savaşı'na Giriş Süreci, Doğu (Kafkas) Cephesi: Köprüköy ve Azap Muharebeleri”, “Birinci Dünya Savaşı Sarıkamış Muharebeleri”, “Birinci Dünya Savaşı Doğu (Kafkas) Cephesi, Rus İleri Harekati” adlı bölümler 2020-2021 yıllarında makale olarak ve “Birinci Dünya Savaşı Doğu (Kafkas) Cephesi, Türk İleri Harekati” adlı bölüm ise 2021 yılında *Orta Doğu'ya Bakış* adlı kitapta bir bölüm olarak yazar tarafından yayımlanmıştır.

Yazar, bana göre bu eserinde aslında mevcut çalışmalarını bir araya getirmiş ve böylelikle I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde gelişen olayları genel bir çerçevede anlatarak okuyucuya bu konu

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çorum, busraozkkaan@gmail.com

hakkında tek bir kitaptan genel anlamda bilgi sahibi olma imkânını sunmuştur.

Sayım Türkman, dört büyük başlıktan oluşan kitabına ön söz ile başlar ve ön sözde Doğu cephesinin diğer cephelere nazaran önemli olma sebebinden bahseder. Ayrıca yazar, eserini oluştururken birincil kaynaklardan; ATASE Arşiv Belgeleri ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv belgelerinden yararlanmışır. Bu eserde arşiv kaynaklarından yararlanılması anlatımı son derece güçlendirmiştir. İkincil kaynak olarak ise yazarın birçok kitap ve makaleden yararlandığı görülmektedir. Ayrıca yazar kitabın konusunu okuyucuya aktarırken ek bilgiler, haritalar ve fotoğraflarla anlatımını desteklemiştir. Ön sözde, kitabını yakınlarına ve vatan uğruna şehit düşenlerle gazilere ithaf etmiştir.

Yazar Sayım Türkman, eserinin birinci bölümüne öncelikle Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki siyasi ve askerî olayları I. Dünya Savaşı'na kadar kronolojik bir şekilde anlatarak başlamış ve Rusya'nın değişmeyen, sıcak denizlere inme politikasına değinmiştir. Daha sonra I. Dünya Savaşı başlamadan İttihat ve Terakki yöneticilerinin Rus çarı ile aralarındaki gelişmelerden bahsederek Rus çarının aslında çoktan Osmanlı toprakları üzerinde taarruz planları yaptığını belirtmiştir. Osmanlı Devleti donanmasının, Alman amiralin emrinde Rusya'nın deniz üslerini bombardımana tutmasıyla fiilen I. Dünya Savaşı'na girdiği belirtildikten sonra Sarıkamış Cephesi'nde 10. Kolordu Komutanı olan Hafız Hakkı Bey'in hatırlarından bahsedilmiş ve yazar buradan yola çıkarak Alman yöneticilerin, Osmanlı Devleti'nin bir an önce savaşa girmesi için çabaladıkları sonucuna varmıştır.

İlerleyen sayfalarda ise doğuda bir Rus cephesi açılmasının nedenlerine değinilerek bu cephenin I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar İtilaf Devletlerinin savaş alanına döndüğü belirtilmiştir. Köprüköy Muharebeleri (7-12 Kasım) ve Azap Muharebeleri (16-20 Kasım) o döneme ait raporlarla ve tutulan yazılar doğrultusunda detaylı bir şekilde anlatılarak konu desteklenmiştir. Her iki muharebeyi de yöneten Hasan İzzet Paşa'nın komutasında orduların genel anlamda başarılı olduğu gözükse de Enver Paşa'nın Almanya'nın yanında savaşa arzusunun Doğu Cephesi'nde gerçekleşen muharebelerin felakete dönüşmesine neden olduğuna değinilmiştir.

İkinci bölümde yazar, Sarıkamış Harekâtı hakkında Enver Paşa'nın bu konuyla alakalı birçok kez uyarı aldığından, harekâtın ne gibi zor şartlar doğuracağından bahsetmektedir. İlerleyen sayfalarda yazar, Hafız Hakkı Paşa'nın günlüğünde geçen bir yazıyı vererek Hafız Hakkı Paşa'yı da Sarıkamış felaketinin sorumlularından biri olarak nitelendirmiştir. Yazarın burada görüşlerini belirtirken dönemin belgelerini kullanarak düşüncelerini güçlendirdiği görülmektedir.

Yazar ikinci bölümün sonlarında bir değerlendirme yaparak, Enver Paşa'nın kış şartları altında yapılacak muharebelerle alakalı aldığı ikazlara ve Hafız Hakkı Paşa'nın verilen emri dinlemeyip kendi düşüncesiyle hareket ederek stratejik bir hata yaptığını değinerek, Hafız Hakkı Paşa'yı Sarıkamış felaketinin sorumlularından birisi olarak gördüğünü tekrar vurgulamıştır.

Yazarın bu konu hakkındaki düşüncelerine katılmakla beraber Enver Paşa'nın zor ve imkânsız olarak nitelendirilen muharebelerdeki ısrarlı tutumu ve Hafız Hakkı Paşa'nın verilen emirleri dikkate almayarak, bölgenin konumu hakkında da çok bilgisi olmadan verdiği kararın bir stratejik hata olduğu

aşikârdır.

Üçüncü bölüme gelindiğinde ise yazar, Sarıkamış yenilgisinden sonra Rusların şiddetli bir şekilde taarruza geçtiğini belirterek başlamaktadır. Yazar, bu dönemde Bulgaristan'ın Almanya ve Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılacak olmasını olumlu bir şekilde değerlendirirken, Enver Paşa'nın Sarıkamış Muharebesi'ndeki yaşanan felaketlerden ders çıkarmayarak Albay Halil Bey'den 18. Kolordu'yu alarak Irak Cephesi'ne gitmesini emretmesini olumsuz bir adım olarak değerlendirmiştir.

Yazar Sayim Türkman, burada tekrar bir stratejik hata olduğunu vurgulayarak Enver Paşa'nın bu emrinin Erzurum'un düşmesine, Kop Muharebesi'nin yaşanmasına ve Erzincan dâhil olmak üzere Doğu Cephesi'nin zayıflamasına sebep olduğunu açıklamaktadır.

Rus komutanlar birliklerini kış şartlarına fazlasıyla hazırlayarak şiddetli kar fırtınalarına rağmen 10 Ocak 1916 tarihinde ileri harekâta başlamış ve Türk mevzilerine saldırmışlardır. Yazar, bu bölümde İkinci Azap Muharebesi'ni anlattıktan sonra Erzurum'un işgaline yer vererek, işgalden sonra Erzurum'un boşaltılarak Sivas'a kadar çekilme durumundan ve Ermenilerin bölgede uyguladıkları olumsuz faaliyetlerle beraber Erzurum'un işgalinden sonra Rusların ilerleyerek ele geçirdikleri önemli şehirlerden bahsetmiştir. Rus birliklerinin 2 Temmuz 1916 yılında başladığı taarruz sonrasında ise Türk ordularının geri çekilmelerinden dolayı Bayburt ve Erzincan'ın işgali gerçekleşmiştir. Böylelikle Rus ileri harekâtının birinci aşamasının başarılı sonuçlandığını anlatan yazar Rusların bir sonraki taarruzu karşısında Türklerin savunmada başarılı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Rus kuvvetlerinin çok yıprandığını belirten yazar, Rusya'da çıkan Bolşevik ihtilalinin Rus kuvvetlerinin savaşa azmini kırarken Türk kuvvetlerinin işine yaradığını belirtmektedir.

Dördüncü bölümde yazar, 1916-1917 yıllarında kış mevsiminin hem Rus hem Türk ordusu için sakın geçtiğini ve her iki tarafın da savaşa azminin kalmadığını anlatarak giriş yapmaktadır. 1917'nin Mart ayında Enver Paşa'nın emri ile Doğu Cephesi'nde komuta heyetinde ne gibi değişikliklere gidildiği anlatıldıktan sonra o dönemde Rusya'nın iç meseleleri anlatılmıştır.

1917 yılının sonuna doğru mütareke görüşmelerinin başladığını ve böylelikle Rusların buldukları bölgelerden çekilmeye başladıklarını anlatan yazar, Ermenilerin Müslüman halk üzerindeki yıkıcı faaliyetlerinin ise arttığını vurgulamaktadır. Diplomatik yoldan çözüm sağlanmayacağını anlayan Enver Paşa'nın 3. Ordu komutanına ileri harekât emri verdiği ve harekâtın 12 Şubat 1918 tarihinde başladığı bilinmektedir. Alman ve Osmanlı ordularının ileri harekâtı devam ederken Rusya barış taleplerinde bulunsa da bu askerî harekât durdurulmamıştır. Rusya'nın barış talebine olumlu bir cevap gelmemesinin nedenlerinden birinin Ermeni çetelerinin yıkıcı faaliyetleri olduğunu söyleyebiliriz.

Yazar, Rusların çekilmesiyle bölgede olan Ermenilerin Müslüman halka katliam yapmaya devam ederek Türk ordularına saldırılarını anlatmaktadır. Bu durum sebebiyle 11 Nisan 1918 tarihinde 3. Ordu komutanı Vehip Paşa'nın emri ile ileri harekât başlamıştır. İleri harekât sonucunda Sarıkamış, Ardahan, Kars ve Batum geri alınmıştır. İlerleyen sayfalarda Enver Paşa'nın gençlik hayali olan Kafkas İslam Ordusu'nun kurulma süreci anlatılmıştır.

Yazar, sonuç kısmında Doğu'da bir kış muharebesi yapılmaması için Enver Paşa'nın sürekli olarak uyarılmasına; Köprüköy ve Azap Muharebelerine; Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Muharebesi'nde verilen emrin dışına çıkmasından dolayı on binlerce askerin tek bir kurşun atmadan soğuktan ve hastalıktan hayatını kaybetmesine; Erzurum, Bayburt ve Erzincan'ın işgaline değindikten sonra Türk ordusunun ileri harekâtı ile önemli bir zafer kazanıldığını belirterek I. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan devletlerin tekrar ayağa kalkabilmesi için II. Dünya Savaşı'nın çıkışına zemin hazırladıkları çıkarımında bulunarak kitabını tamamlamaktadır.

Eserin dili yalın ve akıcıdır. Yazarın özellikle arşiv kaynaklarını kullanması ve anlatımında yazışmalara, raporlara ve diyaloglara yer vermesi okuyucunun konuyu daha iyi anlaması ve pekiştirmesi açısından son derece önemli bir hamle olmuştur. Bana göre yazarın bu hamlesi okuyucunun kitabı okurken sıkılmamasını ve konuya odaklanmasını sağlayacak nitelikte olmuştur. Ayrıca Enver Paşa'nın Almanya'nın yanında savaşa girme isteği ve gerçekçi davranmaması nedeniyle zor kış şartları altında ağır yıkımlar yaşandığını aktaran bu eser, Doğu Cephesi hakkında bilgi edinmek isteyen okurlara genel çerçevede faydalı olacak bir eser niteliğindedir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Makedonya Müslümanları (1916)

Dimitir Gacanov, Çev. Hüseyin Mevsim

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2022, 120 sayfa, ISBN: 978-625-7477-93-2.

Furkan YURDAGÜL*

Kitabın orijinal adı *Myusyulmanskoto naselenie v novoosvobodenite zeni*'dir. Birinci Dünya Harbi'nin bütün yıkıcılığı ile devam ettiği zaman zarfında 1916'da Bulgar Genelkurmaylığı, ülkenin seçkin bilim insanları ve akademisyenlerinden oluşan grubu kendi stratejilerini gözeterek araştırmalar yapılması için Makedonya'ya göndermişti. Makedonya'da ağızlar ve etnografya şubesinde saha çalışmasıyla görevlendirilen bilim insanları ve akademisyenler arasına Sofya Üniversitesinde Türkçe hocası olduğu bilinen yazar, Bulgar Türkolog Dimitir Gacanov da dâhil edilmişti.

Yazar Dimitir Gacanov'un hayatı ve faaliyetleri ile ilgili bilgiler az ve oldukça kısıtlıdır. Yunanistan'ın Trakya bölgesindeki Gümülcine'de dünyaya gelen Bulgar Türkolog, burada ilköğretimini Rum okullarında tamamlamış, sonrasında Edirne Türk Lisesinden mezun olmuştur. Yükseköğretimini ise Sofya Üniversitesi Slav Filolojisi Bölümünde tamamlamış ve 1899 yılında mezun olmuştur. Muallim olarak atandığı Sliven (İslimye) Kız Lisesinde iki yıl Bulgarca ve Fransızca dersleri vermiştir (1901-1902). Muallimliği bıraktığı ertesi yıl ise Dışişleri ve Dinişleri Bakanlığına Türkçe ve Yunanca tercüman (1. derece dragoman) tayin edilmiştir. Bu sırada Sofya'daki Milli Kütüphane'de bulunan önemli Osmanlıca kaynak eser ve evrakları tercüme etmiştir; Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinin Bulgar topraklarını kapsayan kısımlarını Bulgar Bilimler Akademisinin yayın organı olan dergide yayımlamıştır. 1909'un başında üniversitede önce ders karşılığı ücretli, ertesi yıldan itibaren de kadrolu olmak üzere Türkçe hocalığına başladığı biliniyor. Bulgar Türkolog, üniversite ile paralel olarak, 1912'de kurulan

* Lisans Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara, yurdagul.furkan@hbv.edu.tr

Askerî Akademi’de de talebelere ve personele Türkçe dersleri vermiştir.

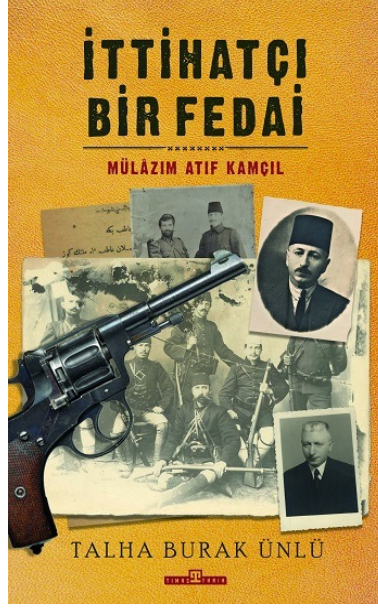
Kitabın çevirmeni Hüseyin Mevsim ise lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimini Bulgar Dili ve Edebiyatı alanında sırası ile; Filibe Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlamıştır. Hâlen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde öğretim üyeliği yapan Prof. Dr. Hüseyin Mevsim’in edebiyat tarihini, belgesel edebiyatını (hatırat, seyahatname, günlük, mektuplar vb.) ve Bulgar-Türk kültür ve sanat ilişkilerini konu edinen Türkçe ve Bulgarca altmışın üzerinde telif ve çeviri eseri bulunmaktadır.

Yazar Dimitır Gacanov’un hazırladığı ve Bulgar Genelkurmaylığına sunacağı raporlar bütünü konuları; araştırma yapmak için geçmiş olduğu köylerin demografik yapıları, Makedonya Türklerinin yaşam tarzları, bölgede yıllardır var olan tarikat grupları ve Makedonya’daki Türk ağızları olmuştur. Bu konular dışında raporlarında olan “toprak meselesi ve bazı siyasi mülahazalar” (s. 89) adlı konuya da değinmiştir lakin çalıştığı disiplin üzerine bir konu olmadığı için bu konuyu diğer konular gibi ayrıntılı bir şekilde işlememiştir. Dimitır Gacanov, iki ay boyunca büyük bir disiplin ve özveriyle Makedonya topraklarını enine boyuna dolaşmış ve yaptığı araştırmaların çoğunluğu, dönemin demografik yapısını gösteren rapor ve bilgilerin tam aksine çıkmıştır. Bu, şu demek oluyor ki; Dimitır Gacanov’un raporları, bu dönem üzerine çalıştığı disiplin ve Makedonya’nın demografik yapısı için büyük oranda katkı ve doğru, güncel bir veri sağlamıştır. Yazar Gacanov, raporlarında demografik yapıyı açıklarken “Müslüman Nüfusun Sancaklara ve Nahiyelere Göre Dağılımı” (s. 31-69) adlı bölümde detaylı bir şekilde tabloştürmüştür ve açıkça belirtmiştir. Bu da raporların daha anlaşılır ve takip edilebilir olmasını sağlamıştır.

Bulgaristan’da Türkolojinin temellerini atan ve yıllarca Sofya Üniversitesinde Türkçe dersleri veren yazar, sunduğu açık, detaylı, sade ve anlaşılır raporları görseller ile desteklemiş ve Bulgar Genelkurmaylığı tarafından verilen görevi tamamlamıştır. Hazırladığı rapor, dönemin araştırmacıları için önemli bir kaynak belgesi niteliğinde oldukça değer kazanmıştır. Böylelikle yazar, icra ettiği disiplin alanında önemli gelişmeler kaydetmiş, Makedonya ile Balkanlar bölgesinde vuku bulan olayların ve demografik süreçlerin daha iyi önemseniş, ehemmiyetinin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ele aldığımız kitap, o dönem savaş öncesi ve sonrası birtakım stratejik hamle ve atakların çeşitlenebileceğini, savaş sanatının zekâ işi olduğunu ve yoğun bir kavram olduğunu güzel, anlaşılır ve detaylı raporlar eşliğinde anlatmaktadır. Yazar, çalıştığı disiplin üzerine yoğunlaşıp, alanı olmayan konularda ise hatırı sayılır, geçerli, işe yarayabilecek bilgileri raporlarında sunup o konu içerisinde haddince ve fazla yoğunlaşmadan raporlarında ilerleme kaydetmiştir.

Sonuç olarak, kitap içerisinde Bulgarların Birinci Balkan Savaşı’ndan Birinci Dünya Harbi’ne kadar geçmiş olan süre zarfını ele aldığımızda, ne kadar hazır ve motive oldukları; arkeoloji, etnografya, sanat tarihi vb. alanlarda yaptıkları titiz, temiz, detaylı çalışmaları ile görülmektedir. Savaş önceleri ve sonralarında ülkenin önde gelen uzmanlarının Trakya ve Makedonya topraklarına gönderilmesi de Bulgarların bu savaş sürecindeki hazırlıklarının ehemmiyetini arttırmaktadır. Ehemmiyeti arttıran bir

diğer nokta ise Bulgarların Balkan Savaşlarından Birinci Dünya Harbi'ne kadar bu tür araştırmaları destekleyip, bu stratejik önem taşıyan uygulamaları/çalışmaları sürdürmesidir. Bilim insanlarının ve akademisyenlerin bu ortak amaca hizmet eden çalışmaları, emekleri kuşkusuz Bulgarlara aklımıza getirebileceğimiz birçok alanda avantaj sağlamıştır. Bu avantajlar ve çalışmalar bütününden, kitabın okur için olan önemli katkısını ve okuyacak okurlar için değer taşıyan noktayı şu yönde yorumlamaktayız. Günümüzde yaşanmakta olan ve belirsizlik içerisinde yüzen Rusya-Ukrayna Savaşı'nı da göz önünde bulundurarak, kendi lehimize olan disiplinler arası çalışmaları liyakat ile ve büyük bir titizlik içerisinde sürdürmeliyiz. *Çalışma* ve *disiplin* kavramlarının ehemmiyetini, hayati değerini kavramak için -başta bu konuların ilgilileri olmak üzere- bu eserin okunması, irdelenmesi gerektiği kanaatindeyim zira çalışmak ve çalışmak ile elde ettiğimiz bilgiler -tıpkı bu kitaptaki raporların ehemmiyeti gibi- en değerli, hayati önemdeki rezervlerimizdir.

İttihatçı Bir Fedai Mülâzım Atıf Kamçıl

Talha Burak Ünlü

İstanbul, Timaş Yayınları, 2021, 352 sayfa, ISBN: 978-605-08-4282-1.

Furkan UÇAR*

Kitabın içeriğine geçmeden yazar hakkında birkaç şey söylemek gerekir. Yazar Talha Burak Ünlü 1993'te dünyaya gelen genç bir tarihçidir. Bu eser yazarın yüksek lisans tezi ile ilişkilidir. Yazar, yazmış olduğu biyografide çok titiz davranmış ve biyografisini yazdığı şahsın ailesiyle tanışıp onlardan bilgi de edinmiştir. Ayrıca yazar, Atıf Bey'in bizzat özel evraklarını görmüş ve bunları da kitabında paylaşmıştır. Yazarın bu denli titiz çalışması dolayısıyla kendisine olan güven artmaktadır. Bu tür biyografilerde en önemli meselelerden biri de yazarın konu hakkında iyi araştırmalar yapması gerektiğidir. Dolayısıyla yazarın bu tutumu mühimdir.

Ele aldığımız kitap, Osmanlı'nın son dönemlerinde ismi geçen fakat halk tarafından fazla bilinmeyen bir ismin biyografisidir. Bu kişi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde bulunmuş, daha sonra da milletvekilliği yapmış olan Atıf Kamçıl Bey'dir. Atıf Bey hem Osmanlı'nın hem de İttihat ve Terakki'nin kaderini değiştiren bir adamdır. Yaptığı suikast onu tanınır hâle getirmiş ve herkesin onu bir fedai olarak bilmesini sağlamıştır. Bu kitap genel olarak Atıf Bey'in biyografisi olsa da, bahsedileceği üzere aslında kitabın merkez noktası Osmanlı'nın kaderini değiştiren Şemsi Paşa suikastı olayıdır. Kitapta bu olay ve sonrasında Atıf Bey'in hayatı ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Ayrıca kitapta sadece Atıf Bey'den bahsedilmemiş; mezkûr şahsın içinde bulunduğu cemiyet hakkında da bilgiler verilmiştir. Yani İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu ve içerisinde bulunduğu durumlardan bahsedilmiştir. Kitapta yine İttihat ve Terakki ile bağlantılı olan Teşkilat-ı Mahsusa hakkında da bazı

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, furkan.ucar@stu.fsm.edu.tr

bilgiler verilmiştir. Ayrıca dönemin ünlü şahsiyetlerinin de adının geçtiği bu kitapta bu önemli şahısların faaliyetleri ve yaşamlarından kısaca söz edilmiştir. Enver Paşa ve Resneli Niyazi Bey bu isimlere örnektir.

Belirtildiği üzere biyografi türündeki kitabın başkahramanı Mülazım Atf Kamçıl'dır. Atf Bey 1880'de dünyaya gelmiştir. Karışık bir dönemde büyüyen Atf Bey, babası tarafından Abdülhamid karşıtı olarak yetiştirilse de asıl idol aldığı kişi enişesi olmuştur. Enişesinin asker olması sebebiyle kendisi de asker olmuştur. 1902'de girdiği Harbiye Mektebinden 1904 yılında mülazım rütbesiyle mezun olan Atf Bey, 1913 yılında mebus olana kadar askerliğe devam etmiştir. Daha sonra siyasi kariyeri başlamıştır. Atf Bey'in hayatının en önemli kısmı Meşrutiyet ilan edilene kadar olan dönemdir. Çünkü bu dönemde aktif bir yaşam sürmüştür. Özellikle Balkanlarda iken Kazım Karabekir ile tanışıp onun sayesinde İttihat ve Terakki'ye dâhil olunca iyice aktifleşmiştir. Atf Bey, İTC'nin fedai grubuna yazılmıştır. Yani silahlı görevlerde bulunacak ve gerekirse ölecektir. Tabii Atf Bey bunu göze almıştır.

1908 yılına gelindiğinde Osmanlı'nın en mühim meselelerinden biri Makedonya sorunu idi. Buradaki isyanlara devlet çare bulamıyordu. Zaten Sultan Hamid aleyhtarları çoğalmış olduğundan padişah da tehlike altında idi. Bu olayların üstüne Reval Görüşmeleri adı altında İngiltere ve Rusya'nın görüştüğü ve Makedonya'yı paylaştığı haberi duyulunca İttihatçılar harekete geçtiler. Hareketlenmeyi başlatan şahıs Resneli Niyazi Bey oldu. Kendisi de bir subay olan Niyazi Bey, emrindeki adamları ile dağa çıkıp isyan etti. Asıl amacının ise Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe sokmak ve meşrutiyeti ilan etmek olduğunu bildirmekteydi. Bu isyana en kuvvetli İttihatçılardan olan Enver Bey de katılınca padişah büyük bir sorun ile karşı karşıya kaldı. Bu iki adamı öldürmek ve isyanı bastırmak isteyen Sultan Hamid, en güvendiği adamlardan biri olan Şemsi Paşa'yı görevlendirdi. Sert bir mizaca sahip olan Şemsi Paşa'dan çekinen İttihatçılar hemen bir suikast planı ile onu ortadan kaldırmak istediler. Yapılan toplantıda birçok fedai gönüllü olsa da Atf Bey'in ısrarları sonucu görev ona verildi. Atf Bey âdeta hem kendi hayatı için hem de baş koyduğu davası için zor bir karar vermişti. Sonuç olarak Manastır'a gelen Şemsi Paşa burada suikasta uğradı. Atf Bey, Abdülhamid'in son umudu olan Şemsi Paşa'yı öldürdü. Böylece özellikle Resneli Niyazi Bey'in rahat hareket etmesine neden oldu. Zaten artık Meşrutiyet yolunda bütün kapılar açılmış oldu. Günümüzde pek ismi bilinmese de Atf Bey'in de katkısıyla Meşrutiyet ilan edilmiş oldu. Yani olayların arkasındaki gizli kahraman aslında bir fedai olan Mülazım Atf'ti.

Kitapta özellikle bu suikast ayrıntılı şekilde anlatılır. Atf Bey'in arkadaşına yazmış olduğu mektuplar kaynak olarak gösterilmiş ve kitapta da paylaşılmıştır. Ayrıca suikast olayının Avrupa'daki yansımalarına da değinilir. Kitapta suikast esnasında ve sonrasında durum mufassal bir şekilde anlatılır. Özellikle Atf Bey'in suikasttan sonra yaralanarak kaçması âdeta bir roman gibi okuyucuya sunulur. Suikast öncesi ve sonrası uzunca anlatıldıktan sonra onun mebusluk hayatı ve Dünya Savaşı yılları hakkında bilgi verilir. Daha sonra da yargılanışı ve sürgün edilmesi ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Özellikle sürgünde yaşadıkları o dönemki sürgün anlayışını öğrenmek için okunmalıdır. Daha sonra da onun mebusluk sonrası hayatı hakkında bilgiler verilir. Yaşadığı yer ve mezarı hakkında bilgiler de kitapta yer almaktadır.

Bu kitap, okunması gereken önemli bir biyografi kitabıdır. Sayfalarda resimler kullanılmış ve bununla da kalınmayıp orijinal kaynaklar da resim olarak paylaşılmıştır. Sağlam dipnotlarla bilgilerin desteklendiği kitap, bu yüzden güvenilir durumdadır. Ayrıca bazı kısımlara roman havası katılmış ve böylece okuyucunun sıkılması engellenmiştir. Sonuç olarak, pek bilinmeyen tarihî bir şahsiyet olan Atıf Kamçıl'ın biyografisinin son yıllarda yapılan en titiz çalışmalardan biri olduğu kanaatindeyim.

Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri Sorunu

Ulvi Ufuk Tosun

Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2021, 300 sayfa, ISBN: 978-975-17-5062-4.

Ayşe Balcıoğlu KARACA*

Ulvi Ufuk Tosun, 2006'da Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünü bitirmiştir. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde "Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri Sorunu" adlı doktora teziyle doktor unvanını almıştır. Hâlen Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Dr. Öğr. üyesi olarak çalışmaktadır.

Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri Sorunu, Dr. Öğr. Üyesi Ulvi Ufuk Tosun'un doktora tezini kitaplaştırması sonucunda ortaya çıkmıştır. Kitap üç bölümden ve 300 sayfadan oluşmaktadır. Ulvi Ufuk bu kitabında, Millî Mücadele'de asker firarları sorununu incelemiştir.

Kitap sırasıyla; içindekiler, ekler listesi, tablolar listesi, kısaltmalar, ön söz, giriş, Mondros Mütarekesi sürecinde ve sonrasında Türk ordusunun yeniden yapılanması, Millî Mücadele döneminde asker firarileri sorunu, Millî Mücadele döneminde firarların engellenmesi için alınan önlemler konulu üç ana başlığa sahiptir. Kitabın sonunda ise; kaynakça, ekler ve dizin bölümü yer almaktadır.

Eserde; 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı itibarıyla Osmanlı Devleti'ndeki asker firarlarının nedenlerinden başlayarak Millî Mücadele dönemine kadar genel çerçeve dile getirilmiştir. "Mondros Mütarekesi Sürecinde ve Sonrasında Türk Ordusunun Yeniden Yapılanması" başlıklı birinci bölümde, Millî Mücadele dönemine giriş yapılmadan Mütareke dönemlerinden başlanarak firar sorunu incelenmeye başlanmıştır. Mütareke maddelerince kabul edilen *asker terhisi* meselesine değinilmiştir. İçerik olarak asker terhisinden sonra halkın kendilerinin bir çözüm bularak Kuva-yı Milliye Örgütünü

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü, Çorum, krc.blcoglu.ayse34@gmail.com

kurmalarına değinilmiştir. Daha sonra Millî Mücadele Savaşı'nın başlamasıyla geçici olarak oluşturulan Kuva-yı Milliye Örgütünün yetersiz kalmasıyla birlikte düzenli orduya geçilmesi anlatılmıştır. Genel olarak bakıldığı zaman, öncelikle terhis ettirilen orduların sonraları yeniden oluşturulması anlatılmıştır. Kurulan birliklerin başında Mustafa Kemal Paşa, Rauf Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Bekir Sami Paşa gibi dönemin önemli subayları bulunmaktadır. (s. 9-49)

“Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri Sorunu” başlığı ile ikinci bölüme başlanmaktadır. Bu bölüm, 5 ana başlık ve 15 alt başlık altında incelenmiştir. Bu bölümün arşiv belgeleriyle desteklenmesi anlatılanların doğruluk seviyesini yükseltmiştir. Asker firarilerinin nedenleri tek tek başlık altında oluşturularak akıcı bir dille anlatılmaktadır. Savaşlar devam ederken bir yandan da ülke içinde hastalıkların çıkması (verem, sıtma) askerleri olumsuz yönde etkilemekteydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren iâşesizlik ve bakımsızlık meselesi artık Millî Mücadele döneminde daha da artmış bulunuyordu. Aç kalan askerler daha fazla dayanamayıp firar ediyorlardı. Bir diğer önemli mesele de askerlerin ailelerinden gelen mektuplardı. Onlardan gelen, ya ölüm haberleri ya da geçim sıkıntılarını öğrenen askerler firar etmekteydi. Terhis süreleri geçen askerlerin terhis edilmemesi de başka bir firar nedeniydi. Bütün bu olumsuzlukların içinde askerlerin firar nedenleri bu şekilde toparlanmıştır. (s. 51-156)

Üçüncü bölümde “Millî Mücadele Dönemi'nde Firarların Engellenmesi İçin Alınan Önlemler” başlığı altında bir değerlendirme yapılmıştır. Bölüm 6 ana başlık ve 7 alt başlıktan oluşmaktadır. Firarları engellemek amacıyla belirli cezalar ve kanunlar çıkarılmaya başlanmıştır. Firarlar ilk olarak psikolojik baskı şeklinde engellenmeye çalışılmış, maddi zarar yöntemi denenmiş ve daha sonra sert yöntemlerle engellenmek istenmiştir. Fakat hepsinde çok başarılı olunmamıştır. Firarlar bir nebze azalmış olsa da tamamıyla önlenememiştir. Buna köklü bir çözüm gerekmektedir. Bu çözüm arayışı etrafında Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmıştır. Fakat meclis içinde birçok milletvekili bu kanuna karşı çıkmış, Osmanlı ceza kanunları ile uygulamaya devam etmek istemişlerdir. Yine de 29 Nisan 1920'de ilk olağanüstü kanun TBMM'de çıkarılmıştır. Bu kanun ile, devlete karşı isyanda bulunanlar, asker firarileri ve Damat Ferit Paşa yanlıları yargılanacaktır. Fakat bir başka sorun da bu kanunun hangi mahkeme tarafından uygulanacağıydı. Dönemin mahkemelerinin eksik kalacağı düşünülüyordu. Kanunla yine de asker kaçaklarının önüne geçilememiş hatta firari askerler, çete kurma yoluna gitmişler, köylüyü soyar hâle gelmişlerdi. Bunun için düşünülen bir başka çözüm ise İstiklal Mahkemeleriydi. Meclis ve hükûmete karşı propagandalar artmış; ihanet, suikast gibi olumsuzlukların artık cezalandırılması için büyük bir mahkemeye ihtiyaç duyulmuştu. Cezalar ya caydırıcı olmuyor ya da eksik kalıyordu. Bunun bir diğer etkisi de; Divan-ı Harp Mahkemelerinin bu kanun için yetersiz kalmasıydı. Bütün bu sebeplerden ötürü ise İstiklal Mahkemesi şarttı. Firar askerleri öldürmek yerine, onların kaçmalarını önlemek, daha çok Millî Mücadele'ye geri kazandırmak gibi yöntemler aranmaktaydı, bunun yolu da İstiklal Mahkemelerinden geçiyordu. 8 Eylül 1920'de Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından ve Mustafa Kemal Paşa'nın da yardımlarıyla kanun kabul edildi. İstiklal Mahkemelerinin asker firarları ile ilgili cezaları içerisinde; değnek vurma cezası en yaygın olanıydı, firari olanların evlerinin yakılması ve yerine

ailesinden birinin götürülmesi de yer almaktaydı. Bunların dışında hapis cezaları, para cezaları uygulanmaktaydı. Bu bölüm daha çok, çıkarılan kanunlar etrafında ele alınmakta, akıcı bir dille belgelere dayandırılarak anlatılmaktadır. (s. 157-244)

Sonuç kısmından sonra, kullanılan arşiv belgelerinin fotoğrafları yer almaktadır. Yalın ve akıcı üsluptaki bu eserin benim en çok dikkatimi çeken özelliği; yazarın kullandığı dille okuyucuyu kendine çekmesi ve anlatılanları kanıtlar nitelikte desteklemesidir. Eseri yalnızca tarihle ilişkilendirerek tavsiye etmeyi uygun bulmuyorum. Çünkü bu eser hem genel kültür anlamında hem de asker liselerinin okuyup ders alabileceği türden bir eser olarak düşünülebilir. Bu yüzden toplumun her kesimine faydalı olacağına inanıyorum.

Yazar, bu konuyu hazırlarken özellikle, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE) başta olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Türk Kızılay Arşivlerinden yararlanarak anlatılanları desteklemek istemiştir. Büyük arşivleri kullanarak yaptığı çalışma konunun üzerinde çok iyi durduğunun göstergesidir. Ayrıca yazarın bu konudaki doktora tezi ve “Mütareke Döneminde Asker Firarilerinin İç Güvenliğe Etkileri” isimli makalesi de faydalanılabilecek çalışmalarındandır.

Netice olarak eserde, günümüze kadar çok detaylı araştırılmayan bir konuya ışık tutulmuş ve herkesin dikkatini çekmekte önemli bir adım atılmıştır. Fazla ayrıntıya girilmeden okuyucuyu tarihin içine hapseden başarılı bir anlatım tarzı görülmektedir.

Atatürk'ün Mutfağı: Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofrasında Yeneler, İçilenler, Mutfak Harcamaları ve Personel Masrafları

Murat Bardakçı

İstanbul, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., 2022, 328 sayfa, ISBN: 978-625-7548-35-9.

Mehmet Ferhat ERDOĞAN*

Bu kitap Mustafa Kemal Atatürk'ün bilinmeyen mutfak kültürünü ve bu mutfak için yapılan harcamaları üzerine, Murat Bardakçı tarafından 2022 yılında resmî belgelerin tasnif ve tetkik edilmesi ile oluşturulmuş ilk eserdir. Bardakçı, kitabın giriş kısmında Çankaya'nın genel sekreterleri, özel kalem müdürleri ve eski ağırlık ölçülerine değinerek kitabın ilerleyen kısımlarında herhangi bir karışıklığa ve yanlış anlaşılmaya mahal vermek istememiştir. Yazar ön söz, beş bölüm, birkaç belge ve arşiv resimleri ile zengin bir içerik sunmaktadır.

Kitabın bölümlerine geçmeden önce önemli hususlara değinmekte fayda olduğunu düşünmekteyim. Yazar, Atatürk'ün sık sık seyahat ettiği ve yanında aşçıları da götürdüğü için kitaba *Çankaya Mutfağı* değil de *Atatürk'ün Mutfağı* ismini verdiğini belirtmektedir. Kitabın büyük çoğunluğunun Cumhurbaşkanlığı Arşivinden elde edilen seçme belge ve vesikalarla oluşturulmuş olması, yazarın bu konudaki hassasiyetini ön plana çıkarmaktadır. Yazar eksik bir arşivcilikten söz etmekte olup, Atatürk'ün 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelişinden sonra Millî Mücadele'nin de yol haritasını oluşturan tren garı direksiyon binası günlerine ait belgelerin olmadığını, bu vesile ile kitaba 1921'den sonra yani belgelerin Çankaya Köşkü'ne nakledilmesinden sonra başladığını belirtmektedir. Kitapta mutfağın, yenilen ve içilenlerin değil de Atatürk'ün arkadaşlarının konuştukları meselelerin önemli olması, mutfak ve bu hizmetleri gören kişilerin yaptıkları işlerin geri planda kalmasının sebebi olarak

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Fakültesi, Konya, mehmetferhaterdogan@gmail.com

görülmektedir. Aslında o dönemin kültürü ve yapısı bu sofralardaki yemeklerin servis edilmesinden, masaların kurulması ve edilen sohbetlerden dahi incelenebilir. Yazar, Atatürk'ün mutfağında bir düzen olmadığını belirtmekte ve bunu da kâhya ve benzeri profesyonel bir idarecinin olmayışına bağlamaktadır.

Kitabın birinci bölümünde, yazarın arşiv belgelerini incelemesi sonucunda, köşkte yıllar boyu mutfak alışverişinin sürdüğünün ve tamamlanamadığının altı çizilmektedir. Bunun sebebini ise takibini yapacak bir kişinin bulunmayışına bağlar. Sipariş edilenlere bakıldığında servis tabağı, bardak, çatal ve bıçağın çoğunlukta olduğu görülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk ve Latife Hanım'ın evlenmesinden sonra da geniş ölçüde köşk, modern bir anlayışla düzene sokulmak istenmiştir. Gazi Paşa'nın çalışma odası hariç eşyalar yabancı ve dönemin gayrimüslim ustalarına bedeli mukabilinde yaptırılmıştır.

Önemli devlet adamlarının yemeklerini yapan ve sofrasına sunan kimseler mesleklerinin zirve noktasında olduklarını bilirler. Bu aşçı ve sofracı seçimi de önemli bir husus olmakla beraber kitabın ikinci bölümünde, köşke bu hususta gelen telgraf ve mektuplardan sıkça bahsedilmektedir. Yazar bu bölümde, önceden Atatürk'ün aşçılığını yapmış Cemal Granda'nın eserlerinin zaman içerisinde objektiflikten uzaklaştığından ve arşiv belgeleri ile tutarsızlık gösterdiğinden bahsetmekte, eserlerin farklı zamanlarda farklı isimlerde ve sayfa sayılarına eklemeler yapılarak basılmasını eleştirmektedir. Kanaatimce bu durum doğru ve önemle üzerinde durulması gereken bir husustur. Çünkü tarihî belge ve vesikalar tetkik edilerek, incelenerek oluşturulur. Bu eserlerin objektiflikten uzaklaşması toplumun farklı kesim ve tabakalarında yanlış etki yaratabilir.

Kitabın üçüncü bölümünde, mutfak için yapılan harcamaların kayıtlarının bulunduğu fakat bu alınan malzemeler ile hangi yemeklerin yapıldığının bilinmediğinden bahsedilmiştir. Sadece Org. Fahrettin Altay'ın köşkü ziyareti sırasında Altay'ın yazmış olduğu beş günlük yemek listesi bulunmaktadır (s. 111-102). Atatürk'ün kuru fasulyeyi çok sevdiğine dair enformasyonlar medyada sıkça rastlanılan haberlerdendir. Fakat resmî kayıtlarda ve alışveriş listelerinde bu durum tam tersidir. Kuru fasulye alınmış fakat her gün pişirilecek kadar alınmamıştır. Bamyanın çok alındığı ve bu yemeğin pişirildiği söylenebilir. Bamyanın mide rahatsızlığına iyi gelmesi, Atatürk'ün de mide rahatsızlığının bulunması bu iddiaları doğrular.

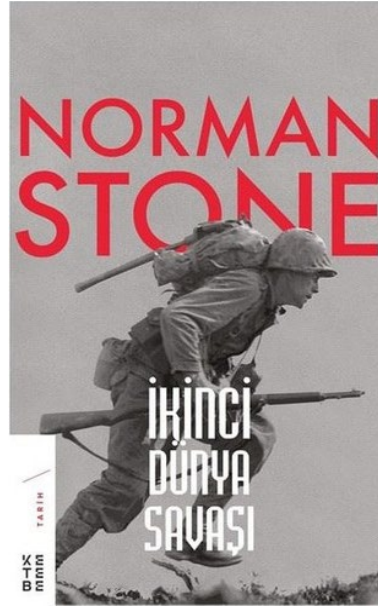
Kitabın dördüncü bölümünde, Millî Mücadele'nin başlarında 14 Eylül 1920'de kabul edilen *Men-i Müskirat Kanunu* yani içki ve alkolün yasaklanmasına ilişkin kanunun kabulüne rağmen tam olarak yasaklandığının söylenemeyeceğinden bahsedilmektedir. Bu kanun Bakanlar Kurulu kararıyla 8 Ocak 1928'de rakının kadehle satışına müsaade edilerek yumuşatılmış ve tam olarak kaldırılması ise, 15 Haziran 1937 tarihine kadar sürmüştür. Geleneksel olan rakının yanında bu dönemde şarap da eklenerek devlet erkânının yemek, toplantı ve resepsiyonlarında sunulduğu, kitaptaki belgelerden anlaşılmaktadır. Burada sık sık vurgulanan bir konu da Atatürk'ün resmî resepsiyonlar hariç tüm masraflarını kendi bütçesinden karşıladığıdır.

Kitabın beşinci bölümüne göre, genel olarak devlet başkanları gibi önemli kişilerin harcamaları iki şekilde

tabiydi. Yani Osmanlı hükûmeti ve Cumhuriyet dönemi için öyle söyleyebiliriz. Birinci harcama kalemi “ceyb-i hümayun” denilen şahsi harcamalardır. Bunlar keyfi harcama olarak da bilinir ve maaş ile keyfekeder yapılan harcamalardır. İkincisi ise “özel harcamalar” olarak bildiğimiz, devlet adamlarının devletin şahsı nazarında verdiği davetler için kullanılan harcama kalemleridir. Bu bölümde Atatürk ve üvey evlatları için yapılan harcamaların tamamının onun kendi maaşından karşılanarak ödendiğinin kayıtlarla sabit olduğunu görüyoruz. Ayrıca akşam yemeklerinde Atatürk’ün musiki dinlediğini ve bunun için sanatçılara ödenen ücret makbuzlarının da kayıtlar arasında olduğunu görmekteyiz.

Kitapta ayrı bir bölüm şeklinde verilen “Birkaç Belge” kısmında ise, Cumhurbaşkanlığı Arşivinden seçme belgelerin tıpkıçekimlerinin tetkik edilmesiyle oluşturulan fikir amaçlı belgeler yer almaktadır. Örneğin, “1932 yılında yapılan bazı mutfak harcamaları” (s. 216), “Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 1924 Ekim ayı maaş makbuzu” (s.240) ve “Atatürk’ün aşçıbaşları, aşçı yamakları ve sofracıları” (250) gibi seçme 9 maddeden oluşan kısım incelenip okuyucuya sunulmuştur.

Kitabın son bölümünde ise, belgeler ve renkli resimlerle görsel şölen karşımıza çıkmaktadır. Şahsen kitabın genel yapısı göz önünde tutulduğunda uzun uğraşlar sonucu oluşturulduğu açıktır. Görsel sunular ve anlatı içi belgelerde tamamen yazarın objektif tarih sunumu ilkesine göre hareket ettiği ve başarılı olduğu, kanaatimce önemli hususlardan biridir. Kitap bir bütün olarak incelendiğinde, bu zamana kadar Atatürk’ün sofrası ve yemekleri hakkında medyadaki bilgi kirliliğini çürütür niteliğe sahiptir.

İkinci Dünya Savaşı

Norman Stone, Çev. İbrahim Kapaklıkaya

İstanbul, Ketebe Yayınları, 2019, 223 sayfa, ISBN: 978-605-8030-06-0.

Abdulsamet PEKEL*

Norman Stone, dünyaca ünlü İskoç tarihçi ve yazardır. Uzun yıllar Oxford Üniversitesinde Modern Tarih Bölümünde akademisyen olarak görev yaptı ve Cambridge Üniversitesinde dersler verdi. Kariyerinin son yıllarında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Avrupa tarihi dersleri verdi.

Norman Stone'un yazdığı *İkinci Dünya Savaşı* isimli kitap dokuz bölümden oluşmaktadır. İbrahim Kapaklıkaya'nın çevirisini yaptığı bu kitapta; cephelerde yaşanan mücadeleler ele alınmıştır. Kitap "İçindekiler", "Fotoğraf Listesi", "Harita Listesi", "Giriş" bölümlerinin ardından sırasıyla; "İki Savaş Arasında", "Almanya Yükselişte", "Barbarosa", "Pearl Harbor ve Kuzey Afrika", "Rusların Taraf Değiştirmesi", "Fanatizm ve Nefret, Kargaşa ve Gecikme", "Nazizm ve Komünizm", "Batı ve Doğu", "Savaşın Sonu" olmak üzere dokuz ana başlığa sahiptir. Kitabın sonunda teşekkür ve kaynakça bölümleri yer almaktadır.

Eser; Birinci Dünya Savaşı sonrası yenik devletlerin imzaladığı ağır antlaşma şartlarından başlayarak İkinci Dünya Savaşı'na giden yolu ve cephelerde yaşanan mücadeleleri savaş sonuna kadar genel çerçevede ele almıştır.

"İki Savaş Arasında" başlıklı birinci bölümde, Hitler liderliğinde Nazi partisinin iktidara geliş süreci ele alınmıştır. Hitler'in Versay'ın ağır yükümlülüklerini iktidara gelmeden reddettiği, iktidar olunca da yok saydığı belirtilmektedir. Uzak Doğu'da bir diğer yayılmacı politika güden Japonya'nın *Asya Aşyalıdır* düşüncesiyle Çin ve çevresini gözüne kestirdiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü, Çorum, smtpk12919@gmail.com

Mussolini'nin İtalya'da iktidara geliş sürecinden, bu gelişmeler yaşanırken savaş istemeyen İngiltere'nin yayılmacı politika güden devletlere karşı uyguladığı yatıştırma politikasından da söz edilmektedir. (s. 27-45)

“Almanya Yükselişte” isimli ikinci bölümde; Almanların sürpriz bir şekilde Sovyet Rusya ile yaptığı ittifak antlaşmasının şaşkınlıkla karşılandığı belirtilmektedir. İki devlet birlikte Polonya'yı işgal etmiştir. Almanya Südet bölgesini işgal etmiş ve Avusturya'yı ilhak etmiştir. Naziler gün geçtikçe güçlenmektedir. Fransızların büyük yatırım yaptığı Magino hattını Hitler'in ordusu kısa sürede geçmiş ve Paris'i işgal etmiştir. Hitler İngiltere ile anlaşmak istemekte fakat Churchill anlaşmaya yanaşmamaktadır. Alman Hava Kuvvetleri Lutwaffe'nin saldırıları karşısında İngiliz Hava Kuvvetleri RAF büyük bir başarı kazanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonrası Hitler, yönünü Stalin'in Sovyet Rusya'sına çevirmiştir. (s. 49-65)

“Barbarosa” isimli üçüncü bölümde, Hitler'in Sovyetler harekâtını başlattığından bahsediliyor. Naziler Stalingrad şehrini çok önemsemekteydi. Şehir, adını Stalin'den aldığı için Almanların burayı alıp psikolojik üstünlüğü elde etmek istediği vurgulanmıştır. Burada Alman ordusu sert bir direniş ile karşılaşmıştır. Kitapta, diğer Alman kuvvetlerinin Kırım'ı ele geçirip Kiev'e yaklaştığından da bahsedilmektedir. Ancak çetin kış şartları sebebiyle Alman ordusunun yavaş ve sıkıntılı geçtiği, bu bölümde vurgulanmıştır. (s. 69-87)

“Pearl Harbor ve Kuzey Afrika” isimli dördüncü bölümde, Uzak Doğu'da diğer yayılmacı güç olan Japonya'nın Çin işgalinden bahsediliyor. Almanya ve İtalya ile 3'lü pakt imzalayan Japonya'nın, Almanların Hollanda ve Belçika işgali sonrası bu ülkelerin Asya'daki sömürgelerine göz koymasından bahsediliyor. Amiral Yamamoto komutasında Japon ordusunun havadan ve denizden Amerikan üssü olan Pearl Harbor Adası'na yaptıkları saldırı öncesi ve sonrası ele alınıyor. Ayrıca bu bölümde İngiliz komutan Montgomery ve Alman birlikleri komutanı Rommel arasında Kuzey Afrika'ya sıçrayan mücadeleler anlatılıyor. Burada Montgomery mutlak bir zafer kazanıyor. (s. 91-107)

“Rusların Taraf Değiştirmesi” isimli beşinci bölümde, Ruslar ve Almanlar arasındaki ittifak anlaşmasının bozulduğu ve artık Sovyetlerin İngiltere ile birlikte Hitler'e karşı durmaya başladığı vurgulanıyor. Sovyet Rusya'nın, Don Nehri civarında İtalyanlara karşı kazandığı zafer anlatılıyor. Stalingrad'da büyük savunma yapılması ve şehrin teslim edilmemesi ayrıntılı bir şekilde anlatılıyor. Alman ordusunun çetin kış şartları sebebiyle Dinyeper ve Kiev arasında kaldığına da değiniliyor. Burada Hitler'in inadı yüzünden çok sayıda asker ve uçağın kaybedildiği ayrıntısına da yer veriliyor. (s. 111-125)

“Fanatizm ve Nefret, Kargaşa ve Gecikme” başlıklı altıncı bölümde, Kiev yakınlarında sıkışan ve çok sayıda askeri ölen Alman ordusu karşısında Stalin'in büyük zafer kazandığı anlatılıyor. Artık savaşta dengeler değişmiştir. Bu sırada Roosevelt ve Churchill'in Kazablanka Konferansında bir araya gelip, artık bitmek üzere olan savaşın sonrasını değerlendirmeye başladığından bahsediliyor. Bir taraftan savaş artık sonlandırılmak istenmektedir ancak Roosevelt'in odağının Uzak Doğu'da Japonya olduğu anlatılmaktadır. Widway Adası yakınlarında Amerikan donanmasının Japon donanmasının büyük bir

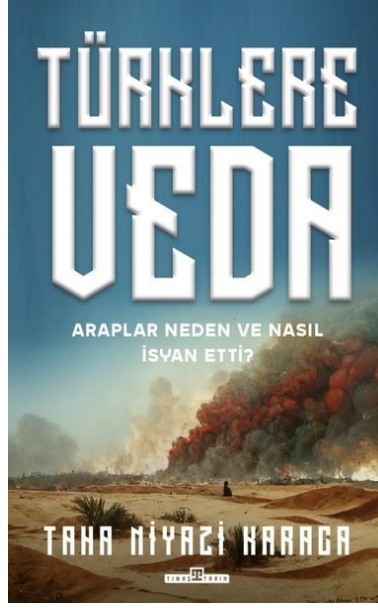
bölümünü imha ettiği anlatılıyor. İtalya'nın artık savaş dışı kalması da bu bölümde değinilen konulardandır. (s. 129-143)

“Nazizim ve Komünizm” isimli yedinci bölümde, 1942 yılına gelindiğinde ibrenin tamamen Müttefik Devletlere döndüğü anlatılıyor. Çöküşü yaklaşan Almanya hızla kan kaybetmektedir. Diğer tarafta Kiev'e 60 kilometre kala sıkışan Alman ordusu donarak ölmekte, kalan askerler Sovyet askerleri tarafından etkisiz hâle getirilmektedir. Naziler çökerken, Sovyetlerin kendilerinden emin bir şekilde öz güvenle güç kazanması bölümde anlatılanlardandır. Savaş devam ederken, Hollanda başta olmak üzere Avrupa'da yaşanan gıda sıkıntısına da değinilmektedir. Sovyet ordusunun, demir yolunu takip ederek Polonya sınırına kadar geldiğinden ve artık Almanların çöktüğünden söz edilmektedir. Bu bölümde, kaybetmek üzere olduklarını anlayan Almanların Yahudilere karşı şiddetlerini artırdığı da anlatılmaktadır. Kamplarda görev yapan ünlü doktor Josep Mengele'den de söz edilmektedir. (s. 147-161)

“Batı ve Doğu” isimli sekizinci bölümde, Almanların Kafkaslardan çekildiği, İran petrolünün güvende olduğu ve Stalin'in giderek güçlendiği vurgulanıyor. İtalya'da Mussolini'nin düştüğü ve orada komünistlerin etkin rol oynadığı vurgulanıyor. İngilizlerin bir deniz seferi ile savaşı bitirmesinin istendiği ancak İngilizlerin çekimser olduğu da anlatılıyor. Uzak Doğu'da artık donanması büyük ölçüde yok olan ve ordusu Çin içlerinde dağınık hâlde bulunan Japonya'nın da mutlak mağlubiyet aldığı, bahsedilen konulardandır. (s. 165-183)

“Savaşın Sonu” isimli dokuzuncu bölümde, artık Almanya ve Japonya'nın köşeye sıkıştığı vurgulanıyor. Havadan ağır sanayileri vurulurken karadan da müttefiklerin ordularının savaşı bitirmek için hareket ettiği ifade ediliyor. Sovyetler Berlin sınırına dayanırken Amerika için Güney Japon adalarının görünmeye başladığı; Japon imparatorun yenilgi için farklı kelimeler bulmaya çalıştığı anlatılıyor. (s. 187-199)

Sonuç kısmında, konunun nasıl çalışıldığı ve şekillendiği anlatılmaktadır. Yazarın kullandığı dil sade ve okuyucuyu kendine çekecek türdendir. Her bölümün alakalı fotoğrafla anlatılması dikkat çekici bir tutum olmuştur. Yazar, yabancı kaynaklardan da yararlanarak konuyu genişletmiş ve hassasiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. John Keegan'ın *The Second World War*, William Hopkins'ın *The Pasific War* ve David Edgerton'ın *Britain's War Machine* adlı çalışmalarına başvurarak, yazdıklarına kesinlik kazandırmak istemiştir. Yalnızca tarih alanı ile ilişkilendirmek yerine, eserin genel kültür açısından da faydalı olduğunu belirtmek gerekir.

Türklere Veda Araplar Neden ve Nasıl İsyan Etti?

Taha Niyazi Karaca

İstanbul, Timaş Yayınları, 2022, 415 sayfa, ISBN: 978-605-0846-38-6.

Zafer SARAÇ*

Tarih boyunca Türk-Arap ilişkileri İslamiyet'in güçlü bir rabıta olduğu günden bu yana inişli çıkışlı bir seyir izleyerek devam eder. Geçtiğimiz yüzyıl ise Türk'ün Arap'tan kesin çizgilerle ayrıldığı dönem olarak tarihe geçer. Ama iki milletin birbirine sırtını dönmesinden öte dinin birleştirdiği etnik unsurların arasına çizilen sınırların başkasının eliyle olduğunun üzerinde pek durulmaz. Birbirleriyle hasım olarak cepheleşen milletler kendi cenahlarından olayları değerlendirirken gerçek düşmanın nifak salan propagandalarını dikkate almazlar. Kara propagandanın örtüsü ise bilimin ışığıyla ortadan kaldırılabilir.

Günümüzde dahi 1. Dünya Savaşı yıllarında ekilen propaganda tohumlarının provokatif etkileri görülürken eldeki bilgilerle yapılan yorumların kindarlık ve sempatanlığın gölgesinde filizlenen ön yargılarla tekrar edegelen yanlışların peşine takıldığı malumdur. Taha Niyazi Karaca bu noktadan yola çıkarak *Türklere Veda* isimli eseriyle Arap İsyanı'nın nedenine ve nasılına odaklanır. Aslında açığa çıkarılması gereken nokta burasıdır. Arapların Osmanlı'ya isyanı üzerine yazılanlara bakılacak olursa ortaya çıkan çelişkilerin gösterilmesi bile idrak sürecinin başlamasına vesile olabilir. Bu bağlamda Karaca'nın tezatları göstermekle amaç edindiği yol üzerinden gidilirse Arap İsyanı'nın gerçek yüzünün daha iyi anlaşılması mümkündür.

Tarih yazımının ortaya çıkardığı literatür, günümüzün sosyal medyasında sıkça görüldüğü üzere, bazen bilgi yığınları şeklinde tebarüz eden bir ortama dönüşür. Arap İsyanı'na dair yazılanlarla ilgili şayet yeni bir şey söylenmemişse eldeki bilgiler, farklı sentezlerle sık sık tekrar edilir. Yanlışın tekrar edilmekle

* Kitap Şuuru Sitesi Genel Yayın Yönetmeni, Telmih Dergisi Editörü, zafersarac@hotmail.com

doğru olmayacağı gibi nakledilen hatalı bilgiler analitik bir duruşla kolaylıkla çökertilebilir. Aslında Karaca'nın eserinde yaptığı tam olarak budur. Eserde ilk olarak, konu ile ilgili günümüze değin sunulan tezlerle alternatif yeni şeyler söylenir. İkinci olarak, bugüne gelinceye kadar yazılanlar kaynaklar vasıtasıyla doğruluk testine tabi tutulur. Son olarak, elde edilen anlamlı veriler vasıtasıyla yeni tezler üretilir.

Bilim dünyasına yapılan yeni aktarımların birçok yargıyı kökünden değiştireceğini düşünmek şaşırtıcı değildir. Misal Arapların yüzlerce yıl statik bir durumda kalmalarına karşın birden neden isyan ettiklerinin açıklanması gerekmektedir. Yine Arap milliyetçisinin farklı biçimlerinin olduğu hesaba katılmaksızın yeni söylem oluşturmak mantıklı değildir. Her şeyden öte isyanda Arapların yanlış temayüllerine kılıf oluşturmak için günah keçisi aramak ve bulunca da mal bulmuş mağribi gibi yalana sarılmak tutarlı değildir. Karaca, isyanın gerçek sebeplerine odaklanarak tekrarın kolaycılığına eserinde yer vermez.

Hataların tekrarından söz açılmışken, şayet ele alınan tarih araştırmasının etnik bir yönü söz konusuysa, hissiyatın etkisiyle bazı yanlışların bilinçli bir şekilde yapılması olasıdır. Arap entelektüeller 1. Dünya Savaşı'nda Araplar tarafından yapılan hataları kabul etmek yerine olası tetikleyici unsurlar üzerine yoğunlaşırlar. Tabii ortaya sürülen tezin tutarlı olması sadece konuya taraf olanlar için manidardır. Misal Araplar *biz isyan ettik* demek yerine *isyan ettirildik* demeyi daha mantıklı bulurlar. Entelektüel iradenin ortaya koyduğu hatalı tezler ise belgelerin yardımıyla kolaylıkla yıkılabilir. Ama entelektüellerin hedef kitlesi her zaman için akademik camia olmaz. Bu nedenle söylenenlerin halk nazarında kıymeti arttıkça artar. Arap İsyanı'nda böylelikle gerçeklerle yalanlar kolaylıkla birbirine karışır.

Yanlış olsun doğru olsun bilginin mantıklı ve tutarlı olup olmadığının analiz edilmesinden önce olayın kavramsal çerçevesinin iyi çizilmesi gerekmektedir. Arap İsyanı'nın milliyetçilik bağlamında değerlendirilebilmesi için ilgili kavramlara dair çözümlemenin yapılması gerekmektedir. Karaca, bu açıdan konuyu sağlam temellendirerek tezlerini sunar. Esasında müellifin tercih ettiği bu üslup çoğu zaman ihmal edildiği için olaylar kendi bağlamı içerisinde değerlendirilmeden mevzuya giriş yapılır. Bu tarz girişler mesnetsiz olmakla itham edildiği için bilimsel olarak kalibresi düşük kabul edilir. Ama Karaca'nın eserinde bunu görmeye imkân yoktur. Misal millet ve milliyetçilik kavramları Arap cephesinden kuramsal olarak değerlendirilir. Türklerle Arapların tarihî ilişkileri geniş bir bakış açısıyla kaleme alındığından konu sağlam bir temelden neşet eder.

Türk-Arap ilişkilerinin tarihi, isyanın kodlarını vermesi açısından önemlidir. Taraflardan birini suçlayan söylemi tercih etmek yerine, olaylara tarihin penceresinden bakmanın bile kimi zaman netlik kazandırma mukabilinden bir etki yapması olasıdır. Misal Arapların Türk hâkimiyeti altındaki isyan eğilimlerini çok önceden her şeyden bağımsız olarak kanıtlamak, Arap kalkışmasına neden olduğu düşünölen devlet politikalarını ve adamlarını temize çıkarır. Karaca, bu aşamada tarihî bilgiyi güçlü dokümanter dayanaklarla sunarak karşıt fikre darbe vurur. Örneğin; Arapları günahsız kabul edenlere müellif, arşiv kayıtlarıyla cevap verir.

Tabii isyan hakkında ortaya çıkan arşiv kayıtları olayların arkasındaki İngiliz parmağını da ayyuka çıkarır. Bu açıdan eldeki kayıtların en verimli şekilde kullanıldığını belirtmek gerekir. Özellikle Arap İsyanı'nı finanse eden İngilizlerin çok yönlü çalışmalarına dair veriler, Araplara arka çıkmak adına akla hayale gelmeyecek savunu metotları geliştiren bazı araştırmacıları mahcup edecek şekildedir. İngilizlerin istihbarat raporlarının olayları daha net görmeyi sağladığına şüphe yoktur. Ayrıca İngilizlerin raporlarına ve gizli istihbarat belgelerine rağmen hâlen yazılanların aksini öne sürenlerin olduğunu görmek de ilginçtir.

Karaca, isyanın aşikâr nedenlerini kaynaklarıyla ortaya koyarken, karşı cenahtaki araştırmacıların yanlış fikirlerini belgelerle tadil eder. Müellif, fikirlerini serdederken etnik kimliğinin ve hissiyatının da uzağında düşüncelerini ortaya koyar. Kasıtlı kalem oynatanların haricinde bazı araştırmacıların ise aynı hassasiyeti göstermediğini eserden anlamak mümkündür. Misal bazı araştırmacılar Araplar tarafından kurulan bölücü cemiyetleri, Osmanlı ve Türklük karşıtı yazılan beyannameleri ve tarihî realiteleri dikkate almaksızın fikirlerini temellendirirler.

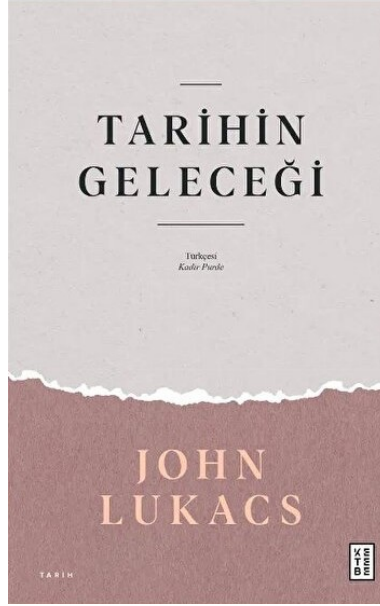
Eserin en önemli yönlerinden biri de olayların başaktörleri olan Türk ve Arap unsurlarının birbirleriyle ilgili görüşlerinin öne sürülen tezlere dayanak oluşturacak şekilde sunulmasıdır. Arap ve Türk'ün yüzyıllar boyu birlikte yaşamasına karşın ortaya çıkan tabii ilişkinin Araplar tarafından pek benimsenmediği de verilen bilgilerden anlaşılır. Ayrıca Türklerin İslam'a olan hizmetlerine rağmen Türk karşıtlığının hız kazanması, tek yönlü kültürel etkileşim neticesinde Türklerin kültürel kabullerine karşın Arapların Türk kültürünü dışlaması Arap İsyanı'nın sosyokültürel geri planını gözler önüne serecek tarzda okura sunulur. Bu tarz tespitleri çoğu eserde görmenin mümkün olmadığını da söylemek gerekir. Yapılan bu bilimsel tespitlerin ırkçılık yaftasına maruz kalabilecek olmasına karşın Karaca tarafından öne sürülen bu görüşlerin tarihî bir gerçeklik olduğunu da sunulan kanıtlardan fark etmek mümkündür.

Eserin metodolojik olarak çok iyi bina edildiğini söylemek gerekir. Kullanılan kaynakların çok titiz bir biçimde değerlendirildiği, sunulan bilgilerin sürekli başka kaynaklarla teyit edilmesinden anlaşılır. Ayrıca eserde teyit edilmeksizin ve orijinali araştırılmaksızın kullanılan verilerin neden olduğu yanlışlar da tarihçiye ders olacak şekilde sunulmaktadır. Tarihî bir olaydan yola çıkarak tarihe bütüncül bakmak ve eldeki verilerden oluşan bilgileri neden sonuç zincirleriyle anlamlandırmak gibi modern tarihî yaklaşımlar eserin savunduğu tezleri güçlendirmektedir.

Bu arada anlaşılabilirlik açısından müellifin, okuruna fazlasıyla yardımcı olduğu söylenebilir. Eserde açık ve sade dil, akıcı bir anlatımla birleşerek temayüz eder. Dönemin ağdalı dilini yansıtan pasajlar bile sadeleştirilerek okura verilir. Kuramsal açıdan anlaşılması güç, ağır terminoloji içeren yorumlar bile herkesin anlayabileceği bir şekilde esnetilerek okura sunulur. Eserin akademik doygunluğuna karşın bu anlaşılır yönü her türlü takdire şayandır. Zaten bahsedilen konuların herkes tarafından anlaşılması zaruridir. Yazarın bunu hesap ettiği rahatlıkla düşünülebilir.

Sonuçta, yüzyıllar boyu kader birliği etmiş milletlerin beraber ve ayrı yaşadığı dönemlerin kıyas edilmesi bile çok şey anlatabilir. Günümüzde siyasal Arapçı söylemlerin köklerinin İngilizlerin propaganda

notlarına kadar uzandığı gerçeği görmezden gelinemez. Bir yalanın uğruna bin gerçeği feda ederek nifak tohumu ekenlerin çanağına su taşıyanların akıbetini Karaca, eserin sonunda verir. Trajiktir ki Osmanlı'nın Arapları geçmişte sahip oldukları huzur iklimini mumla ararlar. Şerif Hüseyin'i İzmir Marşı'na hasret bırakan bu pişmanlık, dönemin Araplarının içine kor gibi oturur. Ama iş işten geçmiştir. Kültürel, askerî ve siyasi baskıyla itham ettikleri, sömürücü diye yaftaladıkları, asimilasyoncu hatta dinî yozlaşmaya neden oluyor diye tekfir ettikleri Türklerin aslında hiç de öyle olmadıklarını günümüzde yaşayan Araplar idrak ederler mi bilinmez ama geçmişte oynanan oyunların yeniden sergilendiği açıktır. Tarih en çok ders almak içindir.

Tarihin Geleceği

John Lukacs, Çev. Kadir Purde

İstanbul, Ketebe Yayınları, 2022, 146 sayfa, ISBN: 978-625-8094-30-5.

Esen ÖZEREN*

Kitabın tanıtımından önce yazar hakkında kısaca bilgi vermek istiyorum. Macaristan doğumlu olan John Lukacs, Budapeşte Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun olmuş, aynı üniversitede doktorasını tamamlamıştır. Macaristan'ın komünist bir devlet olacağına netleşmesi üzerine ülkesinden ayrılarak Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmiştir. ABD'de Columbia, Princeton, Chestnut Hill College olmak üzere birçok üniversitede ve kolejde görev yapmıştır. Tarih, tarihçiler üzerine kitap ve makale kaleme alan yazarın, *Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu*, *Hitler ve Churchill Düellosu* ve *Hitler Problemi* eserleri Türkçeye çevrilmiştir.

Tarih, tarihçilik, tarih yazımıyla ilgili birçok eser mevcuttur. John Lukacs ise okuyucuya tarihin yazımı, özellikle tarihin geleceğiyle ilgili farklı bir bakış açısı sunmuştur. Ele aldığımız kitap, yedi bölüm ve alt başlıklardan meydana gelmiştir.

Birinci bölümde yazar, tarihin tanımını ve tarihin yazım sürecini "Tarihçilik" başlığı altında anlatmıştır. Lukacs kitaba "*Tarihin de tarihi var*" söylemi ile başlamış, her şeyin bir tarihî geçmişi olduğunu ifade etmiştir. Lukacs, tarihi, geçmiş ve geçmişin nitelendirmesi olarak tanımlamıştır. Kitapta, ilk dönemlerden itibaren insanların geçmişi merak ettikleri, bilinçli tarih yazımının Antik Yunan ve Roma'da başladığı anlatılmıştır. Tarih bilincinin ve bilinçli tarih yazımının temelleri 17. yüzyılda İngiltere'de atılmış, günümüzde kullanılan *çağ*, *evrim*, *anakronizm*, *yüzyıl*, *kendini bilme* gibi kavramlar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Asırlar sonra tarihçilik vakanüvisler yani resmî tarihçilerle diplomalı bir meslek dalı hâline

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çorum, ikraozeren74@gmail.com

gelmiştir. Lukacs, tarih eğitiminin prens, genç diplomat gibi seçkin kişilere verildiğini, *diplomatik* kavramı ile belgelerin dikkatli incelenmesi ve araştırılmasının kastedildiğini belirtmiştir. Bilim insanları 18. yüzyılda tarihi, edebiyatın bir türü olarak kabul etmekteydiler. 1776 yılında Alman tarihçi August Ludwig von Schlözer, tarihin hikâye anlatıcılığından çok daha fazla anlamı olduğunu, geçmişin kuru ezber yöntemiyle anlaşılamayacağını üzerinde ısrarla durmuştur. Tarihi olayların, olguların sonuçlarını nedenlerle açıklamaya çalışarak tarihi bilimsel zemine oturtmaya çalışmıştır. Schlözer ile Almanya’da profesyonel tarih eğitimi başlamış, kısa sürede Avrupa’ya yayılmıştır. Lukacs, Schlözer’in açtığı yolu başka bir Alman tarihçi Leopold von Ranke’nin tamamladığını yazmıştır. Ranke, birincil ve ikincil kaynakların tespiti, ayrımı üzerinde önemle durmuştur. 19. yüzyılda birincil kaynakların öneminin anlaşılmasıyla arşivler tarihçilerin, araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. 1900’lerin başında ise tarih, Amerika Birleşik Devletleri’nde sosyolojinin bir dalı olarak kabul edilmiştir.

Yazar, ikinci bölümde “Mesleğin Problemleri” başlığı altında, tarihçiliği meslek edinen kişilerin karşılaştığı sorunları izah etmiştir. Lukacs’a göre geçmişten günümüze ulaşmış her tür eşya, bina, yazılı belge vb. kaynaktır ancak tarihçilerin her belgeyi kanıt olarak görmelerinin ve kullanmalarının doğru olmadığını belirtmiştir. İşinin ehli bir tarihçinin gerçek ve doğru kaynağın peşine düşmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yazar, tarihçilik mesleğinin bir diğer sorununu elimize ulaşan kaynaklardan çok daha fazlasının kayıt altına alınmadığı, bunun da tarihin yeniden inşasını zorlaştırdığı yönünde ifade etmiştir. Tarihçilik mesleğinin problemleri arasında sosyal bilim ve sosyal tarihin karıştırılması gelmektedir. Tarih, sosyolojinin bir dalıdır, sosyal tarih ise tarihin bir dalıdır; ikisi birbirinden farklıdır. ABD hegemonyasından sonra dünyada sosyal bilime olan ilgi azalırken, tarihçilerin sosyal tarihe olan ilgileri artmıştır. Elektronik teknoloji hayatımızı kolaylaştırırken bir yandan da yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde, bilim adamının hazırladığı kitap veya makalenin özgün olup olmadığını tespit etmek zorlaşmıştır. Öğrenciler, hazırlamaları gereken dönem ödevlerini belli başlı internet sitelerinden, özellikle *Wikipedi*’den ulaştıkları hatalı bilgilerle hazırlamaktadırlar. Bu durumda öğrencinin bilgisayardaki tüm bilgilerin doğru olduğunu kabul etmesi büyük bir sorundur. İkincisi, sitelerden yapılan ödevler özgün çalışmaların önünü kesmekte, yapılan ödevleri hatalı hâle getirmektedir. Teknolojinin tarihçilik mesleğine bir olumsuz katkısı da belgelerin tahrif edilmesidir. Yazar, belgelerin değiştirilmesini genellikle siyasi nedenlere bağlamış, tarafların kendilerini daha üstün ve masum gösterebilmek amacıyla teknolojik imkânları kullanarak belgeleri tahrif ettiği üzerinde durmuştur.

Yazar, insanların tarihe olan ilgisini üçüncü bölümde “Tarihe Duyulan İştah” başlığı altında açıklamıştır. 1960 yılından itibaren dünyada yeni bir akım ortaya çıkmıştır. İnsanlar geçmişle, özellikle yakın tarihle ilgilenmeye başlamışlardır. Lukacs, modernleşme ile gerçekleşen hızlı değişimin insanların geçmişe olan merakını arttırdığını belirtmiştir. Halkın tarihe olan ilgisini fırsata çeviren basın sektörü popüler tarih dergilerini ardı ardına çıkarmıştır. Tarih dergilerinin içinde kaliteli ve makul derecede doğru bilgi veren makaleler yayımlanmıştır. 1960’lı yıllarda tarih programları, tarihi filmler, belgeseller gösterime girmiş ve oldukça rağbet görmüştür. Dünyada halkın tarihe olan ilgisiyle tarih eğitimi aynı seviyede

ilerlememiştir. Liselerde tarih öğretimi ve üniversitelerde tarih programları siyasilerin ve bürokratların talimatıyla yavaş yavaş azaltılmıştır. 1960'lı yıllarda halkın biyografik eserlere olan ilgisi artmıştır. İnsanlar tarihte olduğu gibi geçmişte yaşamış gerçek insanların hayatlarına çok fazla ilgi göstermeye başlamışlardır. Biyografi yazarları tarihin yazım metodunu taklit etmiş, atıflar yaparak eserlerinin kalitesini artırmışlardır. Son yıllarda ise okuma oranı düşmüştür, bu durum tarih ve biyografi eserlerine de yansımıştır. Yazar okuma oranının düşme nedenlerini televizyon, okullarda kalitenin düşmesi ve yayıncılığın büyük şirketlerin elinde olması şeklinde açıklamıştır.

John Lukacs dördüncü ve beşinci bölümde tarih-edebiyat ilişkilerini “Tarihin Edebiyat Olarak Yeniden-Kavranması” ve “Tarih ve Roman” adlı başlıklar altında değerlendirmiştir. Lukacs, dördüncü bölümde, tarihçilere edebiyat eserlerini okumayı tavsiye etmiştir. Lukacs, iyi bir tarih yazımında, geçmişteki insanları anlayabilmek için tarihçinin edebiyat eseri okuması gerektiğinin üstünde durmuştur. Tarihçi, kelimelerin doğru yazılışını, kelimelerin geçmişte ve günümüzde hangi anlama geldiğini ve kelimelerin tarihsel sürecini takip eder. Tarihçilerin vazifesi hem yazmak hem de öğretmektir, bu sebeple kelimeleri özenle ve dikkatli seçmelidir. Lukacs, tarihî olaylara farklı açılardan bakabilmesi açısından edebiyat eserlerini okumalarının önemini belirtmiştir. Kitabın devamında tarihçi ve romancıyı karşılaştırmıştır: Tarihçi, romancı gibi tarihi kurgulamakta; tarihçi kurguyu gerçek insanların üzerinden gerçekleştirirken, romancı gerçek ve hayalî kahramanlar üzerinden yazma işini gerçekleştirmektedir. Romancı eserini tamamlayıp okuyucunun beğenisine sunarken, tarihçi kurgusunu belgelerle ispatlamak zorundadır. Lukacs, tarihçilerin roman okumalarının dönemin ruhunu, kıyafetlerini, ev döşemelerini, silahlarını vb. anlamak açısından önemli olduğunu öne sürmüştür. Yazar bu bölümde tarihî romanlara ve eserlere örnek vermiştir.

Altıncı bölümde “Mesleğin Geleceği” başlığında yazar, gelecek hakkında iyimser olmamasının nedenlerini anlatmıştır. Halkın tarihe ilgisi devam ettiği sürece, birincil kaynakların kullanıldığı kaliteli tarih kitapları, çok iyi tarihî romanlar kaleme alınmaya devam etmektedir. Yazar gelecekte ilginin azalacağını öne sürmüş ve bunun kendi fikri olduğunu, değişimin olamayabileceğini de ilave etmiştir. Yazar, tarihçilik mesleğinin gelişimi konusunda iyimser olmamasının nedenini açıklamıştır. Okullarda tarih öğreniminin azalması, öğrencilerin ve ailelerin çok para kazandıracak mesleklere yönlendirilmesi, çok iyi öğrencilerin dahi az kitap okumalarını bu nedenler arasındadır. Para kazanmayı hedef alan yayıncı şirketler kâr getireceğini düşündüğü kitapları basmaktadırlar. Lukacs eserinde, tarih kitaplarının, özellikle bilimsel eserlerin reklamının yapılmadığından şikâyet etmiştir. Üniversitelerin son yıllarda sosyal bilimlerde yayımlanan eserleri kütüphanesine katma yönündeki eylemleri duraksamış, yazar bu durumu endişe verici olarak tanımlamıştır.

Yedinci bölümde, “Gelenek, Miras, Tasavvur” başlığı altında, 1500-1950 yılları arasında neden Avrupa Çağı ismini verdiğini anlatmıştır. Avrupa 1500'den sonra Coğrafi Keşiflerle birlikte dünyaya hâkim olma sürecine girmiştir. Avrupa, Akdeniz'in yerini alarak tarihin merkezi olmuştur. Avrupa Çağı'nda dünya iki büyük savaş görmüş, ardından Soğuk Savaş damga vurmuştur. Avrupa Çağı'nda bilimde,

kültürde, eğitimde ve birçok alanda ilerleme kaydedildiği gibi tarih bilinci de bu dönemde başlamıştır. Tarihi kayıt altına alma, tarihi yazma ve tarih bilinci 16. Yüzyılda, bilhassa 17. yüzyılda Batı Avrupa'da başlamıştır. Yazar "Yazılı Savunma" adlı son bölümde ise kitabı yazma nedenlerini anlatmıştır.

Sonuç olarak, çeşitli eğitim kurumlarında öğretim üyesi olarak görev yapan John Lukacs, mesleğin içinden biri olarak tarihçiliğe, tarih yazımına ilişkin önemli saptamalarda bulunmuştur. John Lukacs, teknolojinin yanlış ve hatalı kullanımının bilimsel araştırmalar üzerindeki olumsuz etkilerini değerlendirmiştir. Bilgisayar gibi elektronik, teknolojik araçlar son yıllarda müzik, film, oyun amaçlı kullanılırken çok az insan bilimsel araştırma ve yazma gayesiyle kullanmaktadır. Lukacs bütün bu olumsuzluklara rağmen insanların her zaman geçmişe saygı duyduklarını, geçmişi merak ettiklerini, bu sebeple gerçekleri belgelerle sunacak profesyonel tarihçilere her zaman ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. John Lukacs kitabını samimi bir tarzda ve söyleşi havasında kaleme almıştır. Yazarın eserinde tarihçilere ve eserlerine atıfta bulunmasına rağmen kaynakçanın bulunmaması ciddi bir eksikliklerdir. Kitabın bir eksik yönü de dipnotların oldukça sınırlı olmasıdır.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayımlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayımlar. Başka bir yayın organında yayımlanmış yazıların çevirileri yayımlanabilir. Çevirilerin özgün metni gönderilmelidir.

2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayımlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgilideğişiklik yapabilir.

3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.

4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,

b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,

c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve

ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e- posta adresi yazılır (□ Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).

8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.

9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.

10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, ikiyanadayalı olmalıdır.

11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satıralığıyla yazılmalıdır.

12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.

2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.

3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.

4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.

5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall

- a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
- b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
- c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
- d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book

6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (□ Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review oressay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the pagewithnumbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİKDERGİSİ
Journal of HistoryCritique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays Yıl/Year 9 • Sayı/Issue 2 • Nisan/April 2023• e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN

YAYIN KURULU/Editorial Board

Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com